

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı

TANAH'TA KADIN ALGISI

Halide Demir

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet Gökbel

Sivas
Temmuz - 2014

TANAH'TA KADIN ALGISI

Halide DEMİR

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Sivas
Temmuz 2014

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Başlığı : Tanah'ta Kadın Algısı
Savunma Tarihi : 13.06.2014
Danışmanı : Prof.Dr. Ahmet GÖKBEL

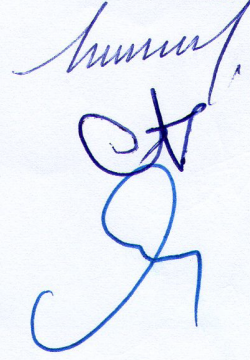
Unvanı - Adı Soyadı

Jüri Başkanı **Prof.Dr. Ahmet GÖKBEL**

Üye Doç.Dr.Durmuş TATLILIOĞLU

Üye . Yrd.Doç.Dr Dursun Ali AYKIT

İmza

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Halide DEMİR tarafından hazırlanan Tanah'ta Kadın Algısı başlıklı tez, kabul edilmiştir.13.06.2014

Prof. Dr. Alim YILDIZ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kadın konusu gerek geçmişte gerekse günümüzde dinden hukuka birçok alanda geniş bir yere sahip olmuştur. Kadınların yaradılışları gereği taşıdıkları farklılıklar onların toplumda güçsüz gibi algılanmasına neden olmuş ve bu nedenle kadın hakları, kadının özgürlüğü gibi konular çokça konuşula gelmiştir. Dinlerin kadınları ele alışı, onlar hakkındaki değerlendirmeleri bu tartışmalara bazen olumlu bazen de olumsuz yön vermiştir. Dinin kadınlara yüklediği sorumluluklar, onlara getirdiği sınırlamalar sosyal yönden kadın algılayışını, onların statüsünü, erkek karşısındaki konumunu etkilemiştir. Tezimizde Yahudiliğin kadın üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sırasıyla Tevrat'ta kadınların nasıl ele alındığı, hangi kadınlara ne şekilde yer verildiği, yaratılanlar içerisinde kadının konumu, onlardan bahsedilirken kullanılan ifadelerin olumlu ya da olumsuz yönleri ve Tevrat'ın kadına olan bu bakışının toplumsal yaşama olan yansımalarının neler olduğu gibi konular başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

Giriş ve üç bölümden oluşan tezin “Giriş” bölümünde, genel olarak “Kadın nedir? Kadın algısı nasıl süregelmiş?” soruları cevaplandırılmaya çalışılmış ve dinlerin bu konudaki etkisine kısaca değinilmiştir. Diğer üç bölümde ise Yahudi Tarihi'nin genel sıralaması takip edilmiş ve tarih sahnesinde hangi kadınların yer aldığı, kadınlara verilen hak ve özgürlüklerdeki gelişimin nasıl değiştiği ortaya konulmuştur.

Birinci Bölümde, Tevrat'ın en başında ele alınan ve konumuzu ilgilendiren insanlık tarihinin başlangıcı olan Havva ele alınmıştır. Devamında da Yahudi Tarihinde “Atalar Dönemi” olarak adlandırılan döneme gelinmiş ve Yahudilerin “Ata Ana” olarak kabul ettikleri kadınlar ve onların Tevrat'ta anlatılan hikayeleri değerlendirilmiştir.

İkinci Bölümde, İsrailoğulları dönemi incelenmiş. Bu dönemde kadına olan bakışta herhangi bir değişim olup olmadığı, olduyorsa hangi yönde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde hangi kadınların ön plana çıktığı ve bunların hangi yönleri ile Tevrat'ta yer aldığına değinilmiştir.

Üçüncü Bölümde ise daha çok günümüzde Yahudilik algısını etkileyen sürgün sonrası dönem de değişen ve kadını ilgilendiren konular işlenmiştir.

Araştırmam sırasında bana yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL'e teşekkür ederim. Yine çalışmamın en başından itibaren her zaman destek ve yardımlarını esirgemeyerek araştırmamın bu aşamaya gelmesinde yardımcı olan hocalarım Doç. Dr. Ali Osman KURT'a ve Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali AYKIT'a teşekkür ederim. Bana gösterdikleri büyük sabır, anlayış ve destekleri için her daim yanımda olan eşim Ercan DEMİR, arkadaşım Sena KAPLAN'a da sonsuz minnetlerimi sunarım.

ÖZET

DEMİR, Halide, Tanah'ta Kadın Algısı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2014.

Tevrat'ın genelinde erkek hakimiyeti söz konusudur. Kadınlar ise bir birine zıt iki farklı grupta değerlendirilebilir. İlk olarak, Tevrat'ın başındaki anlatımlara bakıldığında kadınların ya bir lider eşi ya da lider annesi şeklinde mutlaka bir erkekle bağlantılı olarak öne plana çıktığı görülür. Bu bölümlerde kadınlar eş ve anne rolleri ile ön plandadırlar. İlerleyen dönemlerde ise bir erkekle ilintili olmadan adından söz edilen kadınlar mevcuttur. Bunlar, tıpkı erkekler gibi toplumda liderlik ve peygamberlik statülerine sahiptirler.

Anahtar Sözcükler:

Yahudilik, Kadın, Evlilik, Boşanma, Miras, Kadın Hakim.

ABSTRACT

DEMİR, Halide, Woman Perception in Tanah, Master's Thesis, Sivas, 2014.

In general, male domination appears in Torah. On the after hand, women can be evaluated in two opposite grups. Firstly, when looking at the narravites in the beginning at Torah, it seems that women come into prominence-as a leader's wife or a leader's mother-connected to a man. In this chapter women are in the foreground with their wife and mother roles. In oncoming periods, there are women who mentioned without connected to a man. They have leadership and prophethood positions just like man.

Key Words:

Judaism, Women, Marriage, Divorce, Legacy, Women Judge

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
A. YARATILIŞ.....	3
B. ATALAR DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ	7
C. ATALAR DÖNEMİNDE KADINA BAKIŞ.....	8
1. ATALAR DÖNEMİNDE EŞ OLARAK KADIN	9
a. Çok eşlilik	12
b. Akraba Evliliği.....	14
c. Yabancılarla Evlilik.....	17
2. ATALAR DÖNEMİNDE ANNE OLARAK KADIN.....	17
a. Çocuk Sahibi Olamayan Kadın.....	18
b. Erkek Çocuk Annesi Olarak Kadın.....	20
c. Kız Çocuk Annesi Olarak Kadın.....	26
3. ATALAR DÖNEMİNDE KIZ KARDEŞ OLARAK KADIN	27
4. ATALAR DÖNEMİNDE KADININ ERKEK KARŞISINDAKİ KONUMU	30
İKİNCİ BÖLÜM	33
A. İSRAİLOĞULLARI DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ	33
B. İSRAİLOĞULLARI DÖNEMİNDE KADINA BAKIŞ.....	35
1. MISIR'DAN ÇIKIŞA KADAR OLAN DÖNEMDE YER ALAN KADINLAR.....	35
2. ÇIKIŞTAN SONRA DEĞİŞEN VE KADINLARI İLGİLENDİREN KURALLAR ...	43
a. Evlilik.....	43
b. Boşanma.....	55
c. Nida.....	58
d. Miras	61
e. Şahitlik	63
f. Dokunma Yasağı	63
g. Zina	64

h. Adak.....	69
1. Eğitim.....	70
C. İSRAİLOĞULLARI HAKİMLER DÖNEMİNDE KADIN.....	71
1. DEBORAH VE YAEL	71
2. İSRAİL SOYUNA HAYAT VEREN YABANCI BİR KADIN: RUT	76
D. İSRAİLOĞULLARI KRALLAR DÖNEMİNDE KADIN.....	84
1. KRAL DAVUT VE EŞLERİ.....	85
2. SÜLEYMAN İLE DİĞER KRALLAR VE EŞLERİ	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	90
A. SÜRGÜN SIRASINDA YAŞANANLAR VE YAHUDİ TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER.....	90
B. SÜRGÜN SONRASI DÖNEME GENEL BAKIŞ	102
SONUÇ.....	105
EK: TABLOLAR	109
SÖZLÜK.....	119
KAYNAKÇA	126

KISALTMALAR

a.g.e	adı geçen eser
a.g.m	adı geçen makale
a.g.ma	adı geçen madde
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bk.	bakınız
c.	cilt
ev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DÜİFD	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	sayfa
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
sa.	Sayı
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Kadın, Türk Dil Kurumu tarafından “erişkin dişi insan” olarak tanımlanır.¹ Bu şekilde sadece üç kelime ile kolayca tanımlanan kadın, tarih boyunca birçok tartışmanın merkezinde bulunmuştur. Ana soyunun hakim olduğu anaerkil aile yapısına sahip toplumlarda kadın kutsallaştırılmıştır. Örneğin, Yunan Mitolojisinde Artemis, Afrodit, Themis gibi birçok kadın tanrıçaya rastlanır. Bazı toplumlarda ise kadın, erkeklerle eşit tutulmuş, onlarla aynı hak ve özgürlüklere sahip olmuşlardır. Ataerkil aile yapısına sahip olan toplumlarda erkeğin karşısında ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmiştir. Daha katı toplumlar da ise onlara hiçbir hak ve özgürlük tanınmamıştır. Örneğin Anadolu’da yaşamış olan Asur ve Hitit imparatorluklarında kadınlara geniş hak ve özgürlükler verilmiştir. Kadınlar ticaret hayatında aktif rol alırlarken medeni hukuk kurallarında erkekle eşit haklara sahip olmuşlardır. Kadın bu toplumlarda yönetimde de bizzat söz sahibi olmuştur. Kadeş anlaşmasında Hitit Kralının yanında Kraliçenin de mührü bulunması bunun en güzel göstergesidir. Bunların yanında Hitit dininde rahibelerin ve kadın memurların büyük rol oynadıkları bilinmektedir. Gerek siyasi ve dini gerekse medeni kanun karşısında erkekle eşit olan Anadolu medeniyetinin yanı sıra Eski Yunan geleneklerinde kadının hiçbir politik hak ve yetkisi yoktur. Roma’da ise kadınlara kamu hukuku alanında hiçbir hak tanınmamışken özel hukuk alanında da hakları sınırlandırılmıştır.²

Görüldüğü gibi en eski medeniyetlerden itibaren kadın konusu tartışılma gelmiştir. Tevrat’ta kadın bu tartışmaların içerisine Havva ile dahil olur. Tezimizde, Tevrat’ta anlatılan yaratılış hikayesinde kadının konumunun, Yahudiliğin kadına yaklaşımını oldukça etkilediğini gördük. Havva’nın işlediği günahlar onun aracılığı ile diğer kadınlara geçmiştir. Yine Havva nedeni ile de kadınlar Tanrı’nın lanetine uğramışlardır. Adet görmeleri ve doğum sancısı çekmeleri, kocalarının hakimiyetinde olmaları bu lanetin sebepleridir.³

Evlilikte ve boşanmada erkek hakimiyeti söz konusudur. Mirasta erkek varken kadına hak tanınmaz. Bunların yanında kadının etkin olduğu ve övüldüğü önemli

¹ Komisyon, Türkçe sözlük, “kadın”, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009, s. 1027.

² Ömer Faruk Harman, “Kadın”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s.83.

³ Bk. Tekvin 3/16.

olduğu bir konum vardır o da anneliktir. Anne olmak önemlidir ve bu Tevrat'ta dikkat çekici bir şekilde gözler önüne serilir. Ata ana olarak kabul edilen kadınların hepsi de kırsırdır ve dualar sonucu hamile kalırlar. Anne olana kadar büyük sıkıntılardan geçerler ve katlanması zor olan çeşitli yöntemlere başvururlar. Sonunda da Tanrı tarafından özellikle erkek çocukla ödüllendirilirler. Bu kadınların hikayelerine baktığımızda tek amaçlarının anne olmak olduğunu görürüz. Bir kadın erkek bir çocuğa sahip olduğunda sanki bütün sıkıntılarında kurtulmuş gibidir. Bu nedenle yaşı ne kadar ilerlerse ilerlesin bu arzusundan vazgeçmez.

Fakat ilerleyen bölümler de kadının eş ve anneliğinden ziyade liderliğı ön plana çıkarılmıştır. Lider olan kadınların evli olup olmadıklarından söz edilmez. Kadın bizzat yaptıkları ile ön plana çıkar. Hatta toplumsal liderliğin yanı sıra dini açıdan da önemli bir konumda bulunarak peygamber olarak isimlendirilirler.

Çalışmamızda, Tevrat'taki kadınlar, Yahudi tarihindeki sıraya göre incelenmeye çalışılmış ve onlarla ilgili olan tarihi değışim ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Ayrıca Tevrat'ta isim olarak yer alan kadınlar araştırmanın sonunda tablolar halinde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATALAR DÖNEMİNDE KADINA BAKIŞ

A. YARATILIŞ

Tekvin’de birbirinin peşi sıra anlatılan iki farklı yaratılış hikayesi vardır. Birinci anlatı Elonist metin olarak adlandırılır. Bu metnin sürgün sonrası derlendiği kabul edilir. İkinci anlatı Yahvist metin denir.⁴ Bu ikinci metnin İsrail oğulları tarihinin çok daha önceki dönemine ait olduğu kabul edilir.⁵

Elonist metne göre Tanrı yeri, göğü ve içindeki bütün hayvanları yaratır. Daha sonradan tüm bu yarattıkları üzerinde hakimiyet kuracak, onlara sahip olabilecek bir varlık yaratmaya karar verir ve insanı yaratır.⁶ Bu anlatı insan erkek ve dişi olarak aynı anda ve Tanrı’nın suretinde yaratılır. “*Tanrı’nın suretinden*” kasıt, insanın Tanrı gibi düşünen, karar veren, çözümleyip sonuca ulaşan bir yapıya sahip olmasıdır. Erkek ve kadın arasında yaratılış bakımından öncelik ve üstünlük söz konusu değildir. Tanrı yaratılıştan sonra kadını ve erkeği mübarek kılmış ve yer yüzünün hakimiyetini ikisine vermiştir.

Elonist metinde kadın ve erkek yaratılış olarak aynı olmasına rağmen, Yahvist metinde önce erkek yaratılır. Kadın ise erkekten alınan kaburga kemiği ile sonradan yaratılır.⁷ Tanrı, Adem’i topraktan yaratıp burun deliklerine nefes üfler.⁸ Bu da insanın hem düşük (dünyevi) hem de yüksek (manevi) değerlerle yaratıldığını göste-

⁴ Johann Gottfried Eichhorn 1780 yılında anlatılan iki farklı hikayeyi Elonist ve Yahvist şeklinde tanımlar. Elonist ismi verilen anlatımda Tanrı için İbranice El veya Eloim sözcükleri kullanılmıştır. Tanrıyı Yahve olarak adlandıran hikayeye ise Yahvist metin ismi verilmiştir. (Richard Elliott Friedman, *Kitabı Mukaddesi Kim Yazdı*, çev. Muhammed Tarakçı, Kabalcı Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul 2005, s. 73) Elonist metnin M.Ö 922-722 yılları arasında, Yahvist metnin M.Ö 848-842 yılları arasında yazıldığı kabul edilir.(Friedman, a.g.e., s.122).

⁵ Marvin H. Pope, “Adam”, *Encyclopedia Judaica*, ABD 2007, c. 1, s. 371; Cengiz Batuk, “Adem ve Havva’nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Adem ve Havva’nın Hayatı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/2, c.V, sayı:10, s. 52.

⁶ Bk. Tekvin 1/27.

⁷ Bk. Tekvin 2/21

⁸ Bk. Tekvin 2/7.

rir. Bedeni toprak, canı ise Tanrı'nın nefesidir. Bu dünyada insan yaratılışı gereği iki özelliği de barındırır. Yükseklerde olması ya da düşüşü kendi elindedir.

Elonist metnin tersine Yahvist metinde erkek hakimiyeti söz konusudur. Yaratılış önceliği erkeğe verilmiştir. Erkek, Tanrı tarafından, bir ihtiyaç hissedilerek, özenilerek yaratılır. Erkek, yaratılışıyla, yapısıyla kendi başına farklı bir öz iken kadının var olması ondan alınan bir parça ile gerçekleşir. Kadın tek başına var olmamış, var olmak için erkeğe ihtiyaç duyulmuştur. Bu minneti ömrü boyunca erkeğe bağlı kalarak ödeyecektir. Erkek, kadının efendisidir. İbrânîce'de kocaya verilen isimlerden biri de "baal"dir ki bu "efendi" anlamındadır.⁹

Bu yaratılış hikayesinde anlatılan, yoktan var olma, yaratılma, bu dünyadaki çoğalmanın zıddıdır. Annenin yani kadının bedeninden yeni bir can, yeni bir varlık dünyaya getirilmesi işlemi ilk yaratılışta, erkeğin bedeninden yeni bir canın var edilmesi ile "erkek kadının anası"¹⁰ olmuş olur.

Yaratılış önceliğinin yanı sıra Tanrı, insan için yarattığı varlıklara isim verme görevini de Adem'e bırakır. Tevrat'ta isim verme, sadece varlıkları birbirinden ayıran basit bir işlem değildir. Bir şeye isim vermek üzerinde düşünmeyi ve varlık sebebini anlamayı gerektirir. Adem de tek tek bütün canlıların esasını anlayıp, onların doğalarına uygun isimler verir.¹¹

İsim verme güçlü bir eylem, bir hakimiyet göstergesidir ve birçok inanç sisteminde yer alır. "Eski Mezopotamya inanç sisteminde, ad vermenin derin bir anlamı vardır. Ad, onu taşıyanın özünü yansıtır; aynı zamanda sihirli bir güce sahiptir. Bir şeyin adını bilmek, onun gizini ele geçirmek demektir. Bu anlayış, bin yıllardır efsanelerde ve masalarda varlığını sürdürür. Alman halk masalı Rumpel-stiltskin'de olduğu gibi,¹² karşısındakinin adını tahmin edebilen onun üzerinde güç sahibi olur. Yeni bir güçle donanan kişiye yeni bir ad verilir."¹³

⁹ Harman, "Kadın", a.g.ma., s. 84.

¹⁰ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısına Kadın*, Metris Yay., İstanbul 2009, s. 54.

¹¹ Bk. Tekvin 2/19-20.

¹² Rumpelstiltskin Grim Kardeşler tarafından derlenen ve 1812'de Children's and Household Tales adlı kitapta yayımlanan Alman peri masalı karakteridir. Masala göre bir kıza samandan altın yapması için yardım eder. Sonrasında da kızdan doğacak olan ilk çocuğunu kendisine vermesini ister.

Adem kendinden bir parça ile yaratılan kadına bir de kendisi isim vererek onun üzerindeki hakimiyetini artırır. Adem şöyle der: “*Şimdi bu; benim kemiklerimden bir kemik, etimden de ettir. Buna Nisa (Kadın) denilecek; çünkü o, insandan alındı.*”¹⁴

Tekvinin dördüncü bölümüne kadar “Adem” ismi geçmez. “Adam” olarak genel bir ifade yer alır. Fakat aynı bölüme kadar kadın iki farklı isim alır. “Nisa” ismi ile erkeğin tamamlayıcısı, “Havva” ismi ile de yeryüzündeki hayatın kaynağıdır.

Tekvin üçüncü bölümde ise cennetten çıkarılma olayı anlatılır. Bu hikayede öne çıkan kadındır. Kadın, yılanla konuşur, Tanrının “o ağaçtan yemeyin” demesine rağmen o “ağaca dokunmayın” sözünü ekler, yasaklanan meyveye istek duyar, Tanrı’nın emri ile şeytanın sözleri arasında tercih yapar. Tercihini fiili olarak uygular. Sonuç olarak meyveyi yer, erkeğinde yemesini sağlar.¹⁵ Bu nedenle Havva cennetten çıkarılmanın baş sorumlusu sayılmaktadır. Erkek kendi başına Tanrı’nın emrinden çıkmamış kadın onu kışkırtmıştır. Fakat burada Adem ile çelişkili bir durum ortaya çıkar. Tanrı bütün hayvanlara isim verme işini Adem’e bırakmış o da onların doğalarını anlayıp uygun isimler vermişti. Cennette yaşanan bu olayda Adem isim verdiği yılanın hilekar yapısını bilip ona karşı temkinli davranması gerekirdi. Buna rağmen meyveyi yemeye itiraz etmemiştir.

Şeytan kadına, meyveyi yemesini söylemez sadece çekici hale getirir.¹⁶ Meyve bizzat kadının gözüne güzel görünür ve yediği takdirde daha çok bilgiye sahip olacağını daha zeki olacağını düşünerek yer.¹⁷ Yani kadının o meyveye istek duymasındaki en büyük sebep daha çok bilgiye sahip olmaktır. Bu da kadındaki hırsın bir göstergesidir. Kadınlar yaratılışı gereği meraklıdır.

Kız verdiği sözü yerine getirmeyince de bebeğini kaçıır. Daha sonra kıza son bir şans verip “Eğer adımı bilersen bebeğini geri alırsın” der ve kız da hizmetçisinin yardımıyla yaratığın adının Rumpelstiltskin olduğunu öğrenir. (“Rumpelstiltskin”, <http://en.wikipedia.org/wiki/Rumpelstiltskin>, (01.12.2013)).

¹³ Bertay, a.g.e, s. 52.

¹⁴ Tekvin 2/3.

¹⁵ Bk. Tekvin 3/1-6.

¹⁶ Bk. Tekvin 3/4-5.

¹⁷ Bk. Tekvin 3/5-6.

Yasağın çiğnenmesi ile yılan, kadın ve erkek cezalandırılır. Yılan yüz üstü sürünecek ve insanla arasında daima bir düşmanlık olacaktır. Erkek alın teriyle, çalışarak geçimini sağlamakla cezalandırılır. Kadının cezası ise hamileliğinin zor alması ve acı içinde doğum yapmasıdır.¹⁸ Tevrat yorumcularına göre Adem ve Havva'nın yaratılması ve Kain ile Habil'in doğumu aynı günde cennette gerçekleşmiştir. Havva, Kain ve Habil'i doğururken hamileliği bir anda gerçekleşmiş ve doğururken sancı çekmemiştir.¹⁹ Yasak meyveyi yedikten sonra ise Tanrı, Havva'ya doğum sancısını ve hamileliğin zorluğunu bir lanet olarak vermiştir. Bunun yanında kadının diğer cezası erkeğin ona hakim olması yani onu yönetmesidir. Buradaki ceza da kısasa kısastır.²⁰ Çünkü kadın cennette kocasını yönlendirerek meyveyi yedirmiştir. Bu nedenle kadın dünyada kocasına bağımlı hale getirilmiştir. Erkeğin cezası ise yemeğini alın teri ile kazanmasıdır.²¹ Yeryüzünde yaşayabilmek için çalışmak zorundadır.

Cennetten çıkarılma olayından sonra erkek, kadını "Havva" olarak yeniden adlandırır.²² Çünkü kadının Havva olarak yeni bir görevi vardır. O, artık anne, insanlığın annesi olacaktır. Bazı araştırmacılar, kadına verilen "Havva" ismi ile cennetteki ağaç arasında bağlantı kurar. Tevrat, cennetteki yasak ağacı iki özelliği ile tanımlar. Öncelikle o bir hayat ağacıdır, diğer bir özelliği ise iyilik ve kötülükleri bilme ağacıdır.²³ Havva, ağacın meyvesinden yemekle, iyi ve kötüyü bütün olarak insanın tecrübe sahasına getiren hayatın kanalı olur.²⁴ Cennete, Havva, hayat ağacından yer, yeryüzünde ise çocuk dünyaya getirerek hayat verir.²⁵

B. ATALAR DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ

Yahudi tarihine baktığımızda dönem dönem farklı adlandırılmalarla karşılaşırız. İbrani, İsrailoğulları ve Yahudi kavramları en sık kullanılan terimlerdir. Bu isimlerin her biri ayrı zamanlarda yaşanan olayları kapsayan dönemleri ifade eder.

¹⁸ Bk. Tekvin 3/14-17.

¹⁹ *Tora: Bereşit*, s. 22.

²⁰ *Tora: Bereşit*, s. 22.

²¹ Bk. Tekvin 3/17-19.

²² Bk. Tekvin 3/20.

²³ Bk. Tekvin 2/9.

²⁴ Mary Phil Korsak, "Havva Kötü mü Yoksa İftiraya mı Uğradı", çev. Cengiz Batuk, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 31, Samsun 2011, s.12.

²⁵ Korsak, a.g.m., s.13.

Tevrat'a göre bütün insanlar tek bir atadan gelmekte ve Hz Nuh'un oğulları zamanına kadar insanlar arasında ırk bakımından bir ayırım yoktur. Tevrat'ta Hz. Nuh'un Ham, Sam, Yafet adında üç oğlu olduğu geçer.²⁶ İbrahim'in büyük atası olan Eber, Sam'ın soyundan gelir.²⁷ Bu nedenle İbrahim'e "Eber'in soyundan" anlamında İbrani denmiştir.

İbrani terimi, Yahudiler tarafından ilk atalar olarak kabul edilen Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup ile onların çocuklarını tanımlar. Hz İbrahim'in diğer oğlu Hz. İsmail bunun dışında tutulur.²⁸

"İsrail" Yakup'un lakabıdır. Tevrat'ta anlatıldığına göre kendisini "Tanrı adamı" olarak tanıtan bir adam Yakup'un karşısına çıkmış ve onunla sabah kadar güreşmiş, fakat onu yenememiştir. Sabah olunca, adam Yakup'u kutsamış ve ona "Tanrı ile uğraşan" anlamında "İsrail" lakabını vermiştir.²⁹ Yakup'un soyuna da "İsrailoğulları" denmiştir.

İbraniler, Hz Yakup'dan Babil sürgününe kadar olan dönemde İsrail olarak anılmıştır. Bu halk, Babil sürgünü sonrasında, Hz Musa'nın dinini kabul etmiş Samirilerden kendini ayırmak için Yahudi adını almıştır.

Yahudi tarihi İbrahim'le başlar. İbrahim Ur Şehrinde dünyaya gelir. İbrahim Ur şehrinden Harran'a, Kenan'a, Mısır'a gider sonra tekrar Kenan'a döner. İlerlemiş yaşına rağmen İbrahim'in, eşi Sara'dan çocuğu olmaz. Bu durum nedeni ile üzgün olan Sara kocasını, cariyesi Hacer ile evlendirir.³⁰ Hacer, İbrahim'den İsmail adında bir oğlan dünyaya getirir. İsmail'in dünyaya gelişiyle Sara, Hacer'i daha çok kıskanmaya başlar.³¹ Bunun üzerine Tanrı, Sara'yı da bir oğulla müjdeler. Sara, İshak'ı doğurunca da, İbrahim'in soyunun, ilk çocuğu olan İsmail'den devam edeceğini düşündüğü için Hacer'i daha çok kıskanır. Sara İbrahim'den, Hacer ve İsmail'i evden

²⁶ Bk. Tekvin 6/10.

²⁷ Bk. Tekvin 11/10-27.

²⁸ Adam, "Yahudilik", a.g.e., s. 206.

²⁹ Bk. Tekvin 33/28.

³⁰ Bk. Tekvin 16/1-5.

³¹ Bk. Tekvin 16/5-6.

uzaklaştırmasını ister.³² İbrahim de, Tanrı'nın "*Sara'nın sana söylediği her şeyde onun sözünü dinle*" emri gereğince Sara'nın isteğini yerine getirir ve Hacer ile oğlunu evden uzaklaştırır. Bu uzaklaştırma, Yahudi geleneğinde, İsmail'in İbrahim'in seçkin soyundan çıkarılması olarak yorumlanır. Tanrı, Sara'nın İsmail'i evden uzaklaştırma isteğini onaylarken İbrahim'e "*Saranın sözünü dinle, çünkü senin soyun İshak'tan çoğalacaktır*" sözünü verir ve İsmail'e karşı İshak'ı seçer.³³

Babasının vefatından sonra yerine İshak geçer. İshak'ın iki oğlu vardır: Esav ve Yakup.³⁴ Yakup uysal ve annesine daha yakındır bu nedenle annesi, İshak'ın ölümünden sonra Yakup'un yönetimde kalmasını ister. Fakat İshak, Esav'ı yönetim için daha uygun bulur ve bu nedenle ilk oğulluk hakkını ve bereket duasını Esav'a verecektir. Bunun farkında olan eşi, İshak'ı kandırır ve tüm bu hakları Yakup'un almasını sağlar.³⁵ Bu olanlardan dolayı Esav'ın intikamından korkan Yakup dayısı Laban'ın yanına gider.³⁶ Orada dayısının kızları ile evlenir.³⁷ Yakup'un karıları Rahel, Lea ve bunların hizmetçileri Zilpa ve Bilhan'dan toplam on iki oğlu olur.³⁸ Yahudilerin soyu onun bu on iki oğluyla sürer, Yakup daha sonra "İsrail" lakabını alır. Onun soyuna da "İsrailoğulları" denir.

C. ATALAR DÖNEMİNDE KADINA BAKIŞ

Bu dönemdeki kadınlar Yahudiler tarafından "ata ana" olarak kabul edilirler. Bunlar Sara, Rebeka, Rahel ve Lea'dır. Bunlar Yahudi kadınının nasıl olması gerektiği hakkındaki düşüncelere öncülük etmişlerdir. Lut'un karısı ise helaka uğrayanlardan olduğu için olumsuz bir örnek olarak anlatılır.³⁹ Ata ana olarak kabul edilen kadınlar eş ve annelik rolleri ile ön plandadırlar.

³² Bk. Tekvin 21/8-10.

³³ Bk. Tekvin 21/12.

³⁴ Bk. Tekvin 25/25-26; Tekvin 25/27-34.

³⁵ Bk. Tekvin 27/5-40.

³⁶ Bk. Tekvin 29/13-14.

³⁷ Bk. Tekvin 29/21-30.

³⁸ Bk. Tekvin 35/23.

³⁹ Bk. Tekvin 19/26

1. ATALAR DÖNEMİNDE EŞ OLARAK KADIN

Atalar döneminde aile kurumunun önemli bir yere sahip olduğu görülür. Tevrat yorumcularına göre evlenmemiş erkek tam bir “adam/insan” değildir.⁴⁰ Hatırlanacağı gibi Tanrı, kadını ve erkeği yaratıp ikisine birden “İnsan” adını vermişti.⁴¹ Buradan da anlaşıldığı üzere Tevrat tek başına erkeği insan olarak tanımlamamaktadır. O ancak evlendikten sonra insan sıfatına layık olur.⁴² Tevrat’ta evlilikler önemlidir. Fakat belli bir evlenme kuralından ve tören şeklinden bahsedilmez. Yapılan evliliklerde aile ve sosyal çevrenin etkileri büyüktür.

Önemli olan erkek için eş seçimidir. Atalar döneminde, Kenanlı kızlarla evlenme aileler tarafından kötü karşılanmıştır. İbrahim, oğlu İshak’ın Kenanlılarla evlenmemesi için büyük önem gösterirken İshak da kendi oğlu Yakup’a aynı öğüdü verir.⁴³ Kenanlılara karşı olan bu tepki Nuh’un oğlu Ham’a dayanır. Nuh sarhoş olduğu için çadırında çıplak bir şekilde uyuyup kalır. Kenan’ın babası Ham, bu utancı görmezden gelip kapatacağına dışarıya çıkıp kardeşlerine anlatır. Sam ve Yafet bunu duyduktan sonra babalarının utancını gizlemek için onun üzerini örterler. Nuh ayıldıktan sonra durumu öğrenir. Kendisinin hatasını açığa çıkaran Ham’ın oğlu Kenan’a lanet eder “*Kenan lanetli olsun. Kardeşlerine kullar kulu olacaktır.*” Sam ve Yafet’e ise hayır duada bulunur.⁴⁴ Bu nedenle Atalar da bu lanete maruz kalan Kenanlı kızlarla değerli oğullarını evlendirmekten çekinirler.⁴⁵

Atalar döneminde eş seçiminde anne babanın önemli rolü vardır. Tevrat’ta ailenin, eş seçimindeki önemli etkisini gösteren örnekler mevcuttur. Bu görevi başka birine de verebilmektedir. Mesela İbrahim, İshak’a “kendi soyundan bir eş” bulması için kölesini görevlendirir.⁴⁶ Köle, İshak için, İbrahim’in kardeşi Nahor’un torunu olan Rebeka’yı seçer ve bu kararı önce Rebeka’nın abisine, daha sonra babasına bil-

⁴⁰ Tora: Bereşit, s. 33.

⁴¹ Bk. Tekvin 5/2.

⁴² Tora: Bereşit, s. 33.

⁴³ Bk. Tekvin 24/3, Tekvin 28/1.

⁴⁴ Bk. Tekvin 9/20-27.

⁴⁵ Tora: Bereşit, s. 56.

⁴⁶ Asife Ünal, *Yahudilik’te, Hıristiyanlık’ta ve İslam’da Evlilik*, Ankara 1998, s. 30-31.

dirir.⁴⁷ Evlilik konusunda Rebeka'nın görüşünün alınması da dikkat çeker.⁴⁸ Köle yanında getirdiği burun halkası ve bileziği Rebeka'ya takar.⁴⁹ Sözü edilen hediyeler o dönemin evlilik öncesi gelenekleri ile ilgili bilgi verir. Gelinin ailesine damadın ailesi tarafından verilen gelinin fiyatı, ailesinin üyeleri için ek hediyeler, altın ve gümüş takılar, giyim, para, hizmetçiler gibi hediyeler o dönemde düğün öncesi verilmesi gelenek halini almıştır. Gelin de kendisine verilen hediyelerle beraber çeyizini ve evdeki hizmetçilerini alarak kocasının evine götürür.⁵⁰ Rebeka hikâyesinde dikkatimizi çeken diğer bir olay da Rebeka ve İshak'ın karşılaşmasıdır. O, İshak'ı görünce peçesini alıp yüzüne örtmüştür. Bu da o dönemde kadının örtünmesi ile ilgili bilgi vermektedir.⁵¹

Esav, babası İshak'ın kardeşi Yakup'a "Kenanlılardan kız almayacaksın." dediğini duyduktan sonra diğer eşlerinin üstüne amcasının kızı Malahat ile evlenir.⁵² Bu ailenin evlilikler üzerindeki etkisini gösterir.

Yakup da babasının isteği doğrultusunda eş seçimi için yolculuğa çıkar. Dayısının kızı Raheli sever. Onunla evlenmek için kayınpederi Laban'a yedi yıllık bir çalışma bedeli öder.⁵³ Yedi yılın sonunda Rahel'le evlendiğini zanneden Yakup, düğün gecesinin sabahında Lea ile evlendiğini görür.⁵⁴ Bu kayınpederi Laban'ın bir kandırmasıdır. Yakup aslında böyle bir kandırmayı beklemektedir. Bu nedenle Rahel'e yanına geldiğinde söylemesi için bir parola öğretir. Rahel babasının kendisi yerine ablası Lea'yı Yakup'la evlendireceğini anlayınca ablasını utandırmamak ve ona iyilik yapmak için Yakup'un kendisine öğrettiği parolayı Lea'ya öğretir. Laban da Rahel'in hizmetçisi Zilpayı, Lea'nın yanına verir. Yakup düğün gecesinde Lea'nın yanında Rahel'in hizmetçisini görünce ve Rahel'e öğrettiği parolayı duyunca Rahel'le evlendiğini zannederek Lea ile ilişkiye girer.⁵⁵ Gerçeği sabah olunca fark eder. Bu durumda yapılabilecek bir diğer yorum da Lea'nın yüzünün bir peçeyle ör-

⁴⁷ Bk. Tekvin 24/25-49.

⁴⁸ Bk. Tekvin 24/57.

⁴⁹ Bk. Tekvin 24/22.

⁵⁰ "Rebecca", <http://www.womeninthebible.net/1.3.Rebecca.htm> , (09.09.2011).

⁵¹ Bk. Tekvin 24/65.

⁵² Bk. Tekvin 28/9.

⁵³ Bk. Tekvin 29/18.

⁵⁴ Bk. Tekvin 29/25.

⁵⁵ *Tora: Bereşit*, s. 221.

tülü olduğu için Yakup'un evlendiği kişiyi görememiş olabileceğidir. Buradan da evlilik töreni sırasında gelinin yüzünün peçe gibi bir şeyle kapatıldığı sonucunu çıkarabiliriz.

Yakup böyle bir aldatmayı kendisine neden yaptığını sorunca “*büyük kardeş varken küçük kardeşin evlenmesinin uygun olmadığı*” cevabını alır.⁵⁶ Bu cevap ile o dönem ki aile yaşantısında bir evde iki veya daha fazla kız varsa bunlardan büyük olanın önce evleneceği, bu durumun toplumsal hayattaki evlenme kurallarından biri olduğu tespitinde bulanabiliriz. Yakup, bir hafta sonra Rahel’le evlenmiş ama dayısına bir yedi yıl daha çalışarak ücretini ödemiştir.⁵⁷

Tevrat yorumcuları Yakup’un iki eşinin farklı rollere sahip olduklarını açıklarlar. Onlara göre, Lea, Yakup’un esas eşi olmuştur. Diğer üç eşinin dünyaya getirdiklerinin toplamı kadar çocuk dünyaya getirmiştir. Ayrıca Yakup ile birlikte Maphela Mağarasına gömülme hakkını kazanan Lea olmuştur.⁵⁸ Rahel, Yakup’un bu dünya için belirlenen eşidir. Lea ise Yakup’un manevi dünyası için belirlenen eşidir. Rahel Yakup’un, Lea ise İsrail’in eşidir. İsrail, Yakup’un yüksek manevi rolünü temsil eder. Rahel ve Lea’nın dünyaya getirdikleri çocuklar da bu rollerini gösterir niteliktedir. Rahel fiziksel rahatlığı temsil eden, ailesini kıtlıktan kurtaracak olan Yusuf’un annesi olurken, Lea, Tevrat öğretmenlerinin ve Kohenlerin atası Levi ile Davut hanedanının atası olan Yeuda’nın annesi olmuştur.⁵⁹

Evlilikler anlatılırken, “evlendiler” yerine “karı olarak aldı” şeklinde erkek tarafından sahiplenilen ifadeler yer alır. Erkek, evlenirken kızın ailesine belli bir miktar öder.⁶⁰ Bu ödeme Rebeka’da gördüğümüz gibi maddi olmanın sıra Yakup’un yaptığı gibi çalışma karşılığında da ödenebilir. Erkeğin kızın ailesine ödediği bu ücret ilerleyen zamanlarda “mohar” adını alacaktır.⁶¹

⁵⁶ Bk. Tekvin 29/26.

⁵⁷ Bk. Tekvin 29/29.

⁵⁸ Maphela Mağarası, Kudüs’ün 11 km kuzey batısında yer alır. “Maphela” kelimesinin anlamı “çift”tir. “Maphela mağarası” tam anlamı ile “(İkiye) katlama mağarası”dır. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi, bir üstte bir altta olmak üzere iki oda içermesidir ya da buraya gömülmüş veya gömülecek olan çiftlerdir. *Tora: Bereşit*, s. 157.

⁵⁹ *Tora: Bereşit*, s. 221.

⁶⁰ Bk. Tekvin 24/53, Tekvin 29/18, 27

⁶¹ Yusuf Basalel, “Ketuba”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 2001, s. 322.

Tevrat, kadının eşine yardımcı olması için yaratıldığını açıkça ifade eder.⁶² Bu görevi nedeniyle kadının yeri ev olarak belirlenmiştir. Çünkü kadın ev işi yaparak, çocuk dünyaya getirerek, bu çocukları yetiştirerek erkeğe yardımcı olabilir. Atalar döneminde eş olarak kadın farklı tablolarla karşımıza çıkar. Birden fazla kadınla evlilik ve akraba evliliğinin yanı sıra cariyelerle evliliğin de yaygın olduğu görülür.

Tüm bunların yanında eş olarak kadın her zaman kocasının yanında bulunmamıştır. Bu dönemde karşılaştığımız Lut tufanında, Lut'un karısı da helak olmuştur. Lut karısına arkasına bakmamasını söyler. Karısı onun sözünü dinlemez ve arkasına bakar. O anda tuz direğine döner ve yok olur.⁶³ Lut kavminden geriye sadece Lut ve kızları kalır.

Buraya kadar yapılan genel tanımlardan sonra şimdi atalar döneminde uygulanan evlilikler hakkında kısaca bilgi verelim;

a. Çok eşlilik

Bu dönemde çok eşliliğe sıkça rastlanır. Bunun nedenleri arasında evlenme ve boşanma kurallarının tam anlamı ile yerleşmediği ya da sıkı kurallara bağlanmadığı, ailenin gelin seçiminde önemli bir etkisinin olduğu, çok çocuk özellikle de erkek çocuk sahibi olma arzusu sayılabilir. Bir erkek birden fazla kadınla aynı anda evlenebilir. Boşanmak için çok büyük sebeplere ihtiyaç duyulmaz. En başta hissedilen sevginin bitmesi, herhangi bir davranışından hoşlanmama ya da ailenin gelinlerine karşı olan olumsuz tutumları erkeğin karısını bir çırpıda bırakmasına neden olur. Erkek, boşadığı karısını istediği zaman da geri alabilir. Yine bu dönemde eşlerin yanında cariyeye sahip olma da çok fazla görülür. Cariyelere, sadece kadının erkek çocuk dünyaya getiremediği durumlarda rastlanır. Eğer kadın kısır veya kız çocuğunun olmasına rağmen erkek çocuğu yoksa devreye cariyeye girer.

Atalar denince akla ilk gelen kişilerden biri İbrahim'dir. İbrahim'in iki karısı vardır. O, Sara ve Mısırlı cariyeye Hacer ile evlidir. İsmail Oğulları'nın yani Arapların

⁶² Tekvin 2/18.

⁶³ Bk. Tekvin 19/26.

annesi olan Hacer, Firavun tarafından çeşitli hediyelerle beraber Sara'ya verilir.⁶⁴ Hacer, Firavun'un verdiği bir hediye ise, muhtemelen o, değerli, becerikli ve başarılı biridir. Göçebe bir kadın olmak, Hacer için daha aşağı bir sosyal statü olarak düşünülebilir. Hacer'in sosyal hayatı irdelendiğinde, gelmiş olduğu Mısır'da ticaretin ve dinin gelişmiş olduğu yaşam tarzından, ilkel ve göçebe bir hayata sahip bir toplumda yaşamaya mecbur kaldığı görülür.⁶⁵

Sara, İbrahim'in ilk eşidir ve çocuğu olmamaktadır.⁶⁶ Yahudilikte “kadının birinci görevi ve varlık sebebi çocuk doğurmaktır ve yuvaya bakmaktır. Koca ve çocuklar iyi bir eş ve anne için mutluluk, kadının kısır olması ise kınanma ve üzüntü meselesidir.”⁶⁷ Sara da kısırlığı nedeni ile çok üzülür ve bu yükümlülüğten kurtulmak için cariyesi Hacer'i eşi İbrahim'le evlendirir.⁶⁸ İbrahim, Sara'nın ölümünden sonra tekrar Hacer'le evlenir. Fakat artık Hacer'in ismi değişmiş “Ketura” olmuştur.⁶⁹ Aynı şekilde hanımı Milka'dan çocukları olan Nahor'un da Reuma adlı bir cariyesi vardır.⁷⁰

Çok eşlilik İshak'ın oğlu Esav'da da görülür. Esav aynı anda Yuditi ve Basemat ile evlidir.⁷¹ Daha sonra Esav, babası İshak'ın, kardeşi Yakup'tan dayısının kızı ile evlenmesini istediğini duyunca, babası için Yutidi ve Basemat ile evli olmanın kötü olduğunu anlar. İshak'a hoş görünmek için amcası İsmail'e gider ve onun kızı Malahat ile evlenir.⁷² Esav'ın oğlu Elifaz'ın da bir hanımı ve bir cariyesi vardır.⁷³

Yakup da iki kız kardeş olan Rahel ve Lea ile evlenir. Eşlerinin cariyelerine de sahip olarak toplam dört eşi olur. Daha sonraki dönemlerde ise bir erkeğin iki kız kardeş ile evlenmesi yasaklanır.⁷⁴

⁶⁴ Rosalyn F.T. Murphy, “Sista-Hoods: Revealing the Meaning in Hagar's Narrative”, *Black Theology: An International Journal*, Apr.2012, c.10, sa. 1, s. 82.

⁶⁵ “Hagar”, <http://www.womeninthebible.net/1.2.Hagar.htm>, (09.09.2011).

⁶⁶ Bk. Tekvin 16/1.

⁶⁷ Harman, “Kadın”, s. 84.

⁶⁸ Bk. Tekvin 16/3.

⁶⁹ Yusuf Baselel, “Peraşa”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 2001, s. 481.

⁷⁰ Bk. Tekvin 22/24.

⁷¹ Bk. Tekvin 26/34.

⁷² Bk. Tekvin 28/9.

⁷³ Bk. Tekvin 36/11-12.

⁷⁴ *Tora: Bereşit*, s. 220.

Tanrı iki eş arasında sevgi, muhabbet var etmiş, onlara “*Semereli olun, çoğalın ve yeryüzünü doldurun*”⁷⁵ emrini vermiştir. Tevrat’ta evliliğin gayesinin, her şeyden önce İbrahim’in neslini çoğaltma ve İsrail ümidini canlı tutmaya yönelik çoğalma olduğunu ileri sürülmektedir.⁷⁶

Görüldüğü gibi atalar döneminde çok eşliliğe sıkça rastlanır. Aynı anda birden fazla kadınla evli olduğu halde birçok cariye de sahiplerdir. Daha sonraki dönemlerde çok eşliliğe sınırlandırma getirilir.

b. Akraba Evliliği

Bu dönemdeki akraba evlilikleri, günümüzdeki akraba evlilikleri ile karşılaştırıldığında çok daha yakın akrabalar arasında gerçekleştiği görülür. Amca yeğen evliliği gibi birinci dereceden akrabalarla evliliklerinden söz edilir. Bu çeşit akraba evliliği ilk olarak İbrahim ile karşımıza çıkar. İbrahim kardeşi Haron’un kızı, yani yeğeni Sara ile evlenir. Tevrat’ta yer alan ifade şu şekildedir: “*Abram’ın karısının adı Saray, Nahor’un karısının adı Milka idi. O (Saray), Milka ve İska’nın babası Haran’ın kızı idi.*”⁷⁷ Görüldüğü üzere Sara ve kız kardeşi Milka amcaları ile evlenirler. Bu bölümde yer alan “İska”nın da Sara olduğu belirtilir. “Bakmak, görmek” anlamına gelen “İska” onun diğer adıdır. Tevrat yorumcularına göre bu isim Sara’nın ileri görüşlülüğünü vurgular. Bunun yanında Sara güzel bir kadın olduğu için herkesin bakışlarını çekerdi bu nedenle “bakmak” anlamındaki bu ismi almıştır. Başka bir yoruma göre ise “İska”, “asalet” anlamına gelerek Saray “Prenses” ismiyle paralellik gösterir. Bazı görüşlerde, Sara’nın iki ismi arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: bir kadının hayatta iki görevi vardır. İlki doğumundan itibaren başlayan bireysel görevi, diğeri ise evlenince üstlendiği daha üst düzeydeki görevidir. Sara her ikisinde de başarılı olmuştur. Böylece İska (asil) ismi, onun büyüklüğünü vurgularken, Saray (prenses) ismi ise, onun İbrahim’le ulaştıkları daha üst düzeydeki başarıyı vurgular.⁷⁸

İbrahim, Tevrat’ta anlatılan iki olayda evli olduğu yeğenini kendi çıkarları doğrultusunda kız kardeşi olarak tanıtır. Bu olaylardan ilki Mısır’da gerçekleşir. Ke-

⁷⁵ Tekvin 1/28.

⁷⁶ Ünal, a.g.e, s. 20.

⁷⁷ Tekvin 11/29.

⁷⁸ Tora: Bereşit, s. 74.

nan'da kıtlık baş gösterir ve İbrahim ile Sara Mısır'a giderler. İbrahim canından endişe ederek karısı Sara'yı Firavun'a karşı kız kardeşim diye tanıtır. Firavun Sara ile evlenmenin karşılığı olarak İbrahim'e koyunlar, develer, köleler verir. Tanrı, kandırılan ve durumun iç yüzünden haberdar olmayan Firavun'a, Sara ile evlendiği için kızar ve başına çeşitli musibetler getirir. Gerçeği anlayan Firavun ikisini de ülkeden kovar. Verdiği hediyeleri de geri almaz hepsini İbrahim'e bırakır.⁷⁹ Böylece İbrahim söylediği yalan sayesinde hem karısını hem de canını kurtarmış olurken bir yandan da maddi olarak belli bir servet elde etmiş olur. Tevrat yorumcularına göre Firavun'un verdiği hediyeler arasında kızı Hacer de vardır. Bir görüşe göre Hacer, Firavun'un kızı olarak bir Mısır prensesidir.⁸⁰ Firavun Sara'nın yanında bulunduğu süreçte gerçekleşen mucizeleri görünce, kızı Hacer'i "başka birinin evinde prenses olacağına, senin yanında hizmetçi olsun, daha iyidir" diyerek Hacer'i, Sara'ya cariye olarak verir.⁸¹

Bu tanıtmaya olayının ikincisi ise Gerar'da yaşanır. Yine İbrahim, can güvenliğini temin etmek için Gerar Kralı Avimelek'e, karısı Sara'yı kız kardeşim diye tanıtır. Tanrı, burada da yalan söyleyen İbrahim'e değil de suçsuz olan ve kandırılan Avimelek'e kızar. Üstelik Avimelek'in karısı ve cariyeleri başta olmak üzere saraydaki bütün kadınlar da hiçbir suçu olmadıkları halde kısırlıkla cezalandırılırlar. Avimelek gerçeği öğrenince, İbrahim'e bunu neden yaptığını sorar. İbrahim şöyle cevaplar: "*Çünkü burada hiç Tanrı korkusu yok. Karım yüzünden beni öldürebilirler diye düşündüm. Üstelik Sara gerçekten kız kardeşimdir. Babamız bir, annemiz ayrıdır. Onunla evlendim.*"⁸² Her ne kadar Sara, onun baba bir kız kardeşi sayılsa da (çünkü İbrahim ve Sara aynı babadan yani Terah'tan fakat farklı anneden dünyaya gelmişlerdir.) esas itibarıyla karısıdır. İbrahim bu olaydan da büyük mal varlığı elde etmesinin yanında Avimelek onlara ülkede istedikleri yere yerleşme izni de vermiştir. Avimelek'in sarayındaki kadınlar da İbrahim'in duası ile sağlıklarına kavuşurlar.⁸³ Tevrat'ta anlatılan bu iki olayda da İbrahim'in kendi çıkarları için karısını kullandığı görülür. Karısı hakkındaki yalanları sayesinde büyük mal varlığına sahip olur. O ka-

⁷⁹ Bk. Tekvin 12/1-19.

⁸⁰ Murphy, a.g.m., s. 82.

⁸¹ *Tora: Bereşit*, s. 107.

⁸² Tekvin 20/11-12.

⁸³ Bk. Tekvin 20/ 17.

dar zenginleşir ki Lut ile aynı ülkeye sığamaz ve ayrılmaya karar verirler.⁸⁴ Oysaki bu olayların ilkinden anlaşıldığı üzere Sara ve İbrahim sürekli Tanrı'nın koruması altındadırlar. Bu nedenle ikinci kez bir şeylerden endişe edip aynı yalana başvurması gerekmemektedir. Buna rağmen İbrahim eşini bir takım maddi menfaatler için yeniden kullanır. Bir diğer amca yeğen evliliğine Sara'nın kız kardeşi Milka'da görüyoruz. O da diğer amcası Nahor ile evlenir.⁸⁵

Aynı zamanda akraba evliliği yapan diğer bir isim de İbrahim'in oğlu İshak'tır. İbrahim, kölesine “*Oğluma Kenanlılardan kız almayacaksın*” uyarısında bulunduktan sonra onu, oğlu İshak'a eş bulmak için akrabalarının yanına gönderir. Bu amaçla yola çıkan İbrahim'in kölesi yolda Rebeka (isim anlamı “bir düve, bir genç inek”, bereket sembolü) ile karşılaşır. Allah'ın da yardımıyla İbrahim'in kölesi, onun İshak'a eş olacağını anlar.⁸⁶ Böylece İshak amcası Nahor'un torunu Rebeka ile evlenir.⁸⁷ Rebeka'nın kaderi de kayın validesi olan Sara ile zaman zaman benzerlikler arz eder. Rebeka da tıpkı kayınvalidesi gibi uzun bir süre çocuk sahibi olamaz⁸⁸. Onun da yolu Gerar'a düşer. O da kayınvalidesi gibi kocası tarafından kendisinin öldürülme tehlikesine karşın kız kardeşim diye tanıtılır.⁸⁹

Bu dönemde görülen amca-yeğen evliliği gibi farklı bir evlilik olayı da, iki kız kardeşle evlenen Yakup'ta görülür. Yakup, annesi Rebeka'nın ve babası İshak'ın “*Kenanlılardan kız almayacaksın*” isteği üzerine dayısı Laban'ın yanına evlenmek için gider.⁹⁰ Kuzenleri olan Rahel ve Lea ile evlenir. Yakup, aynı anda Rahel ve Lea ile yıllarca evli kalır.

Esav da babası İshak'ın kardeşi Yakup'a yaptığı “*Kenanlılardan kız almayacaksın*” uyarısını duyunca babasına hoş görünmek için eşlerini bırakır ve amcası İsmail'e gider, amcasının kızı Malahat ile evlenir.⁹¹

⁸⁴ Bk. Tekvin 13/6-9.

⁸⁵ Bk. Tekvin 11/29.

⁸⁶ Bk. Tekvin 13/27.

⁸⁷ Bk. Tekvin 24/67.

⁸⁸ Bk. Tekvin 25/21.

⁸⁹ Bk. Tekvin 26/6-7.

⁹⁰ Bk. Tekvin 28/2.

⁹¹ Bk. Tekvin 28/9.

a. Yabancılarla Evlilik

Bu dönemde yabancı kadınlarla evlilik yasak değildir. İbrahim Mısırlı Hacer'le evlenmiştir. İshak'ın oğlu Esav'ın da Kenanlı eşleri vardır; Hitti Beri'nin kızı-Yutidi ve Hitti Elo'nun kızı Besemat.⁹² İshak ve Rebeka bu iki Kenanlı gelinden bıkılmış ve diğer oğulları Yakup'a "Kenanlılardan kız almayacaksın" uyarısında bulunmuşlardır. Esav daha sonra bu yabancı eşlerine ek olarak şu yabancı kadınlarla da evlenir. Hivi Tsibeonun kızı, Ana'nın kızı Oholibama ve Hitti Elonun kızı Ada. Ada, bir görüşe göre Hitti Elon'un kızı Besemat'ın kız kardeşidir. Yani Esav da kardeşi Yakup gibi iki kız kardeşle aynı anda evlenmiştir.⁹³ Esav'ın oğulları sıralanırken hiçbirinin eşinden söz edilmez, Elifaz'ın cariyesinin ismi Timna olarak belirtilir. Timna, Hori ulusundan Seir'in kızıdır.⁹⁴ Özellikle Timna'ya yer verilmesinin nedeni Tevrat yorumcuları tarafından, bir prenses olarak İbrahim'in ailesine mensup olmak için cariyeliği kabul etmesi olarak açıklanmıştır.⁹⁵ Bu dönemde yasak olmayan yabancı kadınlarla evlilik daha sonraki dönemde yasaklanır.⁹⁶

2. ATALAR DÖNEMİNDE ANNE OLARAK KADIN

Yahudilikte, kadının birinci varlık sebebi çocuk doğurmaktır. Çocuk sahibi olamama derin üzüntü ve utanç sebebidir. Örneğin Sara'nın, yaşının çok ilerlemiş olmasına rağmen çocuk isteğinden vazgeçememesi; gelini Rahel'in de çocuk sahibi olmadığına Yakup'a "bana çocuklar ver yoksa ölürüm"⁹⁷ demesi o dönemde anneliğin kadının üzerinde önemli psikolojisini gösterir. Rahel'in çocuk sahibi olduktan sonra da "Allah utancımı kaldırdı"⁹⁸ demesi içinde bulunduğu durumu en güzel şekilde ifade etmektedir. Bu nedenle atalar döneminde karşılaştığımız kadınlar annelik rolüyle ön plana çıkmıştır.

⁹² Bk. Tekvin 26/34.

⁹³ Bk. Tekvin 36/2.

⁹⁴ Bk. Tekvin 36/22.

⁹⁵ *Tora: Bereşit*, s. 280.

⁹⁶ Bk. Tesniye 7/3.

⁹⁷ Bk. Tekvin 30/1.

⁹⁸ Bk. Tekvin 30/23.

a. Çocuk Sahibi Olamayan Kadın

Tevrat'ın atalarla ilgili anlatımına bakıldığında bu dönemdeki kadınların çoğunun kısır olduğu görülür. Yapılan dualar sonucu, Tanrısal müdahale ile bu durum çözüme kavuşur. Kadın anneliği ile kocasının kendisine daha çok bağlanmasını sağlar. Doksan yaşına kadar çocuk sahibi olamayan Sara, kocası İbrahim'e cariyesini vermiş ve ondan olan çocukla eşinin kendine bağlanacağını düşünmüş; Rebeka ise evliliğinin ilk yirmi yılında çocuk sahibi olamamış, eşi İshak'ın duasıyla ikiz çocuk dünyaya getirmiştir. Aynı şekilde Rahel'de uzun yıllar çocuk sahibi olamamıştır.

“Eski İsrail’de çok çocuğa sahip olmak gıpta edilen bir durumdu. Düğünde misafirler genellikle evlenecek çiftin geniş bir aileye sahip olması temennisinde bulunurlardı. Rebeka, ailesinden ayrılırken ona, “*ey kız kardeşimiz, binlerce on binler anası ol ve zürriyetin kendilerinden nefret edenlerin kapılarını miras alsınlar*” sözleri ile hayır dualarında bulunulmuştu. Önce İbrahim ve sonra da İshak, nesillerinin gökteki yıldızlar gibi olacağı vaadini almışlardı. Tanrı Hacer’e de onun neslini çoğalttıkça çoğaltacağı sözünü vermişti. Çocuklar insanın tacıdır. Oğullar sofranın etrafındaki zeytin fidanlarıdır, onlar yiğidin elinde ki oklar gibi bir mükâfattır. O kılıfı onlarla dolu adama ne mutlu.”⁹⁹

Tevrat'ta çocuksuz bir dul olmak sıkıntılı ve üzücü bir durumdur. Kadın için endişe verici olan bu durumun altında yatan neden ölenin soyunun devam edemeyecek olmasıdır. Tekvin otuz sekizde Tamar'ın hikayesi anlatılır. Yahuda'nın gelini olan Tamar çocuğu olmadan eşini kaybeder. Bunun üzerine Yahuda, ikinci oğlu Onan'a, Tamar'la evlenip üzerine düşen görevi yapması gerektiğini söyler. Bu görev ölen kardeşe çocuk vermektir.¹⁰⁰ Onan, babasının sözünü dinler Tamar'la evlenir. Ancak evliliğin temel amacı olan ölen kardeşe çocuk verme görevini yerine getirmez. Çünkü o, doğan çocuğun kendine değil abisine ait olacağını, onun soyunu devam ettireceğini bilmektedir.¹⁰¹ Kendinin sayılmayacak olan bir çocuğun sorumluluğunu almak istemez.¹⁰² Tanrı üzerine düşeni yapmadığı için Onan'ı öldürür.¹⁰³ Bura-

⁹⁹ Ronald De Vaux, *Yahudilikte Aile*, çev. Ahmet Güç, Arasta Yay., Bursa 2003, s. 74.

¹⁰⁰ Bk. Tekvin 38/6-8.

¹⁰¹ Bk. Tekvin 38/9.

¹⁰² Dvora E. Weisberg, “The Widow of our Discontent Levirate Marriage in Bible and Ancient İsrail”, *Journal for the Study of the Old Testament*, 2004, 28(4), s.406.

da Tanrı'nın, Onan'ı öldürme sebebi; onun, Yahudiler ile Tanrı arasında Yahudi neslinin devamı için yapılan anlaşmaya uymayıp çocuk yapmamasıdır.¹⁰⁴

Yahud'a, üçüncü oğlu Şela evlenmek için küçük olması nedeni ile o büyüye kadar gelini Tamar'ı babasının evine gönderir.¹⁰⁵ Büyüyünce görevi Şela devralacaktır. Fakat Yahuda oğlunun büyümesine rağmen Tamar'ı onunla evlendirmez.¹⁰⁶ Bunun sebebi açıkça söylenirse de “ o da kardeşleri gibi ölmesin” cümlesinden anlaşılmaktadır.¹⁰⁷ Yahuda, ilk iki oğlunu kaybetmişti, Şela'nın da Tamar'la evlendiğinde ölmesinden korkmaktadır.¹⁰⁸

Tamar, Şela'nın büyüdüğünü ancak kayınpederinin evlilik sözünü yerine getirmedeğini görür. Bunun üzerine o, fahişe kılığına girerek Yahuda ile birlikte olur. Tamar'ın yaptığı bu davranış kendini savunma ve sesini kamuoyuna duyurma olarak yorumlanır.¹⁰⁹ Tamar'ın; kocasının adını ve soyunu korumak için mi, Yahuda'nın ailesi ile olan bağını korumak için mi yoksa sadece kendine bir çocuk ve gelecek sağlamak için mi bunu yaptığı belirsizdir. Fakat ne olursa olsun Tekvin'de onun davranışı doğru bulunur.¹¹⁰

Tamar, Yahuda'dan Perez ve Zerah adında ikiz oğlan doğurur. Er ve Onan'dan olmasa da Yahuda'nın ismiyle ailenin devamını sağlar. Tevrat'ın ilerleyen bölümlerinde Perez ve Zerah'tan, Tamar'ın Yahuda'ya doğurduğu çocuklar şeklinde bahsedilir.¹¹¹ Bu görev ölenini adını yaşatmak adına yapılmasına rağmen Tamar'ın çocukları Er'in soyu değil Yahuda'nın soyunun devamıdır. Perez, ileriki tarihte Davut'un atası olacaktır.¹¹²

¹⁰³ Bk. 38/10.

¹⁰⁴ http://www.womeninthebible.net/1.5.Tamar_and_Judah.htm, (09.09.2011).

¹⁰⁵ Bk. Tekvin 38/11.

¹⁰⁶ Bk. Tekvin 38/14.

¹⁰⁷ Bk. Tekvin 38/ 11.

¹⁰⁸ Eryl W. Davies, “Inheritance Rights and Hebrew Levirat Marriage: Part 2”, *Vetus Testamentum*, Nisan 1981, c. 31, sa. 2, s. 261.

¹⁰⁹ Weisberg, a.g.m., s. 411.

¹¹⁰ Bk. Tekvin 38/26.

¹¹¹ Bk. Ruth 4/12.

¹¹² http://www.womeninthebible.net/1.5.Tamar_and_Judah.htm, (09.09.2011).

b. Erkek Çocuk Annesi Olarak Kadın

Yahudilikte kadın eş olarak önemlidir. Fakat erkek çocuk dünyaya getiren eş daha önemlidir. Aile soyunu devam ettirmek ve atalara ait mirası korumak için erkek çocuk istenir. Erkek çocuğa sahip olmak büyük sevinç kaynağı ve onur meselesidir. Tevrat'ta evliliklerden dünyaya gelen erkek çocuklara ve onların da erkek çocuklarına tek tek isim olarak yer verilirken, kızların adları çoğu kez zikredilmez.

Atalar dönemindeki kadınlarda anneliğin ön plana çıktığı görülür. Annelik, neslin devamı için önemli ve çok istenilen bir durumdur. Lut'un kızları da babalarının neslini devam ettirmek adına çirkin bir aldatmaca ile babalarından çocuk sahibi olurlar.¹¹³ Dünyaya gelen çocuklar ileriki dönemlerde İsrailoğulları'nın düşmanı olacak olan Moavlıların ve Ammoluların atalarıdır.

Kadınların ömürlerinin sonuna kadar çocuk sahibi olma arzularından hiç vazgeçmedikleri göze çarpar. Sara uzun yıllar anne olamaz. Annelik isteğinden de hiçbir zaman vazgeçmez. Kendisi İbrahim'e bir çocuk veremediği için hissettiği üzüntüyü cariyesi Hacer'i, İbrahim ile evlendirerek gidermeye çalışır. Çünkü Hacer, Sara'nın cariyesidir, onun olan her şey Sara'ya aittir. Bu nedenle de Hacer'den dünyaya gelecek olan çocuklar Sara'nın sayılacaktır.¹¹⁴ İbrahim'le evlenen Hacer kısa sürede hamile kalır.¹¹⁵ Hacer'in statüsü değişmiştir. Sara'nın cariyesi Hacer iken, İbrahim'in hamile eşi Hacer olur.

Hacer'in hamileliği sonucu kocasının kendisine olan ilgisinin azaldığını düşünen Sara, ona zulmetmeye başlar. Hacer, eziyete fazla dayanamaz ve onun yanından kaçar.¹¹⁶ Burada erkek olaylar karşısında pasiftir. İbrahim, karısının hamile olan Hacer'e yaptığı kötü davranışları ne önler ne de hafifletir.¹¹⁷ Evden uzaklaşmakta olan Hacer, ilahî müdahale ile geri döndürülür. Tanrı'nın meleği yolda görünür, onu bir oğulla müjdelere ve eve dönmesi gerektiğini söyler.¹¹⁸ Çünkü evdeki baskı çölde

¹¹³ Bk. Tekvin 19/33-38.

¹¹⁴ Myra J. Siff/S. David Sperling, "Sarah", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 18, s. 46.

¹¹⁵ Bk. Tekvin 16/4

¹¹⁶ Bk. Tekvin 16/5-6.

¹¹⁷ S. Nikaido, "Hagar and Ishmael as Literary Figures: An Intertextual Study", *Vetus Testamentum*, Nisan 2001, c. 51, sa. 2, s. 230.

¹¹⁸ Bk. Tekvin 16/11.

doğmamış bebeğin hayatını tehlikeye atmaktan iyidir.¹¹⁹ Bu gelen mesaj önemlidir. Çünkü Hacer bizzat kendisi Tanrı'dan bir oğulla müjdelenirken Sara, hamileliğini eşi İbrahim'e gelen meleklerden öğrenir.¹²⁰ Tanrı konuşmak için Sara'yı değil ona göre daha aşağıda olan Hacer'i seçer. Aynı zamanda bu bize Hacer'in, Tanrı'nın mesajını alma konusunda İbrahim ile eşit olduğunu gösterir. Tanrı'nın, Sara ve İbrahim varken konuşmak için Hacer'i seçmesi onların zulümlerinin haklı olmadığını gösterir.¹²¹ Tanrı'nın melek vasıtası ile Hacer'le konuşup ona çoğaltacağını vaat etmesi de bir ilktir. Tevrat genelinde çoğalma ile ilgili vaatleri erkek alırken burada bu sözün muhatabı bir kadındır.¹²²

Hacer aldığı müjdeden sonra Tanrı'yı ilahi bir isim ile adlandırır.¹²³ Tanrıyı bireysel olarak adlandırmak önemlidir. Daha önce isim verme konusunda anlattığımız gibi bir şeyin adını belirleme üzerinde düşünüp, özelliklerini kavramayı gerektirir. Hacer ilk olarak Tanrı'yı adlandırma ayrıcalığına sahip olan kişidir. Hacer'in statüsü oğlunun doğumu ile değişir. O, İsmail'in soyunun çokluğu ile cariyelikten aile reisliğine yükselir.¹²⁴ Hacer'in rolü ve kimliği değişirken, ileride İbrahim ve Sara'da göreceğimiz gibi isim değişikliği olmaz.

Sara, oğlu İshak dünyaya gelince İsmail'i uzaklaştırmaya karar verir. Aslında Sara başlangıçta İsmail'in oğlu gibi olmasını istemiştir. Fakat işler değişir artık kendisinin bir oğlu vardır ve İsmail'in, oğlu İshak ile birlikte mirasçı olmasını istemektedir.¹²⁵ İbrahim, yanlarına bir ekmek ve bir su tulumu alarak Hacer'i ve oğlunu çöle bırakır.¹²⁶ Hacer ve oğlu için verilen erzak bize önemli bir mesaj vermektedir. Bu yolculuk onları uzaklaştırma değil onlardan tamamen kurtulma yolculuğudur.¹²⁷ Çünkü Hacer ve oğlu herhangi bir yerleşim yerine gönderilebilecekken çöle bırakılır-

¹¹⁹ Yohanna Katanacho, "Hagar: A Victim of Injustice", *International Congregational Journal*, Kış 2010, c.9, sa. 2, s. 80.

¹²⁰ Bk. Tekvin 18/9-10.

¹²¹ Katanacho, a.g.m. s. 82.

¹²² L. Daniel Hawk, "Cast Out and Cast Off: Hagar, Leah, and the God Who Sees", *Priscilla Papers*, Kış 2011, c. 25, sa. 1, s. 10.

¹²³ Bk. Tekvin 16/13.

¹²⁴ Katanacho, a.g.m., s. 81.

¹²⁵ Bk. Tekvin 21/10.

¹²⁶ Bk. Tekvin 21/14.

¹²⁷ Nikaido, a.g.m., s. 224.

lar.¹²⁸ Sara, oğlu için her zaman karşısına çıkabilecek olan İsmail'den tamamen kurtulmak istemiştir.

İsmail'in uzaklaştırıldığı bölümün ardından Tanah'a göre İshak'ın kurban edilmesi olayı anlatılır. Bu iki olay birbirine benzerdir. Olaydan ziyade Hacer ve İbrahim'in rollerinin eşit olması önemlidir. Hacer tam oğlunu kaybedecekken bir mucize olur ve melek ona su kuyusunu gösterir.¹²⁹ İbrahim de oğlunu tam kurban edecekken melek ona koçu getirir.¹³⁰ Böylelikle her iki çocuk da kurtulur. Hacer ve İbrahim en kritik anda Tanrıdan mesaj almışlardır. İkisi de çocuklarının ölümüne az kala mucize yaşamışlardır.

Geç yaşta bir oğula sahip olan Sara, İshak'ı her türlü tehlikelerden korumaya çalışmıştır. Ancak, oğlunun kurban edilmesi konusunda Tevrat'ta Sara'nın herhangi bir tepkisinden bahsedilmemesi şaşırtıcıdır. Bununla birlikte, İshak'ın kurban olayının zikredilmesinin ardından Sara'nın ölümünün anlatılması dikkat çeker.¹³¹ Burada Sara'nın ölümü ile oğlunun kurban edilmesi olayı arasında bağlantı kurulabilir.¹³²

Tevrat genelinde erkeklerin nerede ve kaç yaşında öldükleri detaylı bir şekilde anlatılırken, kadınlardan sadece Sara'nın yüz yirmi yedi yaşında öldüğü belirtilmiştir.¹³³ Onun yüksek bir meblağa alınan Mabhela Mağarası'na gömülmesi Sara'nın saygınlığını gösterir.¹³⁴

Tanrı için, bir kişinin erkek çocuğa sahip olması bazı durumlarda isim değişikliği gerektirecek kadar kıymete sahiptir. Artık o kişinin soyu çoğalacaktır ve bu nedenle daha güzel bir isme sahip olmalıdır. İbrahim baba olduktan sonra ismi değişir.¹³⁵ Fakat bu isim değişikliği ilk oğlu İsmail'in doğumuyla değil İshak'ın doğumu ile gerçekleşir. Çünkü İsmail cariyenin oğlu olarak İshak kadar önemli değildir. İs-

¹²⁸ Bk. 21/14.

¹²⁹ Bk. Tekvin 21/19.

¹³⁰ Bk. Tekvin 22/11-13.

¹³¹ Bk. Tekvin 23/1.

¹³² Mary Ann Beaves, "Like Rahel and Leah: The Mothers of Genesis", *Bible Today*, May/Haz 2012, c.50, sa. 3, s. 154.

¹³³ Bk. Tekvin 23/1.

¹³⁴ Beaves, a.g.m., s. 154.

¹³⁵ Bk. Tekvin 17/5.

hak'ın doğacağı müjdesi ile birlikte İbrahim'e artık; "Yüce Baba" manasına gelen "Abram" değil, "Milletlerin babası" anlamına gelen "İbrahim" denilecektir.

İsim değişikliği yıllar sonra hamile kalan Sara için de geçerlidir. Tanrı tarafından bir oğulla müjdelenen Sara'nın, "Saray" olan ismi "milletlerin anası, prenses, sosyal statüsü yüksek kadın" manasına gelen "Sara" olarak değiştirilir.¹³⁶ Bir erkek annesi olarak bu isim ona daha layık görülmüştür. Artık onun toplumda konumu değişecek, yüksek bir kademede yer alacaktır. Sara İshak'ı dünyaya getirir. İshak'ın ismi de, "Allah benim yüzümü bu yaşta güldürdü." manasına gelen anlamlı bir isimdir.¹³⁷ Tevrat'ta yer alan bütün erkek isimlerinin bir anlamı mevcuttur. O isimlerin neden verildiği detaylı şekilde anlatılırken kız isimleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Tevrat'ta "kısır" olarak belirtilen bir diğer kadın da Rebeka'dır. Kocası İshak'ın duası üzerine hamile kalır, Esav ve Yakup'u dünyaya getirir.¹³⁸ İkiz erkek çocuk sahibi olan Rebeka, oğulları arasında sevgi bakımından ayırım yapar.¹³⁹ Buraya kadar gördüğümüz erkek ve kız çocuk arasındaki ayırım, Rebeka'da erkek çocuklar arasında ayırma dönüşmüştür. Oğlu Yakup'u, Esav'dan daha çok sevmektedir.¹⁴⁰ Çünkü Yakup, sessiz, daha düşünceli ve öğrenmeye meraklıdır. Evde daha çok vakit geçirip annesine yardımcı olmayı seven; Esav ise ilgisiz, dikkatsiz, vaktinin çoğunu av ile geçiren bir çocuktur. Rebeka'da bu nedenle kendisine yardımcı olan Yakup'u, Esav'dan ayırır. İshak ise Esav'ı daha çok sever. Çünkü kendinde olmayan; kuvvet, iyi avcılık, kendine güven duyma gibi nitelikleri oğlunda görür. Ölümünden sonra yerine Esav'ın geçmesinin uygun olacağını düşünür. Fakat Rebeka, yönetim için daha uysal, zeki ve en önemlisi kendine yakın olan Yakup'u uygun görür. Kocasının düşüncelerini bilen Rebeka, kendi çıkarları doğrultusunda harekete geçerek; Yahudilikte çok önemli olan ilk oğulluk hakkı ve bereket duasını, kocası İshak'ı ve büyük oğlu Esav'ı kandırarak, Yakup'un almasını sağlar.¹⁴¹ Annenin aldatmaları sayesinde bir çocuk her şeye sahip olurken, diğeri tarih sahnesinden silinir. Yakup peygamber

¹³⁶ Bk. Tekvin 17/15.

¹³⁷ Bk. Tekvin 17/19.

¹³⁸ Bk. Tekvin 25/21-26.

¹³⁹ Nahum M. Sarna, "Rebbekah", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 17, s.137.

¹⁴⁰ Yuval Kamrat, "Esav", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 6, s. 487.

¹⁴¹ Bk. Tekvin 27/5-17.

olurken, Esav hakkında daha sonra bir bilgiye rastlanmaz. Rebeka Yakup'un eş seçiminde de ön plandadır. Sevdiği oğluna kendinin de işine yarayabileceği eşler almaktadır. Bu nedenle oğlu Yakup'u, kardeşinin kızları ile evlendirir.¹⁴²

Yakup dayısının kızları Rahel ve Lea ile evlenince iki kız kardeş arasında çocuk çekişmesi başlar. Asıl sevilen eş Rahel olmasına rağmen, o kısırdır. Lea sevilmeyen eştir. Bu nedenle Tanrı, onun Yakup tarafından sevilmesine yardımcı olmak için ona erkek çocuklar verir.¹⁴³ Bir kadının, ailede olması gereken sevgi ve bağlanma temellerini, sahip olduğu ve olacağı çocuklara bağlaması acı bir durumdur. Hâlbuki bu sevgi ve bağlanma temelleri ailenin başlangıçta sahip olması gereken duygulardır. Kadın kurduğu aile ortamında kocası sadece onu sevsin diye sürekli çocuk doğurmak zorunda kalmıştır. Bu, kadını hem fiziki açıdan hem psikolojik açıdan yıpratıcı bir durumdur. Kıskançlık sırası, kardeşinin dört erkek çocuk dünyaya getirdiğini gören Rahel'e geçer. Onun için durum çok zordur. Çünkü çocuk sahibi olmamaktadır. O da çareyi atalarından aldığı miras gibi cariyesi olan Bilha'yı eşi olan Yakup'a vermekte bulur. Bilha, Yakup'dan iki oğlan doğurur.¹⁴⁴ Tabii ki dünyaya gelen çocuklar Rahel'in sayılır. Artık Rahel de bir annedir. Rahel, eşi Yakup'un, hem kendisini sevmeye devam edeceğini hem de anneliği nedeniyle kendisine olan bağlılığının artacağını düşünür. Kardeşi Lea ile arasında olan farkı bu şekilde kapatmış olur. Hatta öne geçmiştir. Lea, kendisinin tekrar ikinci plana düştüğünü görünce kardeşi Rahel gibi cariyesi olan Zilpa'yı Yakup'a eş olarak verir.¹⁴⁵ Zilpa, Yakup'dan iki oğlan sahibi olur. Bu cariyelerden doğan çocuklara Rahel ve Lea isim vermektedir. Çocuk doğurmadaki mücadele çocuk isimlerine de yansır. İsimler, o an içinde bulunulan duruma uygun olarak verilmektedir.¹⁴⁶ Cariyelerin dünyaya getirdiği çocuklar üzerinde herhangi bir hakları yoktur. İsimlerini bile kendileri koyamamaktadır. Bu durum günümüzdeki taşıyıcı annelikten farklı değildir.

İki kız kardeş arasındaki çekişme zaman zaman garip olabilecek durumlar doğurur. Kadınların kocasına karşı hissettikleri kıskançlık duygusu, annelik konu-

¹⁴² Bk. Tekvin 28/2.

¹⁴³ Nili Shupak, "Leah", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 12, s. 566.

¹⁴⁴ Bk. Tekvin 30/4-8, *Encyclopaedia Hebraica*, "Bilhah", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 3, s. 698.

¹⁴⁵ Bk. Tekvin 30/9; Zvi Herman / Shaked Gilboa, "Zilpah", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 21, s. 532.

¹⁴⁶ Bk. Tekvin 30/6-13.

sundaki kıskançlıktan aşağı kalır. İki kardeş de kocalarını sevmekte ve onun sevgisini kazanmak için yarışırken, yeri geldiğinde ot gibi basit bir şeyle onu değiştirebilmektedirler. Aslına bakıldığında basit gibi görünen ot, Tevrat'ta yer aldığı şekliyle adamotu o dönemde doğurganlığı artırıcı bir iksir elde etmek için kullanılan bir bitki olduğu için değerlidir.¹⁴⁷ Rahel, Lea'nın oğlunun getirdiği bu adamotuna karşılık kocasını Lea'ya kiralar. Çocuk sahibi olma isteği kocasına karşı duyduğu kıskançlığı gölgeler. Onu isteyerek kardeşinin yanına gönderir. Anne olabilmek için yapılan bu fedakarlık Tanrı tarafından hoş karşılanmaz. Kutsal birinin bir ota değiştirilmesi nedeni ile Tanrı Rahel'e kızar. Rahel, öldükten sonra Yakup'un yanına gömülme hakkından mahrum bırakılarak cezalandırılır.¹⁴⁸ Bu olayda Rahel'e kızan Tanrı Lea'nın davranışını beğenir ve iki oğul daha vererek onu ödüllendirir.¹⁴⁹

Lea, Yakup'dan beşinci ve altıncı oğullarını doğurur. Lea, en baştan itibaren dünyaya getirdiği oğlanlarla hep içinde umut barındırır. “*Kocam beni sevecek, kocam bana bağlanacak ve en sonunda ben kocama altı oğul doğurdum hep benimle oturacak.*” Bu nedenle altıncı oğlunun adını ikamet anlamına gelen “*Zebulun*” koyar.¹⁵⁰ Bu kadar ümitle dünyaya gelen erkeklerden sonra bir kızı olur. Ve sadece kızı hakkında tek bir ifade yer alır: “*Ve sonra bir kız doğurup adını Dina koydu.*”¹⁵¹ Dünyaya gelen erkek çocuklarına içinde bulunduğu durumu ifade eden anlamlı isimler verirken, önemli bir yeri olmadığı düşünülen kız çocuğuna, anlamı belirtilmeyen “*Dina*” ismini koyar.

Duası sonucu Rahel, Yusuf'u doğurur. Allah bana bir oğul versin artırsın anlamına gelen Yusuf ismini koyar.¹⁵² Bundan sonra da sanki duasının kabulü niteliğinde Tanrı, ona bir oğlan daha verir. Adını da “*Benyamin*” koyar.

Farklı bir açıdan bu duruma bakarsak; Yakup, çok geniş bir aileye sahip olmuş ve babası tarafından onun için yapılan “*Allah seni semereli etsin, çoğaltsın, kavimler başkanı olasın.*”¹⁵³ duası karşılığını bulmuş olur.

¹⁴⁷ Jehuda Feliks / Carol Meyers, “Mandrake”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 13, s. 466; *Tora: Bereşit*, s. 227.

¹⁴⁸ *Tora: Bereşit*, s. 226.

¹⁴⁹ Bk. Tekvin 30/17-20.

¹⁵⁰ Bk. Tekvin 30/20.

¹⁵¹ Bk. Tekvin 30/21.

¹⁵² Bk. Tekvin 30/24.

¹⁵³ Bk. Tekvin 28/3.

c. Kız Çocuk Annesi Olarak Kadın

Tevrat'ta genel olarak erkek hâkimiyeti göze çarpar. Ön plana çıkanlar hep erkeklerdir. İsmi geçen kadınlara bakıldığında da genelde erkek çocuk sahibi olan kadınlar olduğunu görülür. Kız çocuğu aile için herhangi bir öneme sahip değildir. Çünkü onlar evlendiklerinde aileyi terk ederler. Bu yüzden bir ailenin gücü kız çocuklarının sayısı ile ölçülemez, onlar aile için yüküdür. Eve bir katkısı olmadığı gibi daima aile bireyleri tarafından korunup gözetilmesi gerekir. Büyüyüp evlendiğinde eğer erkek çocuğu olmazsa kocası ve onun ailesi tarafından saygı görmez. Çocuk sahibi olamaz ise bu kadın ve kadının ailesi için utanç meselesidir. Kız çocuğu dünyaya geldiği andan itibaren aile için sorun oluşturur. Bu nedenle kız çocuk istenmez, olsa bile herhangi bir öneme sahip olmaz.

Atalar döneminde geçen kız çocuklarının annelerinin isimlerinin yer almadığını görürüz. Sadece babalarından ve kimin eşi olduklarından bahsedilir. Bu dönemde bahsedilen kız çocukları şunlardır: Adem'in oğlu Kain'in soyundan gelen Lamek'in karısı Tsilla'dan olan kızı Naama.¹⁵⁴ Naama hakkında isminden başka hiçbir bilgi yoktur. Tevrat yorumcularından bazılarına göre Naama'nın ismine yer verilmesinin nedeni Nuh'un eşi olduğu içindir.¹⁵⁵ Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan gelen Haron'un kızları olan Milka ve Sara'dır.¹⁵⁶ Lut'un kızları, Nahor'un oğlu Betuel'in kızı Rebeka, İsmail'in kızları Neboyat ve Malahat, Laban'ın kızları Rahel ve Lea, Yakup'un kızı Dina'dır. İleriki bölümler de "Yakup'un kızları" ifadesi yer alır. Bu ifadeden yola çıkan Tevrat yorumcuları şu açıklamalarda bulunurlar; bir görüşe göre Yakup'un bütün erkek çocukları ikiz kız kardeşleri ile doğmuşlardır. Burada yer alan "Yakup'un kızlar"ından kasıt daha önce değinilmeyen bu kızlardır. Bir görüşe göre ise kızları gibi gördüğü gelinleridir. Diğer bir görüşe göre ise kız torunlarıdır.¹⁵⁷

Babasına zararı dokunan diğer bir kız Rahel'dir. Rahel de kadın olmanın verdiği kötü dürtülerle hareket ederek, evden ayrılırken babasına ait olan bir eşyayı ça-

¹⁵⁴ Bk. Tekvin 4/22.

¹⁵⁵ *Tora: Bereşit*, s. 31.

¹⁵⁶ Bk. Tekvin 11/29.

¹⁵⁷ *Tora: Bereşit*, s. 305.

lar.¹⁵⁸ Hırsızlık yapan Rahel, babasının çalınan eşyasını bulmak için onların çadırında arama yapmak isteği üzerine adetli olduğunu söyleyerek babasını kandırır.¹⁵⁹ Ona eşyasını geri vermez.

Yakup'un yolculuğunu anlatan Tekvin bölümünde, kız çocuğunun aile bireylerinden sayılmadığı açıkça görülür. Yakup'un, on biri erkek, biri kız toplam on iki çocuğu olmasına rağmen, Tekvin on bir çocuğunun olduğunu söyler.¹⁶⁰ Dina'yı çocukları içinde saymaz.

Bu dönemde önemli kişilerin eşleri olarak yer alan isimler ise şunlardır: Sara ve Hacer İbrahim'in eşleri, Rebeka ise İshak'ın eşidir. Rahel ve Lea, Yakup'un eşi, Zilpa ve Bilha da Yakup'un cariyeleridir. Bu nedenle Tevrat'ta belli bir yere sahiptirler. Bunların dışında Malahat ve Milka'da kız çocuk olmanın dışında eş olma özellikleri ile ön plandadır.

3. ATALAR DÖNEMİNDE KIZ KARDEŞ OLARAK KADIN

Atalar döneminde kız kardeş olarak kadın isimlerine çok rastlanmaz. Çünkü bir evde erkek çocuk varsa kızın olup olmaması o kadar da önemli değildir. Atalar döneminde kız kardeş olarak vurgulanan isimler şunlardır: Lamek'in oğlu Tubal-Kain'in kız kardeşi Naama,¹⁶¹ Nahor'un oğulları Lut ve İska'nın kız kardeşleri olan Milka ve Sara,¹⁶² Lut'un iki kızı,¹⁶³ Yakup'un on iki oğlunun tek kız kardeşleri olan Dina'dır.¹⁶⁴

Tevrat'ta anlatılan kız kardeşlerden biri olan Lut'un kızları babaları ile yaşadıkları ilişki ile dikkat çekerler. Tanrı, Sodom halkını helak etmek için iki melek gönderir. Lut, gelen melekleri evinde misafir eder. Lut'un evinde yabancı erkeklerin olduğunu duyan genç-yaşlı bütün erkekler onun evinin kapısına dayanırlar. Lut'a, gelen kişileri eşcinsel ilişki için kendisine vermelerini söylerler.¹⁶⁵ Sodom halkının bunu cinsel istek açısından değil, şehirlerine gelenleri aşağılamak ve cezalandırmak

¹⁵⁸ Bk. Tekvin 31/19; Nahum M. Sarna, "Rachel", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 17, s. 47.

¹⁵⁹ Bk. Tekvin 31/35.

¹⁶⁰ Bk. Tekvin 32/22.

¹⁶¹ Bk. Tekvin 5/20.

¹⁶² Bk. Tekvin 11/29.

¹⁶³ Bk. Tekvin 19/8.

¹⁶⁴ Bk. Tekvin 30/21.

¹⁶⁵ Bk. Tekvin 19/1-5.

amacıyla yaptıkları ifade edilir. Bunu şehre gelmek isteyenleri caydırmak amacı ile bir ceza olarak kullandıkları belirtilir. Eşcinsel ilişkinin temel sebebini bu şekilde açıklayan kaynakların yanında onların gerçekten eşcinsel eğilim içerisinde olduğunu belirtenler de vardır. Lut'un misafirler için kapıya dayanan erkeklere son çare olarak bakire kızlarını sunması da onların bu eğilimlerinin cezadan çok cinsel arzu ile yaptıklarının bir göstergesi olduğu söylenebilir.¹⁶⁶

Lut'un evindeki misafirleri vermemedeki direnci Sodom halkını iyice kızdırır ve kapıyı kırmaya çalışırlar. O sırada dışarıdaki erkeklerin gözleri görmez olur ve kapıyı bulamazlar. Melekler, Lut'a kimliklerini ve görevlerini açıklayıp yakınları ile birlikte kaçıp kurtulmalarını söylerler. Bu uyarı üzerine Lut, kızları ile nişanlı olan damatlarını da kurtarmak ister fakat onlar Lut'a inanmayıp şehirde kalırlar. Bunun üzerine Melekler Lut'u, kızlarını ve eşini alarak şehirden çıkarıp dağa doğru kaçmalarını söylerler. Lut, meleklerle dağa kaçamayacağını bu nedenle Tsoar kentine kaçıp sığınmalarına izin vermeleri konusunda rica eder. Melekler bunu kabul eder ve arkalarına bakmadan bu şehre doğru kaçmalarını söylerler. Buna rağmen Lut'un karısı arkasına dönüp bakar ve Tanrı onu bir anda tuz direğine çevirir.¹⁶⁷

Başlangıçta dağa kaçmak istemeyen Lut, Tevrat'ta belirtilmeyen bir sebepten dolayı iki kızı ile birlikte Tsoar kentinden ayrılarak dağda oturmaya başlarlar.¹⁶⁸ Kızlar Tsoar kentinde kendileri ile evlenebilecek erkekleri görmelerine rağmen, evlenebilecekleri erkek kalmadığı bahanesi ile babalarının soyunu devam ettirmek için onunla beraber olamaya karar verirler.¹⁶⁹ Önce büyük kız babasını sarhoş ederek onunla birlikte olur sonraki gün de küçük kız aynı şekilde babası ile ilişkiye girer. İki kardeş babalarından hamile kalıp Moab ve Ammon adında çocuklar doğururlar.¹⁷⁰

Tevrat bu olayda Lut'a hiçbir sorumluluk yüklenmez. O sadece kızlarının hazırladığı planın bir parçasıdır. Bu nedenle her iki kızıyla yaşadığı birliktelikten sonra "yatmasını kalkmasını bilmedi" cümlesi ile suçsuzluğu ifade edilmeye çalışılmış-

¹⁶⁶ Mehmet Katar, "Tevrat'ın Lut Kıssası Üzerine Bir Araştırma", *AÜİFD*, XLVIII(2007), sayı 1, s. 66.

¹⁶⁷ Bk. Tekvin 19/8-26.

¹⁶⁸ Bk. Tekvin 19/30.

¹⁶⁹ Bk. Tekvin 19/30-32.

¹⁷⁰ Bk. Tekvin 19/33-38.

tır.¹⁷¹ Tevrat'ın aksine onu bu olayda sorumsuz görmek imkânsızdır. Büyük kız kendisini sarhoş ettiğinde onunla yattığını bilmese de kalktığında farkına varmıştır. Buna rağmen ikinci günde aynı hataya tekrar düşmüştür. Bu da onu bu olayda kızları kadar sorumlu yapmaktadır. Aile içi ilişkinin anlatıldığı bu olayda ileride düşman ilan edilip kendileri ile savaşılacak olan Moab ve Ammon ulusunu karalama amacı belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Aynı zamanda bu ulusların atası sayılan Lut, yaşanan çirkinliğin dışında tutulmaya çalışılmış ve ahlaki olarak sorumlu olmadığı ifade edilmek istenmiştir.¹⁷² Lut, kızlarını bir günahtan kurtarır fakat onlar ilk andan itibaren başka bir günaha düşerler. Bu kötülüğün bütün sorumluluğu kızlara yüklenir.

Dile getirilen bir başka görüşe göre ise kızlarının kendisi ile yaşadığı bu ilişki Lut için bir cezadır. O evine gelen misafirleri koruma amacı ile kızlarını şehirdeki erkeklere sunmuştu. Bu nedenle o bu şekilde kendi kızları ile yaşadıkları ile cezalandırılır.¹⁷³

Tekvin otuz dört ve otuz beşinci bablarda ise iki kardeşin yapmış olduğu yanlışlar anlatılır. Bu bablara baktığımızda yapılan yanlış hemen hemen aynıdır. Fakat bu suçu işleyenler ile suçun sonuçları değişir. İlk olarak kız kardeş Dina'nın yapmış olduğu hatadan bahsedilir. Dina yeni gelmiş oldukları ülkede kendi yaşıtı bir çocuğa aşık olur ve onunla birlikte olur. Babası ve erkek kardeşleri Şimeon ve Levi bunu duyunca çok sinirlenerek tüm ülkenin erkeklerini katlederler. Daha sonra da Dina'nın erkek kardeşi, Lea'nın oğlu Ruben'in yaptığı hata anlatılır. Ruben, kardeşlerinin annesi, babasının birlikte olduğu kadın, üvey annesi Rahel'in cariyesi Bilha ile birlikte olur. Bunun sonucunda herhangi bir ceza uygulanmaz. Geçen ifade sadece şöyledir: "*İsrail işitti.*" Yani ona bu suçunun sonucunda herhangi bir ceza verilmez. Hâlbuki karşılaştırıldığında Dina'nın yaptığına karşı Ruben'in ki daha büyük bir suçtur. Dina evlenebileceği durumda olduğu biriyle bu hataya düşer. Ruben ise aile içi bir ilişki yaşar. Dina'nın suçu daha küçük olmasına rağmen sonucu çok büyük olurken, Ruben'in suçu çok büyük ama sonucu çok hafif hatta hiçbir ceza yok sadece "*İsrail*

¹⁷¹ Bk. Tekvin 19/33-35.

¹⁷² Katar, a.g.m., s. 69.

¹⁷³ Haim Z'ew Hirschberg, "Lot", *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 13, s. 215.

işitti” şeklindedir. Bir toplum, bir kadın için yağmaya, cinayete ve zulme maruz kalırken, aile içinde yaşanan günaha herhangi bir tepki gelmez.

Atalar döneminde kız kardeşin, erkek kardeş karşısındaki hakları konusunda herhangi bir bilgi verilmez.

4. ATALAR DÖNEMİNDE KADININ ERKEK KARŞISINDAKİ KONUMU

Atalar döneminde göçebe bir hayat tarzı mevcuttur. Yahudilerin ilk atası olan İbrahim’e baktığımızda hayatı sürekli yer değişiklikleriyle geçmiştir. Aynı şekilde İshak ve Yakup’un da hayatları yerleşik bir hayat değildir.

Göçebe hayatın kendine ait zorunlu özellikleri mevcuttur. İnsanlar göçebe yaşadıkları için hayatlarını bu yaşam tarzına uygun olarak düzenlerler. Gittikleri her yere ev yapmak imkânsız olduğu için ev yerine çadırlarda yaşarlar. Bunları Tevrat’ın anlatımında da görürüz: Sara, İbrahim’e gelen ziyaretleri çadırından gizlice dinler.¹⁷⁴ İshak, Rebeka ile annesinin çadırında evlenir.¹⁷⁵

Geçimlerini sanat, ticaret, çiftçilik yerine hayvancılıkla sağlarlar. Bu nedenle geçici yerleşim için otlaklara yakın yerler tercih edilir. Otlaklar bazen kabilelerin ayrılmasının nedeni de olabilir. İbrahim ile Lut’un birbirlerinden ayrılış nedenleri budur. İkisinin de sürüleri çoktur ve tek bir yere sığamazlar bu nedenle birbirlerinden ayrılmak zorunda kalırlar.¹⁷⁶ Bu hayvan sürülerine bakanlar genellikle kadınlardır. İbrahim’in kölesi, Rebeka’yı hayvanları sularken görür ve onu İshak’a seçer. Yakup da eşi Rahel’i koyunları otlatırken görür ve sever. Tekvinde Rahel çoban olarak tanıtılır. Yakup, Laban’ın yanında benekli, çizgili pek çok sürüye sahip olur.

Göçebe hayat, kabileler halinde yaşamak, misafirperverlik, dayanışma, himaye, kan davası gibi bir takım düzenlemeleri de beraberinde getirir. Bu yaşam tarzında zorluklarla mücadele, insanın yaşaması için önemlidir. Bunu çok iyi bildikleri için kendilerine gelen misafiri çok güzel ağırlar, ihtiyaçlarını karşılar, kaldıkları gün boyunca onu himaye ederler. İbrahim, kendisine gelen insan şeklindeki meleklere ziya-

¹⁷⁴ Bk. Tekvin 18/ 10.

¹⁷⁵ Bk. Tekvin 24/68.

¹⁷⁶ Bk. Tekvin 13/ 5-10.

fet düzenler, Sara onlara yemek hazırlar. İbrahim'den sonra Lut'a giden melekleri Lut, kendi kavminden korur. Onları korumak için kızlarını feda eder. Laban ve babası, kendilerine gelen İbrahim'in kölesini güzelce ağırlarlar. Bunların yanında kabile dayanışması çok önemlidir. Bir üyeye zarar gelince bunun öcünü almak bütün kabile erkeklerini ilgilendirir. Örneğin Yakup'un kızı Dina'nın başına gelen kötü durumun sonu bir şehir halkının öldürülmesi olur.

Bu şekilde göçebe hayat tarzında kadınların üzerine düşen pek fazla bir görev yoktur. Sadece yemek yapmak, çocuk büyütme, eşleri ile ilgilenmek, hayvanlara bakmak gibi işlerle ilgilendirir. Bu dönemde aileler eş, çocuk, varsa anne, baba, hizmetçiler ve sürülerden oluşur. Bu nedenle kadının görev alanı da sınırlıdır. Büyük bir toplum söz konusu olmadığı için kadını bekleyen sosyal sorumluluklar da mevcut değildir.

Bu dönemde aile kurumu, ataerkil aile yapısına sahiptir. Kadın, erkeğin altında bir sosyal konumdadır. Kadının toplumsal hayatta pek fazla etkinliği yoktur. Onların tek mekânları evleridir. Bu dönemde kadın, daha çok anne ve eş rolleri ile karşımıza çıkar. Ataerkil bir aile yapısına sahip olduğu için soy şeceresi baba isimleriyle verilir. Annenin ismi nadir olarak zikredilir. En önemli görevleri iyi bir eş, iyi bir anne olmaktır. Bunların dışında uğraştıkları iş "çobanlık" olarak belirtilir. Evlilik, boşanma gibi toplumsal olaylarda kadının çok fazla etkin olmadığını görmekteyiz. Evlilik ve boşanmada tamamen erkek hakimiyeti söz konusudur. Evlenmenin ve boşanmanın belli kuralları yoktur.

Ailenin yönetimi erkeğe aittir. Fakat kadınlar buna karışmanın yolunu da bulmuşlardır. Rebeka, eşinden sonra aile yönetimine Yakup'un geçmesini ister ve istediğini gerçekleştirmek için pek çok hileye başvurur. Yönetimde etkili olabilmek için kendi sözünü dinleyeceğinden emin olduğu oğlunu seçer.

Atalar döneminde kadınların miras hakları da yoktur. Rahel ve Lea'nın babalarının evinden ayrılırken Yakup'a "*babamızın evinde artık hissemiz ve mirasımız var mı? Ona yabancı sayılmıyor muyuz? Çünkü bizi sattı ve bedelimizi de tamamıyla yedi*" sözlerinden, kadınların miras haklarının olmadığını söyleyebiliriz.

Toplumda erkek daha ön plandadır. Olumsuz kadın tasvirinin yanında erkeklerde daha olumlu bir görüntü çizilir. Bu dönemde erkeklere bakıldığında aldatan değil daha çok aldatılanlardır. Her zaman doğrulukları ve dürüstlükleri ile Tanrı'nın takdirini kazanırlar. Nerede bir günaha düşen ya da olumsuz davranan erkek varsa bu bizzat onun kendisinden kaynaklanmamış, muhakkak bir kadın tarafından o duruma düşürülmüştür. Erkekler, toplumda herkes tarafından sevilen, birçok hakka sahip ve yaptıkları sorgulanmayan lider bir konumda yer alır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSRAİLOĞULLARI DÖNEMİNDE KADINA BAKIŞ

A. İSRAİLOĞULLARI DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ

İsrailoğulları, Yakup'un soyuna verilen isimdir. Bu dönemde İsrailoğulları'nın Babil sürgününe kadar olan yaşantıları ve öne çıkan kadınlar incelenecektir. Atalar döneminde göçebe bir hayat tarzına sahip olan Yahudiler bu dönemde Yakup'un oğlu Yusuf'la birlikte yerleşik hayata geçerler.

Yakup, Yusuf'u diğer çocuklarından daha çok sever. Bu da kardeşlerinin Yusuf'u kıskanmasına neden olur. Yusuf'un kral olacağına dair gördüğü rüyaları anlatması sonucu bu kıskançlıklar artar. Sonunda kardeşleri, Yusuf'a tuzak kurar ve ondan kurtulmaya çalışırlar. Onu, Mısır'a ticaret için giden kervana satarlar ve babalarına da onun kurt tarafından parçalandığını söylerler.¹⁷⁷ Kervan, Mısır'a geldiğinde Firavunun memuru olan Potifar, Yusuf'u satın alır.¹⁷⁸ Daha sonra Yusuf, Tanrı'nın yardımıyla firavunun sarayında önemli bir yere sahip olur. Mısır'ın bütün ekonomisi Yusuf'a teslim edilir.¹⁷⁹ İbrahim'in zamanında olduğu gibi Kenan'da kıtlık baş gösterir. Yakup, Mısır'da yiyecek olduğunu öğrenir ve oğullarını oraya gönderir. Yusuf, kardeşlerine kendini tanıtır ve Mısır'a gelmesi için babasına haber gönderir. Bunun üzerine Yakup, kabilesini de yanına alarak Mısır'a gidip yerleşir.¹⁸⁰ Yusuf'un ölümünden sonra Mısır'da durum değişir. Tahta geçen yeni Firavun İsrailoğullarını köleleştirir, İsrailoğulları; dört yüz sene Mısır'da köle olarak kalır.¹⁸¹

Köle olarak yaşayan İsrailoğulları yapılan bütün eziyet ve zulümlere karşı koyar ve giderek çoğalırlar. Bu durum Firavun'u rahatsız eder ve onlardan korkar. Firavun, İsrailoğulları çoğalmasın, güçlenmesinler diye her doğan erkek çocuğun öldürülmesini emreder.¹⁸² Gizlice dünyaya gelen ve ilahi hikmet sonucu hayatta ka-

¹⁷⁷ Bk. Tekvin 38/28-34.

¹⁷⁸ Bk. Tekvin 37.

¹⁷⁹ Bk. Tekvin 39-42.

¹⁸⁰ Bk. Tekvin 42-46.

¹⁸¹ Adam, "Yahudilik", a.g.m, s. 210.

¹⁸² Bk. Çıkış 1/15-16.

lan Musa, firavunun kızı tarafından Nil nehrinde bulunup sarayda yetiştirilir.¹⁸³ Musa, şehirde dolaşırken, Mısırlı bir adamın İbrani bir adamı dövdüğünü görür. İbraniye yardım etmek amacıyla kavgaya karışır ve Mısırlıyı öldürür. Firavunun bu olay nedeni ile kendisini cezalandırmasından korktuğu için Mısır'dan kaçır ve Medyen'e gider.¹⁸⁴ Burada Medyen'in din adamı olan Yetro'nun (Reuel'in) kızı Zippora ile evlenir.¹⁸⁵ Bir gün kayınpederi Yetro'nun sürülerini otlatırken Horeb Dağında yanan bir çalı görür. Çalının yanına gittiğinde Tanrı ona seslenir ve Mısır'da işkence altında bulunan İsrailoğullarını Firavun'un elinden kurtarmasını söyler.¹⁸⁶

Musa, uzun yıllar süren mücadeleden sonra İsrailoğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarır. Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkan İsrailoğulları üç ay sonra Sina Çölüne gelirler. Bu çölde Tanrı Musa'ya "On Emri" verir.¹⁸⁷ İsrailoğulları'nın Musa'ya yaptıkları zulüm ve haksızlık, bitmek tükenmek bilmeyen yersiz istekleri ve Tanrı'ya isyanları dolayısıyla Tanrı onları cezalandırır. Bu cezaların en büyüğü ise kırk yıl boyunca Sina çölünde dolaşmaktır. Mısırdan çıkan ilk nesil yok olana kadar çölde yaşarlar. Bu ilk nesilden sadece iki kişi; Kaleb ve Yeşu kutsal topraklara girebilecektir.¹⁸⁸ Musa da yaptığı küçük bir hata nedeniyle cezalandırılır, kutsal topraklara giremez.¹⁸⁹ Musa yüz yirmi yaşında Moab diyarında, Nebo Dağı'nda vefat eder.¹⁹⁰

Musa'nın ölümünden sonra yerine Tanrı'nın emri ile Yeşu geçer.¹⁹¹ Yeşu, lider olmanın yanı sıra bir peygamberdir.¹⁹² Ona da Tanrı tarafından birtakım hükümler gönderilir. Yeşu döneminde İsrailoğulları yaptıkları savaşları kazanırlar ve tekrar

¹⁸³ Bk. Çıkış 2/3-7.

¹⁸⁴ Bk. Çıkış 2/11-15.

¹⁸⁵ Bk. Çıkış2/ 21.

¹⁸⁶ Bk. Çıkış3/1-12.

¹⁸⁷ Bk. Çıkış 19-20.

¹⁸⁸ Bk. Tesniye 1/ 34-38.

¹⁸⁹ Musa, Tanrı'dan çölde susuz kalan İsrailoğulları için su vermesini ister. Tanrı, Musa'ya bir kayayı gösterip ondan su istemesini söyler. Musa İsrailoğullarının gözü önünde Tanrı'nın gösterdiği kayaya su ver demesi gerekirken elindeki değneği ile kayaya iki defa vurur. Tanrı bu davranışı yüzünden (su istemek yerine kayaya vurma) Musa'yı cezalandırır. Ceza olarakta vadettiği ülkeye Musa giremeyecektir. Bk. Sayılar 20/ 2-13.

¹⁹⁰ Bk. Tesniye 34/5.

¹⁹¹ Bk. Yeşu 1/2.

¹⁹² Bk. Yeşu 1/5.

güçlenirler. Yeşu, Tanrı'nın Musa'ya verdiği toprakların hepsini alır ve İsrailoğulları arasında bölüştürür.¹⁹³

Yeşu'nun ölümünden sonra İsrailoğulları bir süre lidersiz kalır. Tanrı, bu dönemde “Şofetim” denilen Hakimler gönderir. Hakimler döneminde hayat tarzları bozulan İsrailoğulları, Tanrıdan kendilerine hükümdar isterler. Bunun üzerine Tanrı onlara peygamber olarak Samuel'i gönderir.¹⁹⁴ Saul, Samuel tarafından kral olarak tayin edilir.¹⁹⁵ Saul'un ölümünden sonra İsrailoğulları'nın başına Davut geçer.¹⁹⁶ Davut döneminde Kudüs fethedilir ve İsrailoğulları kutsal toprakları ele geçirmiş olur.¹⁹⁷ Bu İsrailoğulları'nın en ihtişamlı dönemidir. Davut'un ölümünden sonra yerine oğlu Süleyman geçer.¹⁹⁸ İsrailoğulları için büyük öneme sahip olan “Süleyman Mabedini” yani “Bet Amiktaş'ı” inşa eder.¹⁹⁹ Yahudi tarihinde birinci mabet dönemi başlar. Süleyman'ın ölümünden sonra İsrailoğulları kuzey ve güney krallığı olarak ikiye bölünür. Kuzeydeki İsrail krallığı Asurlular tarafından ortadan kaldırılırken (MÖ722), Güneydeki Yahuda krallığı Babililer tarafından yıkılır (MÖ586). Nabuketnezar döneminde halk Babil'e sürgün edilir. Böylece birinci mabet dönemi sona erer.

B. İSRAİLOĞULLARI DÖNEMİNDE KADINA BAKIŞ

1. MISIR'DAN ÇIKIŞA KADAR OLAN DÖNEMDE YER ALAN KADINLAR

İsrailoğulları döneminde karşımıza çıkan kadınlar biraz daha sosyal hayatın içerisinde yer alırlar. Atalar dönemine nazaran, bu dönemde kadını ilgilendiren pek çok nokta açıklanmıştır. Evlilikte, boşanmada, mirasta, yönetimde ve diğer pek çok konuda kadının konumu ile ilgili kurallar getirilmiştir.

Yusuf, Mısır'a geldikten sonra Firavunun memuru olan Potifar tarafından satın alınır. Onun evinde yaşamaya başlayan Yusuf bir süre sonra efendisi Potifar'ın

¹⁹³ Bk. Yeşu 12/23.

¹⁹⁴ Bk. 1. Samuel 3/20.

¹⁹⁵ Bk. Samuel 13/1.

¹⁹⁶ Bk. 2. Samuel 5/3.

¹⁹⁷ Adam, “Yahudilik”, a.g.m, s. 213.

¹⁹⁸ Bk. 1. Krallar 2/12.

¹⁹⁹ Bk. 1. Krallar 7/1.

karısı tarafından rahatsız edilmeye başlar. Tevrat'ta Potifar'ın karısının ismine yer verilmezken, Tevrat tefsirinde yer alan bir takım bilgiye göre kadının adı Zeliha'dır.²⁰⁰ Kadın Yusuf'la birlikte olmak ister. Fakat Yusuf onu her defasında reddeder. Kadın, Yusuf'u elde etmek için birçok hileye başvurur. Bir gün aralarında kovalamacaya yaşanır. Kovalayan kadın, kaçan erkektir. Son anda Yusuf kendini kurtarır. Kadın çok sinirlenir ve istediğini bir türlü elde edemediği için Yusuf'u mutlaka cezalandırmalıdır. Ona iftira atar ve yıllarca zindanda kalmasına neden olur.²⁰¹

Yusuf, suçsuz olduğu halde bir kadın yüzünden yıllarca hapis hayatı yaşar. Daha sonra Tanrı'nın yardımıyla hapisten çıkan Yusuf, Asenat ile evlenir.²⁰² Birtakım görüşlere göre Asenat, Yakup'un kızı Dina'nın, Şem ile olan beraberliğinden dünyaya gelen kızıdır. Asenat, çeşitli olaylar sonucu Mısır'a geldikten sonra Potifar tarafından evlat edinilmiştir. Bazı kaynaklara göre ise Asenat Mısırlıdır.²⁰³ Yusuf, babasını ve bütün ailesini Mısır'da toplar. Mısır'a yerleşen İsrailoğulları'nın isimleri tek tek verilirken sadece bir tane kız ismine rastlanır: Aşer'in kızı Serah. Serah'ın isminin verilme sebebi de bazı kaynaklara göre Yakup'a Yusuf'un yaşadığını söyleyen kişi olmasıdır. Bu mutlu haber karşılığında Yakup onu kutsar.²⁰⁴

Bu şekilde erkeklere zulmeden, onlara kötülükleri dokunan kadınların yanı sıra erkeği kurtaran, ona hayat veren, erkeğin hayatına karşılık kendi hayatını tehlikeye atan kadınlar da vardır. Yaptıkları seçimlerle İsrailoğulları'nın kurtuluşunun zeminini hazırlayan ve kurtuluşa en çok desteği verenler kadınlarıdır. Yusuf'un ölümünden sonra başa geçen Kral, İsrailoğulları'nın çokluğundan korkar ve daha fazla çoğalmalarını engellemek için ülkedeki bütün ebelerle İsrailoğullarında yeni doğan erkek bebekleri öldürmelerini emreder.²⁰⁵ Tarih sürecini değiştiren kadınlardan ilk ikisi burada karşımıza çıkar. Şifra ve Pua isimli ebeler, Firavunun emrine itaatsizlik ederler ve Tanrıdan korktukları için bebekleri öldürmezler.²⁰⁶ Onların itaatsizliği Mısır'dan

²⁰⁰ Bk. *Tevrat Tefsiri, Bereşit*, s. 317.

²⁰¹ Bk. *Tekvin* 39/ 1-20.

²⁰² Bk. *Tekvin* 42/45; Nahum M. Sarna, "Asenath", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 2, s. 555.

²⁰³ Bk. *Tevrat Tefsiri, Bereşit*, s. 334.

²⁰⁴ *Tora: Bereşit*, s. 376.

²⁰⁵ Bk. *Çıkış* 1/ 15-16.

²⁰⁶ Bk. *Çıkış* 1/ 17; Israel Abrahams, "Moses", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 14, s. 523.

çıkışın ilk adımını oluşturur. İsrailoğullarının kurtuluşu için yararlı olan bu kadınlar, bir yönden de Firavun'un sonunun gelmesine neden olurlar.

“Bir görüşe göre bu iki ebeden biri olan Şifra, Musa'nın annesi Yokebed, Pua ise Musa'nın ablası Miryam ya da Nahşon'un kız kardeşi Elişeva'dır. Bu takma isimleri almalarının sebepleri ise Yokebed'in doğan bebekleri güzelleştirmesi, Miryam ya da Elişeva'nın da güzel sesiyle bebeği sakinleştirici şekilde şarkı söylemesi ya da konuşmasıdır. Başka bir görüşe göre de ebeler Mısırlıdır. Bir kaynak, söz konusu ebelerin sonradan İsrailoğulları'nın inancını kabul etmiş kişiler olduklarını belirtir.”²⁰⁷

Yokebed, Musa'yı gizlice doğurur ve üç ay saklar. Onu daha fazla gizleyemeyeceğini anlayınca bir sepete koyar ve nehre bırakır.²⁰⁸ Nehirden onu kurtaran yine bir kadındır. Firavunun kızı onu nehirden alır ve sarayda büyümesi için babasını ikna eder. Bazı görüşlere göre Firavunun kızının adı “Bitya”dır. Başka kaynaklarda ise ismi Tarmut ya da Thermutis veya Merris olarak geçer.²⁰⁹

Musa'ya en büyük yardımlardan birini yapan diğer bir kadın da ablası Miryam'dır. Miryam, Firavunun sarayında görevlidir. Bebek Musa'nın o an için en çok ihtiyacı olan şeyi, annesini ona getirir. Firavunun kızına nehirde buldukları bebek için bir sütanne bulacağını söyler ve Yokebed ile Musa'yı sarayda buluşturur. Musa'nın ismi de bir kadın tarafından koyulur. Ona “sudan çıkan” anlamına gelen bu ismi firavunun kızı koyar.²¹⁰ İşte bir kurtarıcının hayatta kalmasını sağlayan, onu en savunmasız halde koruyup gözetenler bu kadınlardır.

İleride yabancılarla evliliği yasaklayan Musa, ilk evliliğini yabancı bir kadın olan Zipporah ile yapar.²¹¹ Anlamı “dişi kuş” olan Zipporah ile ilgili Tevrat'ta çok fazla bilgi mevcut değildir.²¹² Midyanlı din adamı olan Yetro'nun kızıdır. Musa, Mısır'dan kaçtıktan sonra Yetro'nun yanına sığınır ve kızı Zipporah ile evlenir. İlk oğullarının adı Gerşomdur.²¹³ Sonra Eliezer adında ikinci bir oğulları daha olur.²¹⁴

²⁰⁷ Ze'ev Yeivin, “Shiphrah an Pua”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 18, s. 486; *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, 2. Kitap: Şemot, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2004, s. 6.

²⁰⁸ Bk. Çıkış 2/13.

²⁰⁹ *Tora: Şemot*, s. 10.

²¹⁰ Bk. Çıkış 2/ 7-10.

²¹¹ Bk. Çıkış 2/21.

²¹² *Tora: Şemot*, s. 17.

²¹³ Bk. Çıkış 2/16-22.

Tevrat'ta Zipporah ile ilgili anlatılan tek olay "Kan Güveyi" meselesidir. Musa Mısır'daki halkını kurtarmak için Tanrı'dan emir alır. Musa, kayın pederi Yetro ile vedalaşır, karısını ve çocuklarını yanına alarak yola koyulur. Konakladıkları bir yerde Musa Tanrı ile karşılaşır. Tanrı Musay öldürmek ister.²¹⁵ Burada yaşananlar Tevrat'ta kapalı ifadeler ile yer aldığından konuyla ilgili birçok yorum yapılmıştır.

Yorumlardan birisine göre Rab, Musa'ya oğlunun sünnetini geciktirdiği için kızar ve oğlunu öldürmek ister. Diğer bir yoruma göre ise bu gecikme sebebi ile öldürülmek istenen kişi oğlu değil Musa'dır.²¹⁶ Tanrı Musa'ya zarar vermek için bir melek gönderir. Melek, Musa'yı sünnet yerine kadar yutar. Zipporah bu aşamadan sonra meselenin sünnetle alakalı olduğunu anlar.²¹⁷ Musa'yı kurtarmak için hemen oğlunu sünnet eder. Sünneti geciken çocuğun büyük oğul Gerşom mu yoksa ikinci oğul Eliezer mi olduğu belli değildir. Ancak genel görüşe göre bu çocuğun Gerşom olduğu kabul edilir.²¹⁸ Zipporah sünnet kanını Musa'nın ayaklarına sürerek onu kurtarır.

Musa'nın hayatı nedeni ile akıtılan bu kan kefarete değeri taşır.²¹⁹ Bu hikâyede kadın önemli bir rol üstlenir. Zipporah oğlunu sünnet ederek babası Yetro'nun yerini alır. Çünkü sünnet erkeklerin yapabileceği bir iştir. Aynı zamanda burada akıtılan kan Tanrı'ya bir kurban gibi sunulur. Kurban sunmak ise Çıkış bölümünde rahiplere tanınan bir imtiyazdır. Musa'nın kayınpederi de bir rahiptir. Ancak yolculukta yanlarında yoktur. Saldırı sırasında Zipporah babası adına vekaleten sünneti gerçekleştirir. Babası bir rahip olduğu için Zipporah burada onun yerine Rahip gibi davranır.²²⁰ Olay sonrasında Zipporah'ın yaptığı "sen bana sünnet sebebi ile kan güveyisin." şeklindeki konuşma babasına vekalet ettiğinin bir göstergesi sayılabilir.²²¹

Zipporah'ın, Musa'nın ayağına kanı sürerek kurtarması, Mısırdaki yaşanan Fısıh kurbanı olayı ile benzerdir.²²² Musa, Firavundan İsrailileri memleketten götür-

²¹⁴ Bk. Çıkış 18/4.

²¹⁵ Bk. Çıkış 4/18-26.

²¹⁶ Bernard P. Robinson, "Zipporah to the Rescue: A Contextual Study of Exodus IV 24-6", *Vetus Testamentum*, Ekim 1996, c. 36, sa. 4, s. 448-449.

²¹⁷ Robinson, a.g.m., s. 456.

²¹⁸ Robinson, a.g.m., s. 450.

²¹⁹ Robinson, a.g.m., s. 453.

²²⁰ Susan Ackerman, "Why is Miriam Also Among the Prophets? (And is Zipporah Among the Priests?)", *Journal of Biblical Literature*, Bahar 2002, c. 121, sa. 1, s. 75.

²²¹ Bk. Çıkış 4/26.

²²² Robinson, a.g.m., s. 457.

mek için ister fakat Firavun bunu kabul etmez. Musa İsraililerden bir kuzu alıp kurban etmelerini ve kanını kapılarına sürmelerini ister. O gece Mısır'da hayvanlardan ve insanlardan ilk doğanlar ölecektir. Kapısında kan bulunanlar ise kurtulacaklardır.²²³ İsraililer Musa'nın dediklerini yaparlar. Kurbanın kanını kapıya sürerek kurtulurlar. Zipporah oğlunun kanını sürerek Musa'yı kurtarır. Musa da fışık kurbanın kanı ile halkını kurtarır.

Musa, karısı ile arasında geçen bu olaydan sona onu babasının yanına göndermiş olmalıdır ki Mısır'dan çıkış anlatılırken Zipporah'ın ismine yer verilmez.²²⁴ Çıkış olayı gerçekleşikten sonra kayınpederi Yetro, kızını ve torunlarını alarak Musa'ya geri götürür.²²⁵ Bu göndermeyi bir ayrılık veya boşanma olarak yorumlayanlar vardır.²²⁶ Yetro'nin diğer ismi Reuel'dir.²²⁷ İlk olarak Zipporah'ın babası Reuel olarak tanıtılır.²²⁸ Zipporah, Musa ile evlendikten sonra babasının ismi Yetro olarak değişir.²²⁹ Birkaç bölüm Yetro ismi ile kullanılmasına rağmen en son onunla ilgili bilgi verilirken tekrar Reuel'in kullanılması, Musa ile Zipporah'ın boşandığına kanıt olarak gösterilir.²³⁰ Artık o Musa'nın kayınpederi Yetro değil en başta olduğu gibi Zipporah'ın babası Reuel'dir.

Tevrat'ta Zipporah ile ilgili bizzat ismi zikredilerek anlatılanlar bu kadardır. Çölde Musa'nın yanında yer alıp almadığı, ona yardımcı olup olmadığı, nerede öldüğü hakkında herhangi bir açıklama yapılmaz. Tevrat, diğer lider eşlerine örneğin; İbrahim'in, İshak'ın, Yakup'un eşlerine verdiği önemi Musa'nın eşine vermemiş gibidir. Bunun sebebi de büyük ihtimalle onun yabancı olmasından kaynaklanmaktadır.

Sayılar kitabı on ikinci bölümde Musa'nın Habeşli bir kadınla evlenmesinden dolayı kardeşlerinin onun eleştirmeleri anlatılır.²³¹ Bu bölümde Musa'nın ikinci evliliğini Habeşli bir kadınla gerçekleştirmiş gibi anlaşılrsa da Tevrat yorumcularının

²²³ Bk. Çıkış 12/1-14.

²²⁴ Nahum M. Sarna, "Zipporah", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 21, s. 639.

²²⁵ Bk. Çıkış 18/ 1-7.

²²⁶ Josebert Fleurant, "Phinehas Murdered Moses' Wife: An Analysis of Numbers 25", *Journal for the Study of the Old Testament*, 03/01/2011, c. 35, sa. 3, s. 289.

²²⁷ Bk. Çıkış 2/18, Sayılar 10/29.

²²⁸ Bk. Çıkış 2/18.

²²⁹ Bk. Çıkış 3/1, 4/18, 18/1.

²³⁰ Fleurant, a.g.m., s. 289.

²³¹ Bk. Sayılar 12/1.

çoğuna göre bu evlilik Musa'nın ilk evliliğidir. Habeşli kadından kasıt Zipporah'tır. Habeş'in İbranice karşılığı Kuşt'tir. Kuşt kelimesinin sözlük anlamı ise "Etiyopyalı" ya da "koyu renkli, zenci" demektir. Zipporah, Habeşli değil Midyanlı'dır. Ten renginden dolayı bu bölümde ona Habeşli denmiştir.²³²

Zipporah'ın bizzat ismi geçmese de yapılan bir takım yorumlarda, Sayılar kitabının yirmi beşinci bölümünde anlatılan hikayede yer alan "Kozbi" adındaki kadının Zipporah olduğu ileri sürülür. Hikayede "Midyani bir kadın" olarak genel bir isimle yer verilip kadının ismi sonradan "Kozbi" olarak belirtilir.²³³ Bu konudaki görüşlere göre; olay, Zippora, Musa Mısır'da çıkıştan sonra onun yanına geldiğinde yaşanmıştır. Musa karısını başka bir İsraili adamla kaçarken görür.²³⁴ Finehas da Musa'nın yerine adamı ve kadını öldürür.²³⁵ Kadın hakkında kullanılan "Midyani" ifadesinden yola çıkarak onun Zipporah olduğu ileri sürülür. Sonradan kadının adı "Kozbi" olarak belirtilse de bu isim "baştan çıkarıcı" anlamında bir lakap gibi Zipporah için kullanılmıştır.²³⁶

Zipporah şu ana kadar; Kuştî Kadın yani Habeşli kadın, Midyani Kadın ve Kozbi isimleri ile yer alır. Yorumculara göre bu onun farklı roller göre aldığı adlardır. Örneğin Kozbi "baştan çıkartan, şehvetine düşkün" demektir.²³⁷ Bir yandan da bu isimler onun İsraili olmadığını, bir yabancı olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda da bir aşağılama da ifade ederler.

Eşinin yanı sıra Musa'nın oğullarından da hiç bahsedilmez. Oysa Tevrat'ın anlatımında en baştan itibaren erkek çocuklarına soyun devamını sağladıkları gerekçesi ile fazlasıyla önem verilir. Tevrat tarafından bu değer her nedense Musa'nın erkek çocuklarına verilmez. Bu kıymet Musa'nın kardeşi olan Harun'un oğullarına gösterilir. Harun ve oğulları kahinlik gibi önemli bir göreve getirilir ve çöl hayatı boyunca İsrailoğulları'na çok önemli hizmetlerde bulunurlar.²³⁸ İsrailoğulları'nın

²³² *Tora: Bamidbar*, s. 218., Moshe Reiss, "Miriam Rediscovered", *Jewish Bible Quarterly*, Tem-Eyl 2010, c. 38, sa. 3, s. 3.

²³³ Bk. Sayılar 25/6.

²³⁴ Fleurant, a.g.m., s. 290.

²³⁵ Bk. Sayılar 25/8.

²³⁶ Fleurant, a.g.m., s. 290.

²³⁷ Fleurant, a.g.m., s. 290.

²³⁸ Bk. Çıkış 28/1.

ikinci lideri olan Harun'un eşi hakkında isminin Elişeba olduğu haricinde bir bilgi yoktur.²³⁹

Musa'nın Mısır'dan çıkış sahnesinde Miryam'ı da görmek mümkündür. Tevrat, Miryam'dan altı yerde kısa kısa bahseder.²⁴⁰ Bu yerlerden ikisinde ismi bile geçmeyip "Musa'nın ablası" olarak belirtilir. Kendisinden bu kadar kısa söz edilmesine rağmen Miryam, peygamber, şair, müzisyen olarak çölde öne çıkan güçlü bir kişiliktir. Onun adına ilk kez çıkış sırasında deniz mucizesi gerçekleştikten sonra rastlarız.

Tevrat'ın anlatımında Miryam, çıkış sırasında "Nebiye Miryam" olarak adlandırılır ve kadınlara liderlik ettiği anlatılır.²⁴¹ Miryam, Mısır'dan çıkışı, elinde defle, şarkı söyleyerek, dans ederek coşkuyla kutlar. Bunu gören diğer kadınlarda ellerine def alarak ona eşlik ederler ve onun arkasından dans ederek çıkarlar.²⁴² Tevrat yorumcularına göre kadınlar Tanrı'nın kendilerine mucizeler göstereceğine gönülden inanmışlar ve zamanı geldiğinde bu mucizeleri kutlamak amacıyla yanlarına deflerini almışlardır.²⁴³ Musa ile Miryam, Çıkış mucizesini aynı şarkıyı söyleyerek kutlarlar. Musa erkeklere öncülük ederken Miryam da kadınlara liderlik etmektedir. Musa peygamber olarak daha ağır ifadeler ile övgüde bulunur. Miryam'ın şiiri ise daha kısa ve anlaşılırdır. Musa " O benim tanrımdır. Benim kurtuluşum oldu. Ona terennüm edeceğim." şeklinde daha özel ifadeler kullanırken Miryam "Tanrı'ya terennüm edip deyin." şeklinde daha genel ve yönlendirici sözle söyler. Musa'nın ve Miryam'ın şiirleri onların peygamber ve liderlik özelliklerini yansıtır.²⁴⁴ Kurtuluşun şarkılar ve danslarla kutlanması bir dini ayin görüntüsündedir.²⁴⁵ Miryam'ın, zaferi dans eşliğinde kutlama geleneğinin başlatıcısı olduğu savunabilir. İlerleyen zamanlarda bu şekilde kutlamalara rastlanır.

Bu bölümde Miryam'dan bahsederken "*Harun'un kız kardeşi*" şeklinde bir ifade yer alır. Harun'un ismi verilirken Musa'nın isminin verilmemesini Tevrat yorumcuları farklı görüşler ile açıklarlar. Bunlardan bazıları;

²³⁹ Bk. Çıkış 6/23.

²⁴⁰ Bk. Çıkış 2/4, 7-9, Çıkış 15/ 20-21, Sayılar 12/ 1-16, Sayılar 20/11, Sayılar 26/59, Tesniye 24/8-9.

²⁴¹ Bk. Çıkış 15/20, Ephraim Stern / S. David Sperling, "Miriam", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 14, s. 311.

²⁴² Bk. Çıkış 15/20-21.

²⁴³ *Tora: Semot*, s.164.

²⁴⁴ Reiss, a.g.m., s. 2.

²⁴⁵ Reiss, a.g.m., s. 4.

a) Şarkının başında Musa'dan bahsedilirken bu bölümde de Miryam'dan bahsedilmektedir. Harun da bir peygamberdir ve onun da ismi burada yer alarak onurlandırılmalıdır.

b) Tanah'da birinin kız kardeşinden bahsedilirken büyük erkek kardeşin ismi verilir. Bu nedenle Harun'un ismi geçer.

c) Kardeş aynı zamanda bir denklik ifadesidir. Miryam ile Harun'un peygamberlikleri birbirine eşittir. Musa'nın peygamberliği ise onlarınkinden üstündür bu nedenle ikisinin ismi birlikte anılırken Musa'ya yer verilmemiştir.²⁴⁶

Bir kadından bu şekilde olumlu bahsedildikten sonra yanlış bir hareketinden dolayı cezalandırıldığı anlatılır. Miryam, Harun ile birlikte Musa'yı evlendiği "Habeşli kadın" için eleştirirler. Daha sonra peygamberlik konusunda da ona karşı çıkarlar.²⁴⁷ Yukarıda da açıklandığı gibi evlendiği yabancı kadın hakkında iki tane görüş ileri sürülmüştür. İlk görüşe göre bu kadın gerçekten Habeşlidir. İkinci ve yaygın olan görüşe göre ise Habeşli kadından kasıt Zipporah'tır. Bu kadının Zipporah olduğunu varsayan görüşe göre Miryam ile Harun, Musa'yı onunla evlendiği için değil onunla olan evlilik bağına kestiği için eleştirirler. Musa her an Tanrı ile görüşmeye hazır olmak için saflığını korumak zorundadır ve bu nedenle Zipporah ile olan evlilik ilişkisini bitirmiştir. Kardeşleri hem evliliğini bitirdiği için hem de bu konuda peygamberliğini bahane ettiği için onu eleştirmişlerdir. "Biz de peygamberiz ama evliliklerimizi sürdürüyoruz, Tanrı bizimle de konuşuyor, Musa bunu bahane ederek iyi bir eş olan Zipporah'tan neden ayrıldı" şeklinde eleştiride bulunmuşlardır.²⁴⁸

Habeşli kadının gerçekten yabancı bir kadın olduğunu savunan görüşe göre ise kardeşleri Musa'yı İsraili kadınları bırakıp kendilerine bile danışmadan yabancı bir kadınla evlendiği için eleştirdiğini söylemektedirler. "O peygamberse bizde peygamberiz ne üstünlüğü var da bize sormadan gidip yabancı bir kadınla evlenir" şeklinde arkasından konuşmuşlardır²⁴⁹. Bu sorgulamaları nedeniyle Tanrı, onlara kızar ve Miryam'ı cüzzamla cezalandırır.²⁵⁰ Musa'nın koyu tenli karısını eleştirdiği için

²⁴⁶ Tora: Semot., s.164.

²⁴⁷ Bk. Sayılar 12/1-3.

²⁴⁸ Tora: Bamidbar, s. 221.

²⁴⁹ Tora: Bamidbar, s. 220.

²⁵⁰ Bk. Sayılar 12/10.

Miryam da tenin beyazlaması ile cezalandırılır.²⁵¹ Harun'la birlikte sorgulamasına rağmen Harun'a bir şey olmazken bütün ceza Miryam'a kesilir.²⁵²

Miryam çölde kayadan su çıkarmakla bağdaştırılır. O çölde halkına eşlik eder ve onların su ihtiyacını karşılar.²⁵³ Miryam'ın ölümünün anlatılmasının ardından halkının Musa ve Harun'a susuzluktan yakınmaları ve Musa'nın kayadan su çıkarmak için Tanrı'dan emir alması bunun kanıtı olarak gösterilir.²⁵⁴ Miryam, Tevrat'ta eş ve annelik rolü olmadan öne çıkan ilk kadındır.

2. ÇIKIŞTAN SONRA DEĞİŞEN VE KADINLARI İLGİLENDİREN KURALLAR

Mısır'dan çıkışla birlikte İsrailoğulları ataları gibi göçebe bir hayata başlarlar. Kutsal topraklara ulaşıncaya kadar kırk yıl çölde göçebe olarak yaşarlar. Hayat tarzları değişen İsrailoğullarında toplumsal yapıda bazı kurallar bütünü geliştirilir. Bu kurallar aile ve toplumsal alanda etkili olur. Kadınlar üzerinde de onların lehine ve aleyhine olabilecek kurallar getirilir.

a. Evlilik

Yahudi öğretisine göre ideal insan için gerekli olan evlilik, yaratılış sırasında Tanrı tarafından kurulan temel bir toplumsal kurum olarak görülür.²⁵⁵ Tevrat'ın ilk olumlu emri insanların çoğalması ile ilgilidir.²⁵⁶ Yerine getirilmesi zorunlu bir görev olan evlilikten kasıtlı olarak kaçınmak mümkün değildir. Bu nedenle mümkün olduğunca erken yaşta evlilik her İsraili için görev olarak kabul edilir. Yahudiler evleninceye kadar erkek veya kadına tam insan gözüyle bakmamakta ve "boş adam" anlamında "ravak" demektedirler.²⁵⁷

Yahudiliğe göre evlilik, Sina Dağı'nda Tanrı ile İsrailoğulları arasında kurulan bağ ile paraleldir. İsrailoğulları Tevrat'ı aldıktan sonra Sina'dan bir yıl boyunca

²⁵¹ Reiss, a.g.m., s. 3.

²⁵² Bk. Sayılar 12/1:15.

²⁵³ Reiss, a.g.m., s. 4.

²⁵⁴ Bk. Sayılar 20/1-9.

²⁵⁵ Rela M. Geffen, "Marriage", *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 13, s. 563.

²⁵⁶ Bk. Tekvin 1/28.

²⁵⁷ Ünal, a.g.e, s. 19.

ayrılmamışlardır. Evlilikte de yeni evlenen bir asker eşiyle vakit geçirmesi için bir yıl askerlik hizmetinden muaf tutulur.²⁵⁸

Ataerkil bir yapıya sahip olunan Yahudilikte aile “betav” yani babanın evi olarak isimlendirilir.²⁵⁹ Her ne kadar aile, erkek ön plana çıkarılarak bu şekilde adlandırıldıysa da Yahudilik kadın olan anneden gelmektedir. Yahudiliğin anne aracılığı ile çocuğa geçeceği kabul edilir.²⁶⁰ Bu nedenle aile içinde kadının yeri farklıdır. O ailede önemli ve saygın bir yere sahiptir. Fakat bu önem onu erkeğinin önüne geçirmez. Kadın ailede yüksek bir konumda olsa da bu konum kocasından bir kademe daha alttadır.

Kadının aile içerisindeki en önemli görevi çocuklarını iyi eğitmesidir. Çocukların yaptığı kötülük annenin onları iyi yetiştirmemesine bağlanır. Tevrat’taki örneklerle baktığımızda erkek çocuk babasının ismiyle anılır. Çok nadir olarak erkek çocuğun annesinin ismi geçer. Annenin isminin verildiği örneklerde ise oğlunun mutlaka bir kötülük yaptığı görülür. Oğlunun işlediği günahı bahsetmeden önce kadının ismi verilir. Sonra çocuğun suçu açıklanır. Bundan maksat günahın kaynağının annesinde olduğu mesajını vermek olabilir. Çocuk annesinden ne aldıysa onu yansıtır düşüncesi mevcuttur. Bu, Tevrat yorumcuları tarafından “iyi bir dal ne kadar iyiyse kökü o kadar sağlamdır” düşüncesi ile açıklanır.²⁶¹ Levililer yirmi beşte bunun güzel bir örneği mevcuttur. Şelomit bat Divri adında Yahudi bir kadının oğlu Tanrı’ya lanet eder. Oğlunun işlediği bu günah nedeni ile kadının ismi Tevrat’ta yer alır. Eğer çocuk bir kahramanlık veya başka türlü övülecek bir iş yapmış olsaydı babasının ismi ile anılırdı. Tevrat yorumcularına göre kadının ismi özellikle verilmiştir. Kadının isminin anlamı nasıl bir karakterde olduğunu göstermektedir. Şelomit “selam”, Divri “sözler” demektir. Tevrat yorumcularına göre bu kadın herkese rahat bir tavırla selam veren, erkeklerle konuşmaktan çekinmeyen bir kadındır. Kadın bu tavırları nedeni ile böyle utanç verici bir duruma düşmüştür.²⁶²

²⁵⁸ Bk. Tesniye 24/5.

²⁵⁹ Yusuf Basalel, “Aile”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 2001, s. 44.

²⁶⁰ Yusuf Basalel, “Anne”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 2001, s. 64.

²⁶¹ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, 3. Kitap: *Vayikra*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2010, s. 547.

²⁶² *Tora: Vayikra*, s. 547.

Yahudilikte evlilik bir sözleşme niteliği taşır. Evlilik, karı ve kocanın keyfi iradesinin üzerinde olan din ve medeni kanun kuralları ile gerçekleşir. Evliliğin iki amacı vardır.²⁶³ Birincisi çoğalmaktır. Tanrı, Tevrat'ta sık sık “*Verimli olun ve çoğalın*” vurgusunu yapar. Daha sonraki zamanlarda getirilen kurala göre evliliğin temel amacı olan çoğalma on yıl içerisinde yerine getirilmezse erkek karısını boşayabilir. İkinci amaç ise, karı ve kocanın birbirine arkadaş olmasıdır. Tevrat, kadının erkeğe yardımcı olarak yaratıldığını belirtir. Evlenmeyen erkek tam erkek sayılmadığı gibi yaşadığı hayatta “*melun hayat*” olarak kabul edilir. Erkek evlilikte hayatın en doğru ve en kalıcı mutluluğunu bulur. Tevrat evliliği önemli bir kurum olarak görür ve teşvik eder. Evlenmeyen bir erkek Adem misali hep bir şeylerin eksikliğini çeker. Bu nedenle Hristiyanlıkta olduğu gibi din adamlarının evlenmemesi gibi bir uygulama yoktur. Fakat din adamlarının evlenebileceği kadınlara sınırlandırma getirilir. Tevrat, Kahin olarak adlandırılan din adamlarına dul ve boşanmış kadınlarla evlenmeyi yasaklar.²⁶⁴

Atalar döneminde gördüğümüz yakın akraba evliliklerine bu dönemin başında rastlansa da sonradan yasaklanır. Musa'nın babası olan Amran, babasının kız kardeşi yani halası Yokebed ile evlenir.²⁶⁵ Daha sonra bu tür birinci dereceden akraba evliliklerine yasak getirilir. Tanrı, Musa'ya “*Kendi annenin kız kardeşinin, kendi babanın kız kardeşinin çıplaklığını açmayacaksın. Çünkü onlar yakın akrabandır.*” diye emreder. Evlenmesi yasak olan kişileri şu şekilde sıralayabiliriz: kız kardeş, üvey kız kardeş, hala, teyze, yenge, kardeş karısı ile evlilik yasaktır.²⁶⁶

Bir erkek evlendiği anda karısının altı yakını ona ebediyen yasak olur; karısının annesi, anneannesi, babaannesi, kızı, kızının kızı, oğlunun kızı. Bu yasak karısını boşasa da, karısı ölse de ortadan kalkmaz. Kendisine yasaklanan yedinci kişi olan baldızı ile karısının ölümünden sonra evlenebilir.²⁶⁷ Bir adam evlendikten sonra karı-

²⁶³ Raymond Apple, “Marriage”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 13, s. 563.

²⁶⁴ Bk. Levililer 21/7-14.

²⁶⁵ Bk. Çıkış 6/20; Nahum M. Sarna / S. David Sperling, “Jochebed”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c.11, s. 360.

²⁶⁶ Bk. Levililer 20/17-21.

²⁶⁷ *Tora: Vayikra*, s. 369

sının kız kardeşiyle cinsel ilişki yaşarsa günaha girmiş olur. Bunun cezası Tevrat'ta belirtilmemekte olup "karet" yani toplumdaki uzaklaştırılmaktır.²⁶⁸

Bir adam kardeşinin karısı ile evlenemez. Aynı anda bir kadının hem kendisiyle hem de kızıyla evlenilemez.²⁶⁹ Atalar dönemindeki pek çok evliliğin bu dönemde yanlışlığının kabul edildiğini ve yasaklandığını görüyoruz. Kuzenle evlilik serbesttir ve bu tür akraba evliliklerine rastlanır. Buna örnek olarak Otniel'in kuzeni Aksa ile evliliği verilebilir. Aksa'nın babası Kalep, savaşı kazanana kızını ödül olarak vereceğini söyler. Savaşı kardeşinin oğlu Otniel kazanarak Aksa ile evlenir.²⁷⁰ Söz konusu olan bu evlilikler anlatılırken bir önceki bölümde değindiğimiz gibi evlilik için "karı olarak aldı", "babası karı olarak verdi" gibi erkek merkezli cümleler kullanılır. Musa'nın Zippora ile olan evliliği "*O (Yetro), kızı Zippora'yı Musa'ya verdi.*" şeklinde anlatılır.²⁷¹ Gerçekleşen evliliklerde kadın ya baba tarafından erkeğe "verilir" ya da erkek tarafından "alınır". "Harun kendisine Elişeba'yı karı olarak aldı", "Harun oğlu Elezar, Putniel'in kızlarından birini karı olarak aldı." şeklindeki örnekleri çoğaltmak mümkündür.²⁷²

Yahudi olmayan kadınla evliliğin yasak olmasına rağmen, savaştan esir alınan kadınlarla evliliğe izin verilmiştir. Savaş sonrasında bir asker, alınan esirler içerisinde bir kadını görüp sadece görünüşü güzel diye beğenirse onunla evlenebilir. Kadının esir alındığı zamanda evli olup olmaması durumu değiştirmez.²⁷³ Yahudi asker savaş sonrasında çok beğendiği bu kadınla medeni durumu her ne olursa olsun evlenebilir. Fakat bu evlilik hemen gerçekleşmez. Adam beğendiği kadını eve götürür, kadın saçını tıraş eder, tırnaklarını keser, esirlik kıyafetlerini değiştirip kötülerini giyer ve anne babası için bir ay yas tutar.²⁷⁴ Bu bir yas ritüelidir.²⁷⁵ Bir ayın sonunda karı ve koca olabilirler.

Tevrat'ta yer aldığı şekliyle bekleme süresinin bir ay olduğu anlaşılrsa da evliliğin gerçekleşebilmesi için geçmesi gereken zaman dilimi üç aydır. Bunun sebebi,

²⁶⁸ *Tora: Vayikra*, s. 368.

²⁶⁹ Bk. Levililer 18/6-18.

²⁷⁰ Bk. Yeşu 15/17.

²⁷¹ Çıkış 3/21.

²⁷² Bk. Çıkış 6/23-25.

²⁷³ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, 5. Kitap: Devarim*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2009, s. 451.

²⁷⁴ Bk. Tesniye 21/10-13.

²⁷⁵ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/judaica/ejud_0002_0003_0_02230.html, (05.10.2011)

bir kadının hamile olup olmadığının üç aydan sonra belli olmaya başlamasıdır. Bu süre içerisinde kadının hamileliği belli olursa bebeğin kadının esir olmadan önceki hayatına ait olduğu anlaşılır. Ya da askerin kadınla olan ilk ilişkisinden meydana gelmiş bir bebektir ki kadın daha o sırada Yahudiliğe geçişi tamamlanmadığı için doğacak çocuk da Yahudi sayılmayacaktır.²⁷⁶

Bunların yanında bu bekleme ve yas süresi kadının onuruna saygı için verilmiş gibi görünse de yine erkeğin çıkarına olan bir durumdur. Çünkü bu bir aylık süre içerisinde uygulanan yas ritüelinde adam beğendiği kadını kötü bir halde gözlemler. Bir kadının dış görünüşünde en önemli etkiye sahip olan saçları artık yoktur, tırnakları rastgele uzamıştır, üzerinde kötü kıyafetler vardır ve ağlamaktan yüzünün şekli değişmiştir. İşte bu süre erkeğe düşünmesi, ilk andaki duygularından emin olması için tanınmıştır. Zaten Tevrat bu cümlelerin sonunda duygu değişimine vurgu yaparak “*eğer kendisinden hoşlanmazsan, onu salıvereceksin*” der.²⁷⁷ Tevrat’ın amacı adamı esir bir kadınla evlilikten vazgeçirmektir. Bu sürenin sonunda adam hala kadınla evlenmek istiyor ise kadın Yahudi olur ve evlilik gerçekleşir.²⁷⁸

Tüm bunlara gerek kalmadan kadın esir düştüğü anda kendiliğinden Yahudiliğe geçmek istediğini söylerse, Yahudi olur ve hiç zaman kaybetmeden evlenebilirler. Tam bunun tersi durumda ise yani beklenen üç ayın sonunda kadın hala Yahudiliği kabul etmek istemez ise ona düşünmesi için on iki ay verilir. Bu sürenin sonunda yine Yahudiliğe geçiş olmazsa kadın serbest bırakılır. Asker onunla evlenemez çünkü kadın Yahudi olmamıştır. Fakat kadın istemese de Yahudiliğe geçiş için zorlanabilir ve bu şekilde zorla kabul ettirilen Yahudilikte geçerli sayılır.²⁷⁹ Tevrat yorumcularına göre Tevrat’ın istisnai durumlar için vermiş olduğu bu zorunlu izinle oluşan evliliklerde huzur ve mutluluk olmayacağı gibi dünyaya gelen çocuklar da asi ruhlu olacaklardır.

Tevrat, esir kadınla ilgili evliliği anlattığı bölümün ardına ana ve babasına karşı asi olan oğulun durumuna yer vermekle aile içindeki huzursuzluğun ipucunu vermektedir. Bunun en güzel örneği ileride detaylıca işlenecek olan Kral Davut’tur. Davut, Geşur Kralı Talmay’ın kızı Malaha’yı savaş sonrasında kendine eş olarak

²⁷⁶ Tora: Devarim, s. 453.

²⁷⁷ Tesniye 21/ 14.

²⁷⁸ Tora: Bamidbar, s. 614.

²⁷⁹ Tora: Devarim, s. 452.

almış ve ondan Avşolom adında bir oğlu olmuştur. Avşolom, Davut'a karşı asi olmuş, onun eşleri ile alenen zina etmiş ve Davut'un canına kastetmiştir.²⁸⁰

Genel olarak evlenme kurallarından bahseden Tevrat bölümlerine baktığımızda kızın babasının evlenme konusunda otorite olduğunu görürüz. Bu da kızın on iki ile on iki buçuk yaşları arasında olduğunu gösterir.²⁸¹ Çünkü bu yaşlardan sonra kız babanın otoritesinden çıkar. Yani diyebiliriz ki Yahudilikte evlenme yaşı on iki ile başlar. Çocuk sayılan bir yaşta olan kızın kendi başına evlenmeye karar vermesi söz konusu değildir. Dolayısıyla Yahudilikte bir baba bu yaştaki kızını istediği kişi ile evlendirebilir. Evlenme sırasında damattan alınan belli miktar para da babanın tasarrufuna kalır. Çünkü yetki babadadır. Kızına ait her maddi konuda hak sahibidir.

Tecavüz de bir evlilik sebebi olabilmektedir. Bir adam nişanlı olmayan bakire bir kıza tecavüz ederse onunla evlenmelidir.²⁸² Tevrat'ın konuyla ilgili bölümünde kızın babasının otoritesi altında olduğu vurgulanır. Bu ayrımı bize kızın on iki ve ya daha küçük bir yaşta olduğunu gösterir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi on iki buçuk yaşına kadar baba kızı üzerinde otoritedir. Çocuk sayılan yaştaki kıza tecavüzün adama olan karşılığı bir cezadan çok mükafat niteliğinde olup evlilikle ödüllendirilmektedir.

Kızların babaları tarafından evlendirilebileceğinin göstergesi olan en önemli bölüm Tesniye kitabında yer alır. Burada babası tarafından evlendirilen fakat evlendiği gün kocası tarafından zina ile suçlanan kızdan bahseder.²⁸³ Buradaki kızı savunma babaya düşer.²⁸⁴ Çünkü kız birlikte oldukları sırada kendinde bekaret izi bulunamadığı gerekçesi ile kocası tarafından suçlanır. Bu da kızın "arusah" dönemindeyken yani evliliğin ilk aşamasını geçmiş fakat hala babasının evinde yaşarken zina etmiş olduğuna dair bir suçlamadır. Burada da kızı savunmak ve durumun aksini ispatlamak kızından sorumlu olduğu için babaya düşer. Tevrat'ta bu konu boyunca kız için kullanılan İbranice kelime "kız çocuk" anlamına gelen "Naara"dır.²⁸⁵ Baba zina suçlamasının hakikati olmadığını kızının evlendiğinde bekaretini koruduğunu kanıtlarsa, damat kırbaç cezasına çarptırılacak ve kızın babasına para ödeyecek, kız

²⁸⁰ *Tora: Devarim*, s. 454.

²⁸¹ *Tora: Devarim*, s. 491.

²⁸² Bk. Çıkış 22/16.

²⁸³ Bk. Tesniye 22/14.

²⁸⁴ Bk. Tesniye 22/15-18.

²⁸⁵ *Tora: Devarim*, s. 489.

da ömür boyu boşayamayacaktır. Bu kanuna “Motsi Şem Ra (Kötü isim çıkarıcı)” kanunu denir.²⁸⁶ Eğer kız gerçekten zina etmiş ise “recm” olarak adlandırabileceğimiz “sekila” denilen taşlayarak öldürme yöntemi ile idam edilecektir. Bu yöntemden de kızın yaşının on iki ile on iki buçuk arası olduğu anlaşılmaktadır. Kız bu yaştan büyük olsaydı daha sonra göreceğimiz gibi evli kadının zina etmesi nedeni ile verilen ceza “henek” yöntemi yani boğularak öldürme olacaktır.²⁸⁷

Sosyal hayatı şekillendiren kurallardan bir diğeri yenge-kayın evliliği olan “Levirite” diğeri ismiyle “Yibum” kanunudur.²⁸⁸ Kadın, erkek çocuk sahibi olamadan kocası ölürse, eşinin erkek kardeşi ile evlenmelidir. Bu şekilde gerçekleşen yenge kayın evliliğine “Levirite” denir.²⁸⁹

İsrail’de bir adamın oğulsuz ölmesi büyük talihsizlik olarak kabul edilir. Böyle bir kader kendisinin ve neslinin imhası demektir. Leviritede amaç ölenin soyunun devamı için çocuk dünyaya getirmektir.²⁹⁰ Bu Tesniye kitabının yirmi beşinci bölümünde açıklanır. Levirite evliliğinden doğan ilk oğul ölen eşin adı ile anılacaktır.²⁹¹ Burada ismini almaktan kasıt babasının isminin çocuğa verilmesi değil, çocuğun soy olarak babasını temsil etmesidir. “İsim” ölenin mirası ile de ilişkilendirilebilir. Leviritenin amacı sadece soy yetiştirmek değil aynı zamanda ölenin mirasına sahip çıkmasıdır.²⁹² Babalarının mal varlığı aralarında bölünmüş olan kardeşler ölen kardeşin mülkiyetini de alarak ona bir oğul yetiştirirler. Böylelikle babanın mülkü adil olarak bölünmüş ve korunmuş olur.²⁹³

Levirite görevi ölen adamın baba tarafından olan erkek kardeşlerine düşer. Bu kardeşlerden de öncelik büyük kardeşindir. Eğer büyük kardeş evliliği gerçekleştirmediyse diğer kardeşlerden biri ile yapılan evlilik de geçerli olur.²⁹⁴ Fakat bu evlilik sadece anneleri ortak olan kardeşler için geçerli değildir. Çünkü bu evlilikte söz konusu olan mirastır. Yani ölen kişinin geride miras bırakabileceği varislerin

²⁸⁶ *Tora: Devarim*, s. 486.

²⁸⁷ *Tora: Devarim*, s. 493.

²⁸⁸ Bk. Yusuf Basalel, “Yibum”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 3, İstanbul 2002, s. 581.

²⁸⁹ Bk. Tesniye 25/5-6, Menachem Elon, “Levirate”, *Encyclopaedia Judaica*, c. 12, s.725.

²⁹⁰ Eryl W. Davies, “Inheritance Rights and the Hebrew Levirate Marriage: Part 1”, *Vetus Testamentum*, Nis. 1981, c. 31, sa. 2, s.140.

²⁹¹ Bk. Tesniye 25/6.

²⁹² Davies, “Inheritance Rights: Part 1”, a.g.m., s. 143.

²⁹³ Davies, “Inheritance Rights: Part 2”, a.g.m., s. 265.

²⁹⁴ *Tora: Devarim*, s. 558.

dünyaya gelmesidir. Bu da baba tarafından kardeşe düşer. Miras konusunda da işleneceği gibi çocuksuz ölen kişinin mirası babasına babası da yoksa erkek kardeşlerine kalır. Anne bir kardeşler birbirlerinin mirasçısı değildir. Bunun yanında bu kuraldan bahseden Tevrat cümlesinden anlaşıldığı kadarı ile bu görevi üstlenecek olan kardeş ile ölen kardeş aynı anda yaşamış olmaları gereklidir. Yani yaşamları kesişmiş olmalıdır. Çünkü cümle “kardeşler birlikte yaşarlarken” şeklindedir. Buna bağlı olarak kişi öldüğünde henüz doğmamış kardeş için bu kural bağlayıcı değildir.²⁹⁵

Levirite ölen kardeşin evliliğinin devamı sayıldığı için, normal evlilik işlemlerine gerek yoktur.²⁹⁶ Levirite evliliği normal evlilikten farksızdır. Evliliğin çiftlere yüklediği yükümlülük, boşanma kuralları, tekrar evlilikle ilgili bütün kurallar aynıdır.²⁹⁷

Levirite, hem dul eşe hem de onunla evlenen kardeşe bazı avantajlar sağlar. Kardeş, geline herhangi bir ücret, hizmet veya çeyiz sunmadan bir eş elde etmiş olur.²⁹⁸ Çocuksuz dul ise bir eve ve bir çocuğa sahip olur.²⁹⁹ Çocuksuz ölen adamın mirası kardeşlerine aittir. Bu durumda dul eşi için destek kaynağı bırakmamış olur. Kadın levirite ile geçimini ve geleceğini güvence altına alır.

Bunlara rağmen Tevrat'ta leviritenin anlatıldığı bölümlerin hepsinde bu evliliği gerçekleştirmek istemeyen bir kardeş ya da yakın akraba bulunur. Tesniye kitabında bu görevi yerine getirmek istemeyen kardeşe uygulanacak olan törenden bahsederken istememe sebebine yer verilmez.³⁰⁰ Dul ile evlenen kardeş dulun mülkiyetini de almasına rağmen kendine ait ayrı özel mülkiyete de sahiptir. Ölen kardeşinin eşi ile yaptığı evlilikten doğan çocuk da onun mirasından pay alarak mirasının azalmasına neden olur. Onun kendi çocuklarına düşen miktar azalır. Bunun yanında kendisi zaten bir eşe ve çocuklara sahipse ikinci bir eş ve yeni çocuklar onun sorumluluğunu iki katına çıkarır. Hatta ilk düzenin bozulmasına da sebep olabilir. Eğer evli değil ise yaptığı bu evlilik kendi adına bir hayat kurmak gibi değil ölen kardeşi adına

²⁹⁵ Tora: Devarim, s. 557.

²⁹⁶ Tora: Devarim, s. 556.

²⁹⁷ Tora: Devarim, s. 559.

²⁹⁸ Weisberg, a.g.m., s. 409.

²⁹⁹ Weisberg, a.g.m., s. 410.

³⁰⁰ Bk. Tesniye 25/7.

bir hayat kurtarmak olacaktır. Doğan çocuk kendisinin bile sayılmayacaktır. Bu gibi nedenler ile erkek bu evliliği istemeyebilir.³⁰¹

Kadın, leviriteyi aile devamlılığını sağlamak ve güvenlik elde etmek için bir fırsat olarak görür. Erkek ise, babalığı kendi çıkarları açısından tehdit ve zor bir yükümlülük olarak görür.³⁰²

Levirite, kayınbiradere düşen önemli bir görevdir. Eğer bu görevi yerine getirmek istemezse kınanır ve cezaya çarptırılır. Tesniye kitabı leviriteyi reddeden kardeşe uygulanacak cezayı anlatır. Tevrat'ta ismi verilmeden uygulanışı anlatılan bu cezaya "Halitsa" denir.³⁰³ Halitsa, dul kadının, çocuksuz ölen kocasının ailesiyle olan bağının sona ermesini temsilen, özel bir ayakkabının çözülerek çıkarılması şeklinde uygulanan özel bir işlemdir.³⁰⁴ Şehrin büyükleri önce görevi reddeden kardeşi ikna etmeye çalışırlar.³⁰⁵ Bu ceza da kardeşi sosyal rezaletten çekindirerek istenmeyen görevi kabul ettirebilme amacı vardır.³⁰⁶ Tören ayakkabı çıkarılışı ile başlar. Bu kardeşin dul eşini alma hakkını reddedişini ve onun mülkünü kaybettiğini simgeler.³⁰⁷

Kardeşin mülkünü reddetmesinin önemi baba ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde anlaşılır. Çünkü eğer ölen baba olsa idi miras kardeşler arasında paylaşılacaktı. Bu bağlamda ölen kardeşin karısıyla evlenip malına mülküne sahip çıkmamak babasının malına sahip çıkmamak gibidir.³⁰⁸

Haitsa şu şekilde gerçekleşir: Kadının şikayeti üzerine kayın beş kişilik bir genel kurula çıkarılır. Kadın, onun ayağından sandaletini çıkarır, yüzüne tükürür ve "kardeşinin evini bina etmeyen adama böyle yapılır der."³⁰⁹ Sembolik bir anlam taşıyan bu ceza bize çok basit görünse de, o zaman bağlamında sosyal hayatta utanç demektir.³¹⁰ Adam bu cezadan ömür boyu kurtulamaz. Çünkü bu olaydan sonra o kişi "çarığı çıkarılan" olarak adlandırılır.³¹¹

³⁰¹ Davies, "Inheritance Rights: Part 2", a.g.m., s. 259.

³⁰² Weisberg, a.g.m., s. 406.

³⁰³ *Encyclopedia of Judaism*, "Halitzah", s. 196, Menachem Elon, "Levirate", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 12, s.725.

³⁰⁴ *Tora: Devarim*, s. 561.

³⁰⁵ Bk. Tesniye 25/7-8.

³⁰⁶ Davies, "Inheritance Rights: Part 2", a.g.m., s. 262.

³⁰⁷ Davies, "Inheritance Rights: Part 2", a.g.m., s. 262.

³⁰⁸ Davies, "Inheritance Rights: Part 2", a.g.m., s. 263.

³⁰⁹ Bk. Tesniye 25/7-9.

³¹⁰ Bk. Tesniye 25/5-11; http://www.womeninthebible.net/1.5.Tamar_and_Judah.htm, (09.09.2011).

³¹¹ Bk. Tesniye 25/ 10.

Halitsa işleminin neyi simgelediği hakkında birkaç görüşe değinecek olursak şu şekildedir:

1) Levirite evliliğini yapan kardeş ölen kardeşe soy yetiştirerek bir bakıma onun hayatını devam ettirmiş olur. Fakat kardeş halitsa ile bu görevinden vazgeçerse kardeşi adını yaşatamayacağı için o anda ölmüş gibi olur. Ayakkabı çıkarma işlemi de bunu sembolize eder. Çünkü yas göstergelerinden biri de ayakkabının çıkarılmasıdır.

2) İbranice ayakkabı anlamına gelen kelimenin bir diğer anlamı da “kilitlemek”tir. Ölenin kardeşi bu evliliği gerçekleştirmeyerek onun soyunun devamı için tüm kapıları kilitlemiş sayılır. Ayakkabının çıkarılması da bunu simgeler.

3) Bir görüşe göre de işlemin amacı evliliği reddeden adamı utandırmaktır.³¹²

Kayının bu evliliği istememe hakkı olduğu gibi dul kalan kadının da istememe hakkı vardır. Bu durumda kadının gerekçelerini mahkemeye sunması gerekir. Gerekçeler kabul edilmediğinde kadın evliliğe zorlanmasa da evlilik sözleşmesinde elde ettiği haklardan bazılarının kısıtlanması yoluna gidilir.³¹³ Bazı durumlarda da zorunlu olarak Levirite evliliği gerçekleşemez ve Halitsa yapılmak zorunda kalınır. Örneğin kayın bir kohen ise Halitsa yapılması gerekir.³¹⁴ Çünkü kohenlerin evlenmesi yasak olan kadınlar arasında dullar da vardır.³¹⁵

Kardeşin görevi reddettiğini belirten bu görev kadın açısından da faydaları olabilir. Kardeş, eş olarak dulu koruma yükümlülüğünden muaf olunca kadının da ölen kocası ile bağlantısı kalmaz. Kadın artık özgürdür ve istediği kişi ile evlenebilir.³¹⁶

Eğer ölen adam, arkasında birden fazla çocuksuz kadın bırakmış ise kadınlardan biri ile yapılan evlilik veya Halitsa diğerlerinin üzerinden sorumluluğu kaldırır. Kayın ile evlenen kadın haricindeki diğer kadınlar başka erkeklerle evlenebilirler.³¹⁷

Dul kalan kadının ilk evliliğinden çocukları olsa bile ölenin kardeşlerinden biri bu kadınla evlenmek zorundadır. Buna karşılık, ölenin başka bir kadından çocukları varsa dul kalan kadın tamamen yalnız kalacaksa bile Levirite gerçekleşmez. Eğer

³¹² *Tora: Devarim*, s. 563.

³¹³ *Tora: Devarim*, s. 561.

³¹⁴ *Tora: Devarim*, s. 560.

³¹⁵ Bk. Levililer 21/14.

³¹⁶ Davies, “Inheritance Rights: Part 2”, a.g.m., s. 262.

³¹⁷ *Tora: Devarim*, s. 562.

adam öldüğünde karısı hamileyse “Yibum” konusunu hamileliğin gidişatı belirler. Eğer düşük yaparsa kural devreye girer.³¹⁸ Adam öldüğünde kadının hamile olup olmadığını kesinlik kazanması amacıyla “Yibum” ya da “Halitsa”nın yapılması için doksan gün beklenir.³¹⁹ Bu bekleme süresi boyunca kadın “Şomeret Yavam (Yibum Beklemekte Olan Kadın)” sıfatıyla tanımlanır.³²⁰ Önemli olan ölen adam adına bir çocuk dünyaya gelmesi olduğu için “Yibum” kuralı doğuştan kısır olduğu bilinen bir kadın için uygulanmaz.³²¹ Aynı şekilde ölen adamın da doğuştan kısır olduğu bilindiği takdirde dul eşin kayını ile evlenmesinin gereği yoktur.³²²

Ölen adam arkasında kız çocuk bıraktıysa leviritenin uygulanıp uygulanmayacağı Tevrat'ta belirtilmemiştir. Leviritenin amacını çocuksuz ölen adama varis sağlamak olarak ele alırsak; adam öldüğünde kızları varsa leviriteye gerek yoktur.³²³ Çünkü Sayılar kitabının yirmi yedinci bölümünde görüldüğü üzere erkek kardeş olmadığı durumda kızlar babalarının mirasını alabilmektedirler.³²⁴ Fakat amaç ölen adamın isminin devamını sağlamak ise levirite gereklidir. Soyu devam ettirecek mirasçıya ihtiyaç vardır. Kızlar bu ihtiyacı ortadan kaldıramaz. Çünkü onlar babalarına değil kocalarına soy yetiştirirler. Bir adam ismini oğulları vasıtası ile yaşatır.

Kocası ölen çocuksuz kadının evlenebileceği kayını yoksa bu görev en yakın erkek akrabaya kalır. İleriki bölümlerde göreceğimiz Rut, kocası öldükten sonra evlenebileceği kayınbiraderi olmadığı için yakın akrabası olan Boaz ile evlenir.

Bu dönemde evlilikten önce, evliliğin ilk adımı olarak sayabileceğimiz “nişan” uygulaması ile karşılaşırız.³²⁵ Tevrat'ta evlilikten çokça söz edilmesine rağmen nişan ve evlilik törenleri hakkında fazla ayrıntıya yer verilmez. Yalnızca neşeli bir biçimde kutlandığı vurgulanır.³²⁶ Yahudi dinsel kültüründe ise evliliğin gerçekleştiği iki aşama, nişan ve düğün hakkında daha geniş bilgiye ulaşabiliriz.

Nişana “Kiduşin (Kutsanan, Özelleştirme)” veya “İrusin (Nişan)”, evliliğe ise “Nisuin (Yükseklik)” adı verilir. Kiduşin, günümüzde nişan uygulamasına benzese

³¹⁸ Tora: Devarim, s. 554.

³¹⁹ Tora: Devarim, s. 556.

³²⁰ Tora: Devarim, s. 561.

³²¹ Tora: Devarim, s. 558.

³²² Tora: Devarim, s. 561.

³²³ Weisberg, a.g.m. s. 408.

³²⁴ Bk. Sayılar 27/1-11.

³²⁵ Bk. Çıkış 21/7-9.

³²⁶ Bk. Tekvin 29/22.

de bundan daha ciddi bir bağlılığı ifade eder. Kiduşin kutsamasını geçiren kadın “Arusah (Nişanlı)” olarak adlandırılır. Kiduşin’den sonra kadın erkeğin yasal eşi sayılsa da gelin ile damat karı-koca hayatı yaşayamazlar. Kız, babasının evindedir. Evliliğin tamamlanması için ikinci aşama olan “Nisuin” in gerçekleşmesi gerekir. Bu ikinci aşamayı geçirmiş olan kadına “Nesua (Evli)” denir.³²⁷ Kiduşin ile oluşturulan ilişki sadece ölüm ve yasal boşanma ile çözümlenebilir.³²⁸ Bu ilk aşamayı geçiren kız eğer başka bir erkekle ilişkiye girerse zina suçu ile suçlanır ve idama mahkum edilir.³²⁹ Evlenecek olan çift için ilk olarak “Kiduşin” yapılır.

Tevrat’ta düğün töreni ile ilgili yer alan bir kaç ayrıntıdan gelinin bekaretinin kanıtlanmasının törenin bir parçası olduğu anlaşılır.³³⁰ Bu nedenle bakirelerin çarşamba günü evlenmeleri uygun görülür. O dönemde mahkemeler perşembe günü açılırdı. Evlenmek için bu günün seçiminde yatan neden, gelinin bekaretinden şüphelenen damada hemen ertesi gün dava açma kolaylığının sağlanmasıdır. Dul kadınla evlilik için uygun görülen gün ise perşembedir.³³¹ Dul kadının halitsa yapmadan kayını dışında biriyle evlenmesi yasaktır.³³² Evlilik için genel olarak salı günü tercih edilir.³³³ Bunun nedeni ise şöyle açıklanır; Tanrı yeryüzünü yaratı “Ve o gün her şeyin iyi olduğunu gördü.”³³⁴

Birden fazla kadınla evlilik yasak değildir. Fakat bir takım kurallara bağlanmıştır. Eğer bir adam ikinci bir kadınla evlenmek istiyorsa, ilk karısının nafakasını, kıyafet gibi temel ihtiyaçlarını karşılamalı ve kadının sahip olduğu bütün haklara riayet etmelidir. Bunları yaptığı sürece Tevrat ikinci evliliğe izin verir.³³⁵ Krallar için evlenebilecekleri kadın sayısı on sekiz ile sınırlandırılmıştır.³³⁶ Yahudi anlayışına göre çok eşlilik krallar için normal bir durumdur. Bununla ilk eşin önemi vurgulanır.

Bu dönemde evlilik için getirilen en önemli kural yabancılarla evlilik yasağıdır. Bu yasak Tesniye kitabında “kızını onların oğullarına vermeyeceksin, oğluna da

³²⁷ Tora: Devarim, s. 487.

³²⁸ <http://www.jewfaq.org/marriage.htm>, (19.02.2012).

³²⁹ Tora: Bamidbar, s. 599.

³³⁰ Bk. Tesniye 22/15.

³³¹ Geffen, “Marriage” a.g.ma, s. 566.

³³² Yusuf Basalel, “Yibum”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 3, İstanbul 2002, s. 788.

³³³ Altıntaş, a.g.e, s. 114.

³³⁴ Tekvin1/10.

³³⁵ Bk. Çıkış 21/10-11.

³³⁶ Tora: Devarim, s. 385.

onlardan kız almayacaksın” şeklinde yer alır.³³⁷ Evlenme yasağı bu bölümde sayılan yedi ulusla sınırlı değildir. Tüm yabancıları kapsar. Özellikle günümüzde bu uluslar kalmadığı ve kimin nereye mensup olduğu belli olmadığı için bunun uygulanması zordur. Bu nedenle bir Yahudi'nin yabancı herhangi biri ile evlenmesi yasaktır. Yahudi bir kızın yabancıyla evlenmesi yasaktır çünkü bir baba böyle bir evliliğe izin verirse kızını kaybetmiş sayılır. Kız zamanla kendi kültüründen uzaklaşır ve asimile olur. Yahudi kızdan dünyaya gelen çocuklar da Yahudi sayılır. Fakat kız yabancı biri ile evlendiği takdirde çocuklarını Yahudiliğin gereklerine göre yetiştiremeyebilir. Bu da nesillerin Yahudilikten uzaklaşmasına neden olur.

Yahudiliğin temellerinin sarsılmaması için yabancılarla evlilik yasağı önemlidir. Erkeklerin yabancı kadınlarla evlenmemesinin sebebi ise zamanla Yahudi inanışlarını bırakıp evlendikleri kadınların inanışlarına yönelecekleri düşüncesidir. Kadınlar cazibelerini kullanarak erkekleri Tevrat'ın doğru yolundan saptırabilirler.³³⁸ Yahudi olmayan kadınla evliliğin yasak olmasının bir diğer nedeni de bu evlilikten doğacak çocukların Yahudi sayılmayacağıdır. Çünkü Yahudilik anneden çocuğa geçer.³³⁹

Karışık evliliklerin yasaklanmasındaki amaç en baştan bu yana Tevrat'ın önemle üzerinde durduğu Yahudi soyunun çoğalması ile ilgilidir. Eğer Yahudi kız yabancı ile evlenirse doğan çocuklar Yahudi sayılsa bile çocuklarını kendi inanışına göre yetiştiremeyecekleri için Yahudi soyu kesintiye uğrayacaktır. Bir baba için önemli olan soyunu devam ettirecek bir oğula sahip olmak iken bu oğul yabancı bir kadından doğarsa çocuk Yahudi sayılmayacağı için adamın soyu sona erecektir.

b. Boşanma

Atalar döneminde erkek istediği zaman karısını herhangi bir kurala bağlı kalmadan boşayabilirken, İsrailoğulları döneminde boşanma için bir takım kurallar getirilir. Bu kurallardan en önemlisi kadına verilecek olan boşanma belgesidir.³⁴⁰ Tevrat'a göre boşanma erkeğin karısına vereceği yazılı bir belge ile kolayca gerçek-

³³⁷ Bk. Tesniye7/3.

³³⁸ Bk. Çıkış 34/16.

³³⁹ *Tora: Vayikra*, s. 545.

³⁴⁰ Tesniye 24/1.

leşir. İki şahit huzurunda verilen bu belgenin kökeni Tesniye kitabına dayanır.³⁴¹ Bu belgeye ilerleyen dönemlerde “get” ismi verilecektir. Buna göre bir adam karısından hoşlanmazsa boş kâğıdını yazıp eline verecektir. Buradan boşanma yetkisinin erkekte olduğunu ve kadınla ilgili ters giden herhangi bir konuda bu yetkiyi kullanabildiğini söyleyebiliriz. “ters giden bir şey” farklı olarak yorumlanmıştır; bazılarına göre bu terim sadakatsizliğe çağrışım yapmaktadır. Birtakım görüşe göre ise bu cümlenin, kadının yemeği yakarak erkeğini gayrimemnun etme durumunu dahi yansıttığını ifade edebileceğini belirtmektedir. Bir diğer görüş ise adamın karısını daha güzel bir kadına rastladığı zaman da boşayabileceğini ifade etmektedir.³⁴²

Görüldüğü gibi yorumlarda da erkek hakimiyeti söz konusudur. Fakat erkeğin bu hakimiyetini kullanamadığı bazı durumlar da mevcuttur. Erkek, kadını iki durumda hiçbir zaman boşayamaz. Şayet bir adam karısını haksız yere evlilik dışı ilişkiyle suçlarsa, kırbaçlanacak ve onu hiçbir zaman boşayamayacaktır.³⁴³ Diğer durumda, bir adam nişanlı olmayan bir kıza tecavüz ederse babasına bir miktar para vererek onunla evlenecek ve ne olursa olsun ondan hiçbir zaman boşanmayacaktır.³⁴⁴ Ayrıca bir erkek, akıl hastası olmuş karısından boşanamaz. Şayet kadının durumu tedavi edilebilir türden değilse, yüz din adamı tarafından imzalanmış bir belge sayesinde o erkek tekrar evlenmeye hak kazanır.³⁴⁵

Bazı durumlarda dini mahkeme bir adama karısını boşamak için baskı yapabilir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: Şayet bir kadın on yıllık bir evlilik sürecinden sonra çocuk doğuramamışsa, koca bulaşıcı, kötü bir hastalığa yakalanmışsa, koca karısının geçimini karşılamayı kabul etmiyorsa veya bunu sağlayacak durumda değilse, bir koca karısını mahkemenin uyarısına karşın dövmeği sürdürüyorsa mahkeme adamı karısına boşanma ilanını vermesi için zorlar.³⁴⁶

Boşanmadan sonra gerçekleşecek olan evlilikler de birtakım kurallara bağlanmıştır. Bir erkek karısını boşarsa ve bu kadın tekrar evlendikten sonra ikinci koca-

³⁴¹ *Tora: Devarim*, s. 529.

³⁴² Yusuf Basalel, “Boşanma”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 2001, s. 127.

³⁴³ Bk. Tesniye 22/13-19.

³⁴⁴ Bk. Tesniye 22/29.

³⁴⁵ Yusuf Basalel, “Boşanma”, a.g.ma., s. 128.

³⁴⁶ Yusuf Basalel, a.g.ma., s. 127.

sından da boşanırsa veya yeni kocası ölürse; ilk kocası kadınla tekrar evlenemez. Tevrat bunu mekruh olarak adlandırır.³⁴⁷ Ancak kocanın ölümü ve boşanma arasında fark vardır. Boşanmış kadın Kohen ile evlenemezken, kocası ölmüş kadın Kohen Gadol haricinde Kohenlerle evlenebilir.³⁴⁸ Bir kadın boşanmada veya kocasının ölümünde şahit olan birisiyle evlenemez.³⁴⁹

Boşanmadan sonra gerçekleşecek olan evliliklere bazı durumlarda belirli süreden sonra izin verilir. Boşanmış bir kadın doksan gün geçmeden evlenemez. Bu yasanın amacı doğacak çocuğun babası konusunda herhangi bir karmaşanın olmamasıdır. Eğer boşandığı sırada hamileyse bebek doğduktan sonra yirmi dört ay geçmedikçe evlenemez.

Bir Yahudi otuz günlük yas süresi bitmeden evlenemez. Dul kalan bir kişi üç dini bayram geçmeden evlenemez. Ancak çocukları yoksa veya bir annenin bakımına ihtiyaç olan küçük çocukları varsa, tekrar evlenmek için o kadar uzun bir süre beklemeyebilir.³⁵⁰ Ayrıca bir adam öldüğünde geride çocuk bıraktıysa, bu çocuklar öldüğü andaki karısından olmasa bile kadın başkasıyla evlenmekte tamamen serbesttir. Fakat adam öldüğünde geride hiç çocuğu yoksa kadın hala adamın ailesine bağlıdır. Ya Levirite ya da Halitsa kanunu işleyecektir.³⁵¹

Bir kadın kocasından boşanma belgesini almadan evlenemez. Kocasını belgeyi vermeyi reddederse, ya da savaş zamanlarında sıkça rastlanıldığı gibi ortadan kaybolmuşsa, kadın zor durumda kalır. Kadın kocasından belge alamadığından ve kocasının ölümü hakkında kesin kanıt bulunmadığından “bağlı kadın anlamına gelen” “aguna” olarak adlandırılır. Bunlar olmadan kocasına bağlı sayılır ve evlenemez.³⁵²

Boşanma ile sonuçlanan evliliklerde çocukların velayeti ile ilgili olarak da şu kurallar getirilmiştir: Boşanma durumunda anne erkek çocukların velayetini çocuklar

³⁴⁷ Bk. Tesniye 24/2-4.

³⁴⁸ Levililer 21/13-14; ayrıca Bk. *Tora: Devarim*, s. 531.

³⁴⁹ Yusuf Basalel, “Evlilik”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 2001, s. 167.

³⁵⁰ [http://www.jewishencyclopedia.com/articles/877-affinity_\(05.03.3012\)](http://www.jewishencyclopedia.com/articles/877-affinity_(05.03.3012)); ayrıca Bk. *Tora: Devarim*, s. 530.

³⁵¹ *Tora: Devarim*, s. 530.

³⁵² Moshe Drori, “divorce”, *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c.5, s. 711; Sara Karesh – Mitchell M. Hurvitz, “divorce”, *Encyclopedia of Judaism*, Facts on File Publishing, New York 2006, s. 119; Ben-Zion (Beon) Schereschewsky, “Agunah”, *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 1, s.510.

altı yaşına gelene dek talep edebilir. Kız çocukları evlenene dek, anneleri ikinci kez evlendiyse dahi, anneleri ile beraber kalırlar.³⁵³

Boşanma belgesinde boşanma nedeni gibi bilgilere yer verilmez, o sadece kadının başka biriyle evlenebileceğini gösteren bir belgedir. Boşanma konusunda kadın ve erkek eşit değildir. Sadece koca boşanmayı başlatabilir ve eşi buna mani olamaz. Yahudi yasalarına göre bir adamın karısını boşamak için bir sebep sunması gerekmez.³⁵⁴

c. Nida

Bu dönemde getirilen ve kadının sosyal hayatını çok fazla etkileyen bir diğer kural da “nida”dır. Nida; soyutlanmış, ayrılmış anlamına gelen “nada” sözcüğünden türetilmiştir.³⁵⁵ Kadının adet döneminde kocasından ayrı olma durumunu ifade eder.³⁵⁶ Bu durum, adet süresinin bitiminden sonraki temiz yedi günü de içerdiğinden, toplam on iki gün boyunca sürer.³⁵⁷ Nida tabiri, adet durumundan ötürü kirlilik hali sürdüğü için kocasından ve aynı zamanda diğer cisim ve yiyecek maddelerinden uzak durması gereken bir kadın için kullanılır.

Adet döneminde kadının içinde bulunduğu kirlilik bulaşıcı niteliktedir.³⁵⁸ Kadının adet döneminde ve sonrasında beklediği temiz yedi günde neye dokunsa kendisinde bulunan kirlilik dokunduğu kişi ya da nesneye de bulaşır. Ona dokunan akşama kadar kirli sayılır. Bizzat temasın haricinde onun dokunduğu eşyaya dokunan da aynı şekilde akşama kadar kirli sayılır.

Kirlilik kavramı, Tevrat'ta murdarlık ve tuma kavramları ile anlatılır. Tevrat insandan kaynaklanan murdarlıktan önce hayvansal kirliliklerden bahseder. Hayvanlar sadece ölü oldukları zaman kirlilik kaynağıdır. Ölüm, ruhun dolayısıyla Tanrısallığın uzaklaşmasıdır. Tevrat'ın tanımladığı en büyük kirlilik kaynağı insan cesedir. İnsan cesedine dokunan kirlenmekle kalmaz temel kirlilik kaynağı haline gelir.

³⁵³ Yusuf Basalel, “Anne”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 2001, s. 64.

³⁵⁴ Karesh – Hurvitz, “divorce”, a.g.ma., s. 119.

³⁵⁵ <http://www.salom.com.tr/news/detail/17834-yahudilikte-temel-Kİbrahimlar-Nida--1-asp> (05.10.2011).

³⁵⁶ Israel Moses Ta-Shma / Judith R. Baskin, “Niddah”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 15, s.253.

³⁵⁷ *Tora: Vayikra*, s.290.

³⁵⁸ Israel Moses Ta-Shma / Judith R. Baskin, “Niddah”, a.g.ma., c. 15, s.254.

Bazı bedensel akıntılar da insanı kirlilik kaynağı haline getirir. Bunun sebebi de insanda meydana gelen bu akıntıların yaşamsal kaynakta bir tür eksilmeyi ifade etmesidir. Bir kadın adet gördüğünde bir erkek de sperm salgıladığında kirli sayılır. Bunların her ikisinde de bir yaşam potansiyelinin-kadında döllenen yumurtanın, erkekte yaşam başlatma gücüne sahip spermin- vücuttan ayrılması söz konusudur.

Adetli kadın kirlilik kaynağı olduğu için ona dokunan veya onun dokunduğu bir eşyayla teması olan kişi de kirli sayılır. Kirlenen kişinin temizlenmesi için akşam kadar beklemesinin yanında yıkanması ve kıyafetlerini de temizlemesi gerekir. Adet bittikten sonra kadın yedi gün bekler sonra yıkanır ve elbiselerini yıkayarak temizlenir.³⁵⁹ Kadın bu dönem içerisinde sosyal hayattan tamamen tecrit edilmiştir. Aile içerisinde bile kendinden köşe bucak kaçılacak biri konumundadır. Üstelik kadın böyle bir uygulamaya bir kereliğine değil neredeyse ömür boyu maruz kalmaktadır. “*Karşımda onların yolu kadının kirli halindeki murdarlığı gibi idi*” şeklindeki bazı ayetlerden Tevrat’ta kadınların bu özel durumları nedeni ile aşağılandıkları anlaşılır.³⁶⁰

Bunların yanında adet zamanında olmayan akıntılar içinde kadın aynı adetliymiş gibi kirlilik kurallarına uyar. Kadındaki bu anormal akıntıya “zava” denir.³⁶¹ Adet kanamasının başladığı günden itibaren geçen ilk yedi gün nida kapsamı içerisine girer. Ondan sonraki on bir gün içinde (yani sekizinci günden on sekizinci güne kadar olan sürede) gerçekleşen kanamalar ise zava kurallarına göre değerlendirilir. Bu on bir gün bittikten sonra tekrar kanama gerçekleşirse yeniden nida kuralları içerisinde değerlendirilir.³⁶²

Adetten sonraki on bir günlük süre içerisinde görülen kanama bir veya iki gün sürerse kadını “küçük çaplı zava” sınıfına sokar. Kanamanın durduğu günü takip eden gece kanama olmadığı takdirde gündüz vakti kadın mikveye girerek temizlenir ve geceyi bekler. Kanama olmadığı takdirde temizlenmiş olur.³⁶³ Ancak kanama üç gün veya daha fazla sürerse kadın “büyük çaplı zava” sınıfına girer. Bu durumda kadının temizlenmesi için kanamanın durduğu günden itibaren kesintisiz yedi temiz

³⁵⁹ Bk. Levililer 15/19:29.

³⁶⁰ Bk. Hezekiel 36/17.

³⁶¹ <http://www.salom.com.tr/news/detail/17834-yahudilikte-temel-Kıbrahimler-Nıda--1.aspx> (05.10.2011).

³⁶² Tora: Vayikra, s. 288.

³⁶³ Tora: Vayikra, s. 295.

gün geçirmelidir. Bu yedi günün sonunda mikveye girmesinin yanında bir de kurban sunması gerekir.³⁶⁴

Tevrat bu anormal durumdan temizlenmek için sunulması gereken kurbanları iki kumru veya iki güvercin olarak belirtir.³⁶⁵ Bu sunulardan biri suç sunusu olarak isimlendirilir. Kadının istemi dışında gerçekleşen ve başlaması ya da bitmesinde herhangi bir etkisinin olmadığı bu olay karşısında kadının suçluymuş gibi takdime sunması gariptir. Tevrat yorumcularına göre kadının kurban sunmasının altında yatan neden ise bu anormal kanamanın rastlantı sonucu olmadığı kadının düşüncede ya da icraatta bir hatasının bulunduğudır. Bu hata nedeni ile Tanrı onları cezalandırmak için anormal olan bu kanamayı vermiştir. Kadın bundan kurtulduktan sonra farkına varmadan işlediği ve cezasını vücudundan kan kaybederek ödediği suç için bir de kurban sunmalı ve af dilemelidir. “Zava akıntısı, Tanrı’nın, kadınların özünü temsil eden Havva’ya vermiş olduğu bir ektir.”³⁶⁶ Bu nedenle kadın zamansız gördüğü kanamadan ders çıkarmalı, nerede hata yaptığını düşünmeli ve hatasını düzeltmek için de kurban sunmalıdır.

Ayrıca adet halindeki bir kadınla cinsel temas yasaktır.³⁶⁷ Bunun cezası İsrailoğulları halkından tecrit edilmek yani “Karet” olarak belirtilir.³⁶⁸ Bir erkekle nida konumundaki kadın arasındaki cinsel ilişki yasağı oldukça ciddidir. Bu durumu Peygamber Hezekiyel şu sözleri ile ifade eder: “*Bir erkek dürüstse, adaleti ve kanunu yerine getiriyor ise arkadaşının karısını kirletmez ve nida durumundaki bir kadına yaklaşmaz.*”³⁶⁹ Görüldüğü gibi Hezekiyel nida halindeki bir kadınla ilişkiyi zina ile eşit tutmuştur.³⁷⁰ Bir adet döneminin bitimi ile yenisinin başlaması arasında asgari süre on bir gün olarak belirlenmiştir. Bu şekilde normal veya anormal kanamaları teşhis eden bir sistem geliştirilmiştir.³⁷¹

³⁶⁴ *Tora: Vayikra*, s.294, Israel Moses Ta-Shma / Judith R. Baskin, “Niddah”, a.g.ma., c. 15, s.254.

³⁶⁵ Bk. Levililer 15/29.

³⁶⁶ *Tora: Vayikra*, s. 296.

³⁶⁷ Bk. Levililer 18/19.

³⁶⁸ Israel Moses Ta-Shma / Judith R. Baskin, “Niddah”, a.g.ma., c. 15, s.253.

³⁶⁹ Hezekiyel 18/5-6.

³⁷⁰ *Gerçeğe Yolculuk*, “Tora ve Yahudilik Üzerine Merak Edilen Konular”, Çev. İzzet ve Yosi Berkan, Gözlem Yay., İstanbul 2006, s. 143.

³⁷¹ <http://www.salom.com.tr/news/detail/17834-yahudilikte-temel-Kıbrahimler-Nıda--2.aspx> (05.10.2011).

Genç kız ilk kez adet görmeye başladığı andan itibaren evli olmasa da nida konumundadır. İlk adet döneminden, evleneceği zaman mikveye girene kadar bu konumunu korur.³⁷² Evlilik öncesi ilişkinin yasak olmasının sebeplerinden biri de budur.

Bir diğer kirlilik sebebi de loğusalıktır. Doğum yapan kadın bedeninden bir “yaşam” çıkarır ki bu da murdarlık sebebidir. Bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi loğusa kirliliğinin süresini belirleyen dünyaya gelen bebeğin cinsiyetidir. Erkek bebek annesi kırk günde temizlenir ve normal yaşantısına dönerken kız çocuk annesi için bu süre seksen güne çıkar.³⁷³ Bunun sebebini Tevrat yorumcuları, doğan kızın yeni yaşamlar doğuracak potansiyele sahip olması ile açıklarlar.³⁷⁴ Kadının düşük yapması da aynı şekilde kirlilik sebebidir.³⁷⁵

Kadın adet ve loğusalık durumundan sonra Mikve’ye girerek temizlenir. Mikve, ilk kez isim verilmeden tanım şeklinde Tevrat’ta yer alır ve kirliliklerden arınma yeri olarak tanımlanır: “*Ancak kaynak ya da su sarnıcı temiz sayılacaktır.*”³⁷⁶ Yahudi geleneklerine göre mikve, “içine tam olarak dalmıp çıkıldığında, değişik nedenlerle temizliğini yitirmiş kişinin ruhsal ve bedensel sağlığının temizlenmesi amacıyla, Yahudi yasaları uyarınca kullanılan içi dolu bir havuz şeklinde bir yapıdır.”³⁷⁷ Mikve’ye giriş ana rahmine girmek, sulardan çıkış da yeniden doğuşu, yeni bir kişiliği simgeler.

d. Miras

Tevrat, erkeklere verdiği miras hakkını kızlara tanımaz. Bunun nedeni; bir kadın mensup olduğu kabilenin dışında başka kabileden gelen bir erkekle evlendiği takdirde, kadına ait mirasın yeni kabilenin malı olacağı düşüncesidir. Bu durumda kabilelerde toprak kaybı oluşacağından, kadınların miras hakkı yasaklanmıştır. Ancak babanın mirasına sahip olabilecek erkek çocuk olmadığında kızlar miras alabilir. Bu da Tselofhad’ın kızları olan Mahla, Noa, Hogla, Milka ve Tirtsa ile değişmiş-

³⁷² *Gerçeğe Yolculuk*, a.g.e., s. 145.

³⁷³ Bk. Levililer 12/2-8.

³⁷⁴ *Tora: Vayikra*, s. 205.

³⁷⁵ *Tora: Vayikra* s. 207.

³⁷⁶ Levililer 11/36.

³⁷⁷ Yusuf Basalel, “Mikve”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 2001, s. 406.

tir.³⁷⁸ Bunlardan önce bir adamın mirası erkek çocuğu yok ise erkek kardeşlerine kalırdı. Tselofhad'ın kızları bu uygulamaya karşı çıkar ve Musa'ya gelerek miras almak istediklerini söylerler. Miras hakkına sahip olurlar fakat bir şart vardır. Kendi aşiretlerinden birileri ile evlenmelidirler. Amcalarının oğulları ile evlenerek babalarının mirasını almaya hak kazandılar.³⁷⁹

Yahudilikte miras sıralaması şu şekildedir: Öncelikle ölen kişi erkek ise miras hakkı oğullarına kalır. Oğullarından da ilk doğana “behor” denir ve behorun diğer oğullara göre mirastan iki pay alma hakkı vardır.³⁸⁰ Yani adamın mirası oğul sayısının bir fazlasına bölünür ilk doğan oğul bu fazlalığı da alır. Fakat bu ilk oğul “Behor”, sezaryenle doğmuş ise diğerlerine göre ek pay alamaz.³⁸¹ Şayet adamın oğlu yok, oğullarından erkek torunları varsa mirastan pay alma önceliği onlara tanınır. Adamın ne oğlu ne de oğlundan erkek torunu yoksa ancak o zaman kızları miras alabilirler. Yani erkek çocuktan olan torun bile bizzat adamın kendi çocuğu olan kızdan önce mirasa hak kazanır. Adam öldüğünde kızları da hayatta değilse kızlarından torunları mirasını paylaşır.

Adam çocuk sahibi olmadan ölmüş ise babası hayatta ise babasına, değilse erkek kardeşlerine kalır. Erkek kardeşleri de yoksa erkek kardeşlerinin çocuklarına bakılır. Onlar da yok ise ölenin kız kardeşleri var mı diye bakılır. Eğer mirasa sahip çıkacak kız kardeş ya da kız kardeşten olan yeğen de bulunmaz ise bu sefer ölenin baba tarafından en yakın akrabasına yani amcalarına miras kalır.³⁸² Görüldüğü gibi yukarıda yer alan miras sıralaması ölen kişi erkek ise geçerlidir.

Ölen bir kadın ise mirası tamamen kocasına kalır. Kocasını yoksa normal vaset kuralları işler.³⁸³ İlerleyen zaman da Yahudi toplumuna yerleşecek olan uygulama şu şekildedir: “Vefat eden adamın mülkü yeterli derece büyükse, oğullar mirası alır ve kızlar evleninceye dek mevcut mal ve mülkten geçinirler. Fakat adamın malı fazla değilse, kızların geçimi sağlanır ve oğullar başka geçim kaynaklarına başvururlar.” Üstelik kızlar evlendiğinde oluşan masraflar adamın bıraktığı mirastan karşılanır.³⁸⁴

³⁷⁸ Bk. Sayılar 27/1.

³⁷⁹ Bk. Sayılar 36/5-9.

³⁸⁰ Bk. Tesniye 21/17.

³⁸¹ Tora: Devarim, s. 456.

³⁸² Tora: Bamidbar, s. 555.

³⁸³ Tora: Bamidbar, s. 555.

³⁸⁴ Yusuf Basalel, “Miras”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 2001, s. 411.

e. Şahitlik

Tevrat'a göre, şahitlik için yemin etme erkeklere uygulanıp kadınları kapsamaz. Tevrat'ta iki şahide değinildiğinde, bunların erkek olacağı belirtilir.³⁸⁵ Kadınların şahitliğinin kabul edilmemesinin sebeplerinden biri onun sosyal konumudur. Kadınların mülkiyeti yoktur ve geçimleri kocaları tarafından sağlanır. Ayrıca kadınların ev meşguliyetleri ve sorumlulukları güvenilir şahit olmalarına engel olacak kadar çoktur. Diğer yandan kadınlar sosyal hayatın içerisinde uzaklaştırılmıştır. Bir kadın kocası dahi olsa dışarıda bir erkekle konuşamaz. Durum böyle olunca herhangi bir sorunla ilgili konuda onların şahitliğine başvurmaya da gerek yoktur. Büyük ihtimalle görmemiş ve duymamış olacaktırlar.

f. Dokunma Yasağı

Tevrat erkekleri kadınlardan korumak amacı ile birçok kural getirmiştir. Daha doğrusu ileriki dönemlerde kural olarak koyulacak olan yasakların temeli Tevrat'a dayanır. Kadın ile erkeği toplumsal hayatta birbirlerinden ayıran, kadınları evlere mahkûm eden, kadınların alışveriş yapmasını yasaklayan, bir erkeğin karısı, kızı bile olsa dışarıda onlarla konuşmasını engelleyen birçok kural gelmiştir.

Yahudi din bilginleri erkekleri kadınlardan korumak amacı ile getirdiği kuralardan biri de dokunma yasağıdır. Kadının erkekle teması her durumda engellenir. Ölüm pahasına da olsa bir kadın erkeğe dokunamaz. Bu yasağın dayanağı Tesniye kitabıdır. Orada şu ifade yer alır: *“Eğer iki adam kavgaya tutuşur da birinin karısı kocasını dövenin elinden kurtarmak için gelip elini uzatır, öbür adamın utanılacak yerlerini tutarsa, kadının elini keseceksiniz; ona acımayacaksınız.”*³⁸⁶ Görüldüğü gibi kadın en zor durumda bile çaresiz bırakılmıştır. Ya kocası ölecek ya da eli kesilecek. Daha sonraki yasa koyucular karşı cinsle her türlü fiziki teması, cinsi arzuyu uyandırabileceği düşüncesiyle yasaklamıştır.³⁸⁷

³⁸⁵ Bk. Tesniye 19/17.

³⁸⁶ Tesniye 25/ 11-12.

³⁸⁷ Yusuf Basalel, “Seks”, a.g.ma., s. 580.

Kadının elinin kesilmesi Tevrat'ın öğrettiği zarar tazminatlarından biridir. Utanç Tazminatı olarak yer alır. Bu tazminatlar: Zarar Tazminatı,³⁸⁸ Acı Tazminatı,³⁸⁹ Gelir Kaybı Tazminatı,³⁹⁰ Tedavi Tazminat³⁹¹ ve Utanç Tazminatıdır.³⁹² Bölümde yer alan “elini kopar” ifadesi gerçekten, kadına zarar vermek manasında anlaşılmasının ve uygulanmasının yanında bazı görüşlere göre “utanç tazminatı” için sembolik bir anlam taşır. “El” maddi gücü ifade eder ve bunun “koparılması”, bu gücün kısıtlanması anlamına gelir. Ödenecek tazminat aşağılanan ve aşağılayan kişilerin toplumsal konumları ile ilgilidir. Aşağılanan kişi toplumda ne kadar saygın ise ödenecek miktar o denli çoktur. Fakat tam tersi olarak aşağılayan taraf toplumda ne kadar saygın ise ödeyeceği tazminat da o derece azdır.³⁹³ Yani bu utancı yaşatan kadının toplumda itibarlı bir yere sahipse yaptığı davranış daha hafif görülür.

g. Zina

“Niuf”, zina demektir.³⁹⁴ “Zina etmeyeceksin” emri Musa’ya gelen on emirden yedincisidir.³⁹⁵ Sadece zinanın kendisi değil zinaya giden yollar da yasaktır. Bu nedenle bir erkek eşi dışında başka kadınla, kapalı bir ortamda baş başa kalmamalıdır.³⁹⁶ Böyle bir yasakta amaç yine erkeği kadına karşı korumaktır. Çünkü genel olarak kadının erkekten daha çabuk baştan çıktığı kabul edilir.

Zina suçunun cezası ise zina edilen kadının medeni durumuna göre değişiklik gösterir. Bir adam evli kadın ile zina ederse ikisinin de cezası ölümdür.³⁹⁷ İkisi de “henek” adı verilen boğulma yöntemi ile idam edilirler. İdama mahkum edilen kadın hamileyse infaz için doğum yapması beklenmez. Yalnızca doğum sancuları çekiyor ise bebeğin dünyaya gelmesi beklenir.³⁹⁸

³⁸⁸ Bk. Çıkış 21/24.

³⁸⁹ Bk. Çıkış 21/25.

³⁹⁰ Bk. Çıkış 21/19.

³⁹¹ Bk. Çıkış 21/19.

³⁹² Bk. Tesniye 25/12.

³⁹³ *Tora: Devarim*, s. 567.

³⁹⁴ Yusuf Basalel, “Niuf”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 2001, s. 447.

³⁹⁵ Bk. Tesniye 5/18.

³⁹⁶ *Tora: Vayikra*, s. 363.

³⁹⁷ Bk. Levililer 20/ 10.

³⁹⁸ *Tora: Devarim*, s. 565.

Eğer zina edilen kadın evliliğin yalnızca ilk kısmını gerçekleştirmiş olan genç bir bakire ise bu kez ikisi de “sekila” denilen taşlanma yöntemi ile öldürülürler.³⁹⁹ Fakat adam nişanlı olmayan bakire bir kız ile zina ederse adamın cezası maddidir.⁴⁰⁰ Babası, kız ya da zina edilen adam bu taraflardan herhangi birisi evliliği istemez ise adam kızın babasına belli bir miktar para öder başka da herhangi bir ceza uygulanmaz.

Zina eden taraflar arasında evlilik gerçekleşirse adam kadına sadece evlilik anlaşmasında belirtilen miktarı verir, kızın babasına fazladan herhangi bir ödeme yapılmaz.⁴⁰¹ Fakat olay zina değil de tecavüz ise adam tecavüz ettiği kızın babasına para ödeyerek kızla evlenir ve onu ömür boyu boşayamaz.⁴⁰² Bu durumda ödenen para sadece tecavüzün karşılığıdır. Bu paraya ek olarak adam kıza fiziki ve psikolojik olarak vermiş olduğu zararı ve ailesine yaşattığı utancı da tazmin etmektedir. Bu ödemenin hepsi kızın babasına yapılır. Babanın hayatta olmadığı durumlarda kıza verilir.⁴⁰³ Bu konudaki nişanlılık bizim anladığımız nişandan daha bağlayıcı niteliktedir. Tevrat’a göre nişanlı kız evli olarak görülür.⁴⁰⁴ Bu nedenle zina edilen kadın nişanlı ise iki farklı şekilde değerlendirilir. Bu değerlendirme yine kadın açısından yapılır.

Nişanlı bir kız bir adam tarafından şehirde tecavüze uğrarsa ikisi de taşlanarak öldürülür.⁴⁰⁵ Burada kızın bir suçu yok gibi görünse de Tevrat suçu ikisine de yükler. “Kız bağırsaydı sesi duyulurdu” düşüncesi ile hareket edilir ve kadının sesi duyulmadığı için buna razı olduğu varsayılır, cezası da taşlanarak öldürülmek olur. Burada da kızın yaşının on iki ila on iki buçuk arasında olması gerekir. Eğer bundan küçük ise ceza uygulanmaz. Bu yaşlardan büyük ise de idam “sekila” değil boğularak öldürme olan “henek” ile gerçekleşir.⁴⁰⁶ Bu olay ıssız bir yerde (kırdı) olursa tecavüz eden adam taşlanır, kıza bir şey olmaz. Bunun da altında, “kız bağırsa da sesini kim-

³⁹⁹ Tora: Vayikra, s. 433.

⁴⁰⁰ Bk. Çıkış 22/16.

⁴⁰¹ Tora: Devarim, s. 500.

⁴⁰² Bk. Tesniye 22/28-29.

⁴⁰³ Tora: Devarim, s. 500.

⁴⁰⁴ Tora: Şemot, s. 269.

⁴⁰⁵ Bk. Tesniye 22/23-24.

⁴⁰⁶ Tora: Devarim, s. 499.

seye duyuramamıştır” düşüncesi vardır.⁴⁰⁷ Zina yapan eğer bir Kohen’in kızı ise cezası yakılarak idam edilme yöntemi olan “Sefera” ile öldürülmektir. Bu boğularak öldürülmeden daha ağır olan bir cezadır. Zina işlediği erkek ise daha hafif olan boğulma yöntemi ile idam edilir.⁴⁰⁸

Eğer zina bir cariyeyle yapılmışsa o cariye Yahudi bir köleyle evli olsa bile, kadının da erkeğin de cezası ölüm değildir. Bunu belirleyen yine kadındır. Cariye her ne kadar evli de olsa sahibi tarafından azat edilmediği için sahipsiz sayılır ve o erkeğin normal eşi olarak görülmez. Çünkü o hala efendisinin malıdır. Kadının evliliği tam bir evlilik sayılmadığı için ikisi de idam cezasından kurtulur. Fakat kadın kırbaçla cezalandırılır.⁴⁰⁹ Kadın cariye olduğu için efendisine ses çıkaramamaktadır. Erkeğin yaptığı bu hatadan dolayı da yine cezayı kendisi çekmektedir.

Bazı durumlarda da zina suçunun cezası zina yapan kişilerin çocuksuz kalmaları ile belirlenmiştir. Amcasının karısı ve kardeşinin karısı ile zina yapan adamın çocuksuz öleceği bildirilmiştir.⁴¹⁰ Tanrı bildirdiğine göre bir İsraili için çocuksuz ölmenin büyük bir ceza olduğu anlaşılır.

Koca eğer karısının zina yaptığından şüphelenirse kadın toplum içinde rencide edici ve sonucu bazen ölümle sonuçlanabilen bir uygulamaya tabi tutulur.⁴¹¹ “Kocasına ihanet ettiği konusunda hakkında güçlü bir şüphe bulunan kadın, “Sota- Yoldan Çıkmış” olarak adlandırılır.”⁴¹² Anlatılan bu olayda kadının zina ettiğine dair kesin deliller yoktur. Olayın şahitleri olsa kadına verilecek olan ceza bellidir. Burada adam sadece karısından şüphelenmektedir. Kocanın içi rahatlasın diye de kadın hayatına mal olabilecek bu teste tabi tutulur.⁴¹³ Bu test Tevrat’ta anlatılan tek doğaüstü olaydır. Eğer kadın gerçekten kocasına karşı bu suçu işlemiş ise testin sonunda Tanrı tarafından feci bir ölümle cezalandırılacaktır. Zina yaptığı adam da kadınla birlikte aynı sonu paylaşacaktır.

⁴⁰⁷ Bk. Tesniye 22/ 25-27.

⁴⁰⁸ Tora: Vayikra, s. 456.

⁴⁰⁹ Tora: Vayikra, s. 406.

⁴¹⁰ Bk. Levililer 20/20-21.

⁴¹¹ Bk. Sayılar 5/14.

⁴¹² Tora: Bamidbar, s. 83.

⁴¹³ Bk. Sayılar 5/16-28

Testin uygulanış aşaması o kadar ağır ve rencide edicidir ki her aşamada kadının gözünü korkutarak böyle bir suçu işlediği itiraf ettirilmek istenir. Kadın ölümden korkar ve suçunu itiraf ederse olay bizzat şahitlerin önünde gerçekleşmediği için idam cezası verilmez. Kocasını onu boşar ve kadın evlilik belgesindeki boşanma tazminatını alamaz. Kadın gerçekten zina etmediyse, testten rahatlıkla geçer. Kocasında ki şüphe ortadan kalkar.⁴¹⁴ Kadın Tanrı tarafından özellikle ödüllendirilir. Eğer çocuğu yoksa çocuk sahibi olur. Çocukları varsa da daha güzel çocuklar dünyaya getirir.⁴¹⁵

Testin uygulanışı şu şekilde gerçekleşir: Kadın yetmiş kişiden oluşan “sanhedrin” adı verilen cemaatin önüne getirilir. Sanhedrin onu ağır bir dille uyarır ve böyle bir günah işlemiş ise bunu itiraf etmesi yönünde baskı uygular. Eğer kadın temiz olduğunu iddia ederse Kohen’e teslim edilir ve teste başlanır. Kadının kocası yanında arpa unundan bir takdime getirir. Takdimenin üzerine ne yağ döker ne tütsü koyar. Bunların hepsinin simgesel bir anlamı mevcuttur. Sunuların hepsi normalde kaliteli undan olurken burada durumun kötülüğünü vurgulamak amacıyla hayvanların yediği arpa unu getirilmektedir. Diğer sunuların üzerine yağ ve tütsü konurken bu sununun üzerine dökülmez. Sunuya konulan tütsü, Sara, Rebeka, Rahel ve Lea’nın güzel davranışlarını simgelerken yağ da ışığı sembolize eder. Bu sununun üzerine bunlar konulmayarak kadının, annelerin örnek alınacak olan güzel davranışlarından uzaklaştığı ve gizlilik içinde hareket ettiği anlatılır. Kohen, adamın getirdiği bu takdimeyi alır ve kadını halkın önüne çıkarır. Kadına kötü ve siyah kıyafetler giydirilir. Şehirdeki diğer kadınlar bu testi izlemek için orada toplanmak zorundadır. Bu zorunluluk onların da aynı hataya düşmesini engellemek içindir.⁴¹⁶

Kahin toprak bir kabın içinde su alır. Bu olayda toprak kap kullanılır ki testin sonun da bu kap kırılır ve geriye olaydan bir şey kalmaz. Toprak kabın içine alınan su da sıradan bir su değildir. Kohenlerin görev öncesi el ve ayaklarını yıkadıkları kutsal nitelik kazanmış olan bir sudur. Kohen suyun içine yerden aldığı topraktan

⁴¹⁴ *Tora: Bamidbar*, s. 82.

⁴¹⁵ Bk. Sayılar 5/28.

⁴¹⁶ *Tora: Bamidbar*, s. 88.

atar. Kadın, Tanrı'nın huzurunda durur ve Kohen kadının saçını açar.⁴¹⁷ Kadınların sosyal hayatta örtündüklerinin bir göstergesidir. Herkesin önünde başın açılması ise kadın için bir utanç sebebidir.

Kahin kadına yemin ettirir. İçinde Tanrı'nın isminin silindiği ve bir takım otlarla acılaştırılan bunların yanında da sonucu itibariyle de acı olan su kadına içirilir.⁴¹⁸ Kadın eğer suçsuz ise su ona bir etki etmez. Fakat suçlu ise yemin ederken kullandığı cümlelerdeki etkiler görülmeye başlar. Su önce karnını şişirir, iç organlarına zarar verir ve rahmini eriterek kadının ölmesine neden olur. Zina ettiği adam da kadınla beraber her nerede olursa olsun ölür.⁴¹⁹

Tevrat, İsraililer için fahişeliği (Zenut) utanç verici bir meslek, kendi kızları için ciddi bir suç kabul eder.⁴²⁰ Tanrı Tevrat'ta İsrailileri kızlarını fahişeliğe karşı korumaları için uyarır.⁴²¹ Seçkin bir sınıf olan rahiplerin onlarla evlenmesine izin verilmediği gibi fahişelik yapan rahip kızları yakılarak öldürülür.⁴²²

Tüm bunlardan İsrailoğullarında bekarete önem verildiği görülür. Bakire olma durumu İbranice "betula" olarak adlandırılır. Yahudi geleneğine göre; bekaret, tüm evlenmemiş kadınlar için bir ideal olarak kabul edilir.

Kahinler sadece bir bakire ile evlenebilir.⁴²³ Nişanlı bir kızın nişanlanma "erusin" ve evlenme "nisuin" arasındaki dönem zarfında bakire olduğu varsayılır. Şayet bir adam bakire olarak bilenen bir kadınla evlenir ve bu kadının adı geçen süre zarfında başka bir erkekle ilişkide bulunduğu saptanırsa, kadın taşlanarak ölüme mahkum edilir. Şayet adamın kadın hakkındaki iddiası yanlış çıkarsa, adamın kadının babasına bir ceza ödemesi gerekir.⁴²⁴ Verilen bilgiler ışığında dul (almanah, almanot) ve boşanmış kadınlar bekar bir kız gibi yasal bir statüye sahip değildirler. Ayrıca evlendikten sonra bekaretini koruyan bir kadın da yasal olmayan bakire ola-

⁴¹⁷ Tora: Bamidbar, s. 91.

⁴¹⁸ Tora: Bamidbar, s. 90.

⁴¹⁹ Bk. Sayılar 5/27-28.

⁴²⁰ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0016_0_16127.html, (05.10.2011).

⁴²¹ Bk. Levililer 19/29.

⁴²² Bk. Levililer 21/7-9.

⁴²³ Bk. Levililer 21/14.

⁴²⁴ Bk. Tesniye 22/14-21.

rak kabul edilir. Savaş esnasında yabancı askerler tarafından esir alınan bir kadın da bakire olmayan biri olarak kabul edilmektedir.⁴²⁵

h. Adak

Bütün toplumlarda var olan kurban ve adağı, Yahudi toplumunda daha yaygın olarak görmekteyiz. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyeti adak konusunda daha belirgin olarak karşımıza çıkar. Eğer bir kadın adak adamak ya da bir konuda yemin etmek istiyorsa, bekarsa babasının, evliyse eşinin iznine ihtiyaç vardır.⁴²⁶ Baba kızının, koca da eşinin adağını duyduktan sonra ses çıkarmazsa bu sessizlik kabul ettiğine yorumlanır ve kadın artık ondan sorumludur. En fazla bir gün içerisinde bu adağa ya da yemine karşı olumsuz yanıt verilebilir. Yemin veya adağın üzerinden bir gün geçtikten sonra baba ya da koca karşı çıksa dahi artık onun yerine getirilmesi zorunludur.⁴²⁷

Babanın veya kocanın kadın üzerindeki adağı ya da yemini iptal etme yetkisine “Afarat Nedarim (Adağın Feshi)” denir.⁴²⁸ Eğer bu kız evliliğin ilk aşaması olan irusin yani nişan bölümünü geçmiş, sorumlulukları bakımından kocaya bağlı olan fakat hala babasının evinde oturan bir kız ise adağın onaylanmasında baba ya da kocadan sadece birinin onayı yeterlidir. Fakat iş adağın feshedilmesine geldiğinde baba ve kocanın her ikisinin de adağı feshetmesi gerekir.⁴²⁹ Kadın bir konudaki dileğini bile eşi olsun babası olsun herhangi bir erkeğin kararı olmadan gerçekleştirememektedir. Dul yahut boşanmış olan yani bir erkeğe bağlılığı kalmamış kadın, adağını istediği gibi yerine getirebilir.⁴³⁰

Nazir, adak süresince belli bir saflık konumunu muhafaza ederek belirli bir süre kendini Tanrı’ya adayan kişiye denir. Nazir adağı, genellikle bir hastalıktan kurtulma veya bir çocuğun doğumu nedeniyle şükran ifadesinde bulunmak amacıyla veya sadece arınma sağlamak için yapılır.⁴³¹ Tanrıya adanmışlık hali asgari otuz gün

⁴²⁵ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0020_0_20440.html. (05.10.2011).

⁴²⁶ Bk. Sayılar 30/3-13.

⁴²⁷ Bk. Sayılar 30/3-8.

⁴²⁸ *Tora: Bamidbar*, s. 593.

⁴²⁹ *Tora: Bamidbar*, s. 598.

⁴³⁰ Bk. Sayılar 30/9.

⁴³¹ Yusuf Basalel, “Nazir”, *Yahudi Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 2001, s. 441.

sürer.⁴³² Bu zaman zarfında Nazir, sarhoş edici içkiler içmez, saçını kesmez veya bir cesede yaklaşmaz.⁴³³ Ayrıca kadının, kurban kesmesi, adak adaması için temiz olması gerekmektedir. Otuz gün süren bu tür adanmışlığa “Tevrat Nazirliği” yani Tevrat’ın tanımladığı nazirlik denir.⁴³⁴

Bunların dışında doğumdan itibaren başlayan ve hayat boyu süren nazirlik de vardır. Bunların ilki Yeşu’nun ölümünden sonra hakimlik yapan Şimşon’da görülür. Şimşon’un nazirliği annesine hamileyken bir melek tarafından haber verilmiştir.⁴³⁵ Buna benzer bir diğer nazirlik Samuel’de görülür. Samuel’in annesi Hanna kısırdır ve bir çocuğu olursa onu Tanrı’ya adayacağını söyleyerek dua eder.⁴³⁶ Bunun üzerine Samuel doğar ve hayat boyu nazir olarak kalır.

1. Eğitim

Kızların eğitim almasının uygun olmadığı düşüncesi Tesniye kitabına dayanır. “...oğullarına onları öğreteceksin” ifadesinde kız çocuklarının yer almaması nedeni ile kızlar için eğitim gerekli görülmez.⁴³⁷ Bu cümleden hareketle kız çocukları için “onların ilim öğrenmeleri zorunlu olmadığı gibi, erkeklerin de onlara ilim öğretmeye mecburiyetleri yoktur.” yorumu yapılır. Eğitimde kadınların rolü ise ilim öğrenen kocaları için her türlü hizmeti yapıp onlara rahat bir çalışma ortamı hazırlamaktır.

Kadınların Tevrat’ı öğrenmesine gerek olmadığını savunan bir takım görüşlerin aksine Tevrat ayetleri bizzat kadınları muhatap olarak kabul etmiştir. “Kâhin Ezra, cemaatin erkek ve kadın ve anlayışta dinleyebilenlerin hepsinin önüne şeriatı getirdi.”⁴³⁸ “...Allah’ın şeriatine ayrılanların hepsi karıları, oğulları ve kızları bilgisi ve anlayışı olan herkes...”⁴³⁹ gibi ayetlerde kadınların da erkekler gibi anlayışa ve bilgiye sahip olduğu ortaya çıkar.

⁴³² Tora: Bamidbar, s. 105.

⁴³³ Bk. Sayılar 6/3-6.

⁴³⁴ Tora: Bamidbar, s. 105.

⁴³⁵ Bk. Hakimler 14/14.

⁴³⁶ Bk. 1. Samuel 1/11.

⁴³⁷ Bk. Tesniye 11/19.

⁴³⁸ Bk. Nehemya 8/2-3.

⁴³⁹ Bk. Nehemya 10/28.

C. İSRAİLOĞULLARI HAKİMLER DÖNEMİNDE KADIN

Yeşu'nun ölümünden sonra İsrailoğulları bir süre lidersiz kalırlar. Bu dönemde İsrailoğulları Tanrı'nın yolundan ayrılıp tekrar putperestliğe dönerler. Tanrı onları doğru yola iletmesi için “Şofetim” denilen Hakimler gönderir. Hakimler peygamber olmasalar da Tanrı'dan vahiy alırlar.⁴⁴⁰ Bu devire “Hakimler” dönemi denir. Otniel, Ehudu, Yerubbaal (Gideon) gibi erkek hakimlerin yanı sıra Deborah gibi kadın hakime de rastlanır.

1. DEBORAH VE YAEL

İsrail toplumunda bu döneme kadar kadınlar ikinci planda iken, Hakimler döneminde kadın öne çıkar. Ön plana çıkmakla kalmayıp Tanrı tarafından peygamberlik makamıyla ödüllendirilir. Kadınların yönetime katılabildikleri tek yer ev yönetimi olan bir dönemin ardından kadın büyük bir kavmi yönetirken karşımıza çıkar.

Tevrat'ta kadınlar genel olarak anne, eş ya da erkek lider'in eşi olarak yer alırlar. Deborah bu kalıpların dışına çıkan bir istisnadır. Deborah, açıklayıcı bir yargıç olmanın yanında, Barak ile savaşa giden bir saha komutanıdır. Aynı zamanda bir şairdir. Toplumsal ibadetin öncüsüdür. Zaferi şarkı söyleyip Tanrı'yı överek kutlar.⁴⁴¹

Deborah (İbranice isim anlamı “arı”⁴⁴²), *Hakimler Kitabı'nda* bahsi geçen tek kadın hakimdir. Burada yer alan Deborah hikayesinde, Tabor dağında, İsraililer ve Kenanlılar arasında gerçekleşen savaş anlatılır. Anlatım, nesir şeklinde savaşın anlatıldığı bölüm ile zaferin kutlandığı şarkıya yer veren şiir şeklinde iki bölümden oluşur. Tevrat Deborah'ı, Lappidot'un karısı ve Efraim dağığında, hurma ağacının altında oturup İsrailoğullarını yöneten bir yargıç ve peygamber olarak tanıtır.⁴⁴³ O bölgede hurma ağacı nadir bulunan bir ağaçtır. Deborah'ın kavmi yönetirken hangi ağacın altında oturduğunun bizzat belirtilmesindeki amaç özel bir ağaçtan hareketle Deborah'ın da özel bir insan olduğunu vurgulamak olabilir.

Deborah, ilk kez tanıtılırken kullanılan “oturma” kelimesi önemlidir. Çünkü bu kelime hareketsiz ve pasif bir izlenim verir. Barak'ı çağırmak için başkasını gön-

⁴⁴⁰ Bk. Hakimler 2/16-18.

⁴⁴¹ Daniel Skidmore- Hess – Cathy Skidmore-Hess, “Dousing The Fiery Woman: The Diminishing Of The Prophetess Deborah”, *Shafar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*, vol.31, issue 1, 2012, s.2bur-3.

⁴⁴² [http://www.womeninthebible.net/1.8.Deborah Jael.htm](http://www.womeninthebible.net/1.8.Deborah%20Jael.htm), (06.10.2011).

⁴⁴³ Bk. Hakimler 4/4-5.

derir ve Barak onun yanına gelir. İnsanlar da danışacakları konularda onun yanına gelirler. Deborah ile ilgili hareketsiz bir resim çizilir. İlerleyen bölümlerde ise o savaşa katılan bir komutan olur. Debora ağaç altında oturan hareketsiz bir yargıçtan aktif bir lidere dönüşür. Zaferi insanlara ilham eden erkeksi bir karakterdir.⁴⁴⁴

Hakimler döneminde insanlar Deborah'ı yargıç olarak kabul etmekte zorluk çekmezler. Çünkü yargıçlar "Tanrı'nın Halkı" olarak görülür ve cinsiyet ayrımının önemi kalmaz.⁴⁴⁵ Deborah kendisine gelen davaları çözer ve insanlara Tanrı'nın mesajını iletir. Bu nedenle o peygamber olarak isimlendirilir.⁴⁴⁶ Peygamber olarak tanınsa da gelecekte haber verme özelliği bulunmaz. Sadece Tanrı'dan bir takım mesajlar alır ve halka iletir. Bu şekilde de İsrailoğulları'nın kimlik ve inançlarını korumasına yardımcı olur. Bu açıdan Deborah, İsrailoğulları açısından önemli bir yere sahiptir.

Hatırlanacağı gibi onlar eski inanışlarına geri dönmede çok hızlıdırlar. Musa'nın kırk gün kendilerinden ayrılıp Sina'da Tanrı ile konuştuğu süre içerisinde tek Tanrı inancını bırakıp putperestliğe geri dönmüşlerdir. Bu kadar kısa süre içerisinde gördükleri mucizeleri unutarak eski alışkanlıklarına dönmede zorluk yaşamayan bir kavim için hakimler dönemi sürecinde peygambersiz geçen uzun zaman onlara kim olduklarını unutturmak açısından yeterlidir. Deborah, bu dönemde onları bir arada tutan ve kim olduklarını unutturmayan kişidir. O dönemki toplum onu "anne" olarak da tanımlar.⁴⁴⁷ Aynı şekilde Deborah da kendisini İsrail'in annesi olarak adlandırır.⁴⁴⁸ Deborah, sorunlara çözüm bulmanın yanında savaş zamanında kabileleri toplamak ve direnişi örgütlemek için toplanma noktasıdır.

Tevrat Deborah'ın, Barak ile savaşa katıldığını anlatır. Barak, Tanrı tarafından komutan Sisera ile savaşmak için görevlendirilir. Burada Tanrı, Deborah vasıtası ile Barak ile konuşur.⁴⁴⁹ Bu Deborah'ın peygamberlik yönünü gösterir. Barak bu göreve Deborah olmadan gitmeyeceğini bildirir. Deborah zor da olsa onunla savaşa katılmayı kabul eder. O, Barak'ın savaşı kazanacağını ama kendisi olmadan savaşa

⁴⁴⁴ Judy Taubes Serman, "Themes In The Deborah Narrative", *Jewish Bible Quarterly*, Jan-Mar 2011, vol.39, issue 1, s. 20-21.

⁴⁴⁵ <http://topicalbible.org/d/deborah.htm>, (06.10.2011).

⁴⁴⁶ Bk. Hakimler 4/4.

⁴⁴⁷ <http://topicalbible.org/d/deborah.htm>, (06.10.2011).

⁴⁴⁸ Bk. Hakimler 5/7.

⁴⁴⁹ Bk. Hakimler 4/6.

gitmeyeceğini söylediği için Sisera'yı öldürme şerefine ulaşamayacağını haber verir. Debaorah, Barak ile birlikte yola koyulur. Tabor dağında beklerler. Savaşa başlama zamanını Deborah belirler. Barak saldırmak için onun emrini bekler.⁴⁵⁰ Deborah, Tanrının varlığını temsilen savaşa katılır, mücadele emrini verir ve kehanetin gerçekleşmesini sağlar. Sonuç olarak diyebiliriz ki Deborah'ın savaştaki rolü; o mücadele emrini veren kişidir.⁴⁵¹

Tanrı'nın İsraililere nasıl yardım ettiği olayın anlatıldığı nesir bölümünde açıkça yer almaz. Bu nedenle bu konuda farklı yorumlar ileri sürülmüştür. Fakat zafer şarkısının yer aldığı şiirde Sisera ve ordusunun sonu su ile olur. Musa önderliğinde Mısır'dan çıkış esnasında Tanrı Firavun ordusunu nasıl yok ettiyse burada da aynıını yapar. Çıkışta Firavunun ordusu denizin sularına gömülmüştü. Deborah hikayesinde de düşmanlar Kişon ırmağının suları altında kalırlar.⁴⁵²

Sisera ve ordusu iki kadın Deborah ve Yael tarafından yok edilmiştir. Tanrı ceza olarak zaferi Barak yerine Yael adında bir kadına yaşatır. Yael (isim anlamı "yabani ceylan"⁴⁵³), kendisine sığınan Sisera'yı başına çaktığı bir kazıkla öldürür. Güçlü kuvvetli ve binlerce kişiye hükmeden ve savaşlar kazanan bir kişi, çelimsiz, zayıf bir kadın tarafından öldürülür. Bu olayla zaferin kahramanı Deborah'ın dediği gibi Barak değil, Yael olur.⁴⁵⁴ Sisera'yı öldürmek için Yael'in seçilmesindeki amaç Sisera'nın yenilgisini daha aşağılık yapmaktır.⁴⁵⁵ Yael'in kocası tarafından İsrail oğulları ile bir akrabalığı vardır. Onun kocası Heber, Musa'nın kayın pederi Yetro'nun soyundandır.⁴⁵⁶

Yael, Deborah'ın aksine anlatımın başından itibaren aktiftir. Sisera'yı görür görmez hemen dışarı çıkar, ona içecek getirir ve battaniye ile üzerini örtterek uyutur, uyuduktan sonra da onu öldürür.⁴⁵⁷ Başta ona süt vermesi üstünü örtterek uyutması

⁴⁵⁰ Bk. Hakimler 4/14.

⁴⁵¹ Bruce Herzberg, "Deborah And Moses", *Journal for the Study of the Old Testament*, Eyl.2013, c.38, sa. 1, s.22.

⁴⁵² Bk. Hakimler 5/21.

⁴⁵³ http://www.womeninthebible.net/1.8.Deborah_Jael.htm, (06.10.2011).

⁴⁵⁴ Bk. Hakimler 4/4-22.

⁴⁵⁵ Herzberg, a.g.m., s. 31.

⁴⁵⁶ Nahum M. Sarna / S. David Sperling, "Jael", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 11, s.58, http://www.womeninthebible.net/1.8.Deborah_Jael.htm, (06.10.2011).

⁴⁵⁷ Bk. Hakimler 418-21.

Yael’de bir anne hissi ve görüntüsü oluşturur. Fakat sonuç anneden beklenmeyecek şekilde korkunçtur.⁴⁵⁸

Bu hikayedeki kadınlar başta biraz geleneksel ve tipik kadınsı terimlerle tanımlanırlar. Deborah, Lappidot’un karısı, Yael ise Kenanlı Heber’in eşi olarak tanıtılır. Fakat daha sona kendilerine özgü davranışlarla öne çıkarlar. İkisinin eşinden de başka hiçbir yerde söz edilmez.⁴⁵⁹ Aynı zamanda Tevrat anlatımına uygun olarak bu iki kadın bir şekilde annelik vasfıyla ilişkilendirilirler. Deborah kendisini İsrail’in annesi olarak tanıtırken, Yael anne gibi rol yapar. Deborah askeri bir lider ve peygamber olmasına rağmen Tevrat onun kadın olarak eş ve annelik rolünü tekrar tekrar hatırlatır.

Sisera, gidebileceği başka yerler varken Yael’e güvenir, ona gider. Kadın kendisine duyulan bu güveni kötüye kullanır ve erkeğin sonunu hazırlar. Fakat bu yine de onun İsrailoğulları için yaptığı iyiliği gölgelemez. Zafer sonrası Yael, çeşitli şekilde ödüllendirilir.⁴⁶⁰ Zafer şarkısında Yael, Sisera’yı imha ettiği için “kadınların mübareği” olarak yer alır.⁴⁶¹

Anlatılan bu hikayede kadın ve erkek rolleri yer değiştirmiştir. Debora, Barak’a komut verir, ona hükmeder, Yael ise Sisera’yı öldürür.⁴⁶² Tevrat anlatımının tersine bu hikayede kadınlar her yerde erkeğin üzerinde yer alırlar.

Yael hikayesinin politik nedeni olarak o dönemdeki Kenanlı düşmanlarla alay etmek ve zor durumda olan İsrail kabilelerine moral vermek olabilir. Çünkü İsrail ordusu Sisera’nın ordusu karşısında donanım olarak zayıf bir ordudur. Sisera’nın dokuz yüz savaş arabası vardır ve sayıca İsrailoğullarından üstündürler. İsrailoğulları ise sadece yaya askerlerden oluşur. Bu fiziksel üstünlük Tanrı’nın yardımı ile yenilir. Bazı görüşlere göre, Tanrı savaş sırasında yağmur ve fırtına ile İsrailoğullarına yardım eder. Sisera’nın savaş arabaları çamura gömülür, hareket edemez. Böylelikle yenilmiş olurlar. Burada Kenanlılar ile alay edilen durum ise onların en güçlü tanrısı olan Baal’in fırtına ve hava tanrısı olmasıdır. Yani tanrı Yahve, Kenanlıların en

⁴⁵⁸ Serman, a.g.m., s. 21.

⁴⁵⁹ Skidmore-Hess, a.g.m., s. 3.

⁴⁶⁰ <http://topicalbible.org/d/deborah.htm>, (06.10.2011).

⁴⁶¹ Bk. Hakimler 5/24.

⁴⁶² Skidmore- Hess, a.g.m., s. 6.

güçlü Tanrısı olan Baal'i yenmiştir. İsrailoğullarına da ne kadar zor durumda olurlarsa olsunlar Tanrı'nın yardımını ile her şeyin üstesinden gelecekleri mesajı verilir.⁴⁶³

Yael'in zaferiyle ilgili karşımıza çıkan farklı bir yorum ise; Kral Davut'un bir devi yenmesi olayı ile Yael'in, Sisera'yı öldürmesinin benzer oluşudur. Yael ve Davut ikisi de fiziksel olarak rakiplerinin karşısında zayıf ve güçsüzdürler. Öldürdükleri silahlar ise sıra dışıdır. Davut, sapan ve taş kullanırken; Yael, çadır kazığını kullanır. Son olarak da öldürme şekilleri de aynıdır ve ikisi de düşmanlarının kafasını ezerler.⁴⁶⁴ Tarihte bu olaylara bakıldığında Davut'un olayının çok ünlü olduğu, Yael'in olayının ise pek dikkate alınmadığı görülür. Kadın, İsrail ulusu gözünde başarı kazanmış ama tarih bunu ön plana çıkarmamıştır. Aslında unutulmuş sadece Yael değildir. *Hakimler Kitabında* üstün niteliklerinden çok fazla bahsedilen Deborah, kazandığı bu değeri ilerleyen bölümlerde kaybetmiştir. Çünkü ondan *Hakimler Kitabı* dışında bahsedilmez.

Kazanılan zafer şarkı ile kutlanır. Miryam'ın öncülüğünde Mısır'dan çıkışı kutlayan İsraililer, şimdi de Deborah'ın liderliğinde kazanılan zaferi şarkılarla kutlamaktadırlar. Topluma mal olmuş kişilerin eğlencelerde özellikle de şarkı konusunda liderlik etmeleri de dikkat çekicidir. Buradan da liderlerinde kutlamalarda buldukları ve yeri geldiğinde de kutlamaları coşturan ve renk katan insanlar olduklarını çıkarmak mümkündür.

Şarkıda Deborah, Barak ve Yael övülür. Bu şarkıda olayın anlatıldığı bölümde yer almayan bazı değişiklikler vardır. Olayın anlatıldığı dördüncü bölümde savaş sebebi düşman Kral Yabin ve onun komutanı Sisera'dır.⁴⁶⁵ Şarkının yer aldığı beşinci bölümde ise savaş sebebi kervan trafiğinin bilinmeyen nedenlerle kesintiye uğramasıdır.⁴⁶⁶ Dördüncü bölümde savaş yeri Tabor dağıdır.⁴⁶⁷ Beşinci bölümde ise Taanakadır.⁴⁶⁸ Savaşa katılan kabileler de iki bölümde birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar bu iki bölümün ayrı zamanlarda yazıldığını düşündürmektedir. Hatta bu düşünce

⁴⁶³ http://www.womeninthebible.net/1.8.Deborah_Jael.htm, (06.10.2011).

⁴⁶⁴ http://www.womeninthebible.net/1.8.Deborah_Jael.htm, (06.10.2011).

⁴⁶⁵ Bk. Hakimler 4/7.

⁴⁶⁶ Bk. Hakimler 5/6.

⁴⁶⁷ Bk. Hakimler 4/6, 12.

⁴⁶⁸ Bk. Hakimler 5/19.

beşinci bölümün dilinin daha eski olduğunu söyleyen görüşler ile de kuvvetlenmektedir.⁴⁶⁹

Deborah'ın hikayesi ile *Çıkış Kitabında* anlatılan Musa öncülüğünde Mısır'dan çıkışın birçok ortak yön vardır. Her iki öyküde de İsraililer daha iyi silahlarla donatılmış savaş arabalı kuvvetleri yener. Bir peygamber önderliğinde şarkılarla yürürler. Deborah, peygamberlik yönünden de Musa'ya benzer. Musa çadırında oturup insanları yargılar, Deborah da ağaç altında oturarak insanları yargılar. Deborah da Musa gibi askeri bir liderdir. Savaşta birebir mücadele yerine birliklerin gerisinde kalır ve onlara ilham eder.⁴⁷⁰ Deborah ve Musa arasındaki benzerlik aşağıdaki tabloda daha açık görülebilir:

DEBORAH	MUSA
Hurma ağacı (Hakimler 4/5)	Toplanma çadırı (Çıkış 33/7-11)
İsrail'in Hakimi (Hakimler 4/4)	İsrail'in Hakimi (Çıkış 18/13)
Peygamber (Hakimler 4/4)	Peygamber
Savaşta asker gönderir (Hakimler 4/10)	Savaşa asker gönderir (Sayılar 31/6)
Savaş arabası (Hakimler 4/13)	Savaş arabası (Çıkış 14/6)
Su arabaları durdurur (Hakimler 5/4, 21)	Su arabaları durdurur (Çıkış 14/25, 15/4-10)
Zafer şarkısı (Hakimler 5)	Zafer şarkısı (Çıkış 15)
Tanrı düşmanı dağıtır (Hakimler 4/15)	Tanrı düşmanı dağıtır (Çıkış 14/24)
Düşmandan hiç kimse kalmaz (Hakimler 4/16)	Düşmandan hiç kimse kalmaz (Çıkış 14/28)

2. İSRAİL SOYUNA HAYAT VEREN YABANCI BİR KADIN: RUT

Rut, Tevrat'ın en ünlü kadınlarından biridir. Burada önemli olan nokta, İsrail'in düşmanı olan Moablı bir kadının bu kadar üne kavuşması ve Yahudi tarihinde önemli bir yerinin olmasıdır. Moablılar, Lut'un kızlarının soyundan geldikleri için lanetlenmiştir.⁴⁷¹ İsrailoğullarının çöldeki yaşamları sırasında onlara yiyecek verme-

⁴⁶⁹ Jacopp L. Wright, "Deborahs War Memorial The Composition Of Judges 4-5 And The Politics Of War Commemoration", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*, Ara.2011, c.123, sa. 4, s. 518.; ayrıca Skidmore- Hess, a.g.m., s. 5.

⁴⁷⁰ Herzberg, a.g.m., s. 16.

⁴⁷¹ Bk. Tekvin 19/37.

yerek zulüm etmiş ve tarih boyunca onlarla aralarında husumet olmuştur.⁴⁷² Aynı zamanda putperesttirler.⁴⁷³

Rut isim olarak “hoş arkadaş” anlamına gelir.⁴⁷⁴ İsrail soyunun yabancı bir soydan devamını sağlayan Moablı bir kadındır. Tarihsel süreçte yaptığı fedakarlıkla bahsi çokça geçer.

Anlatılan hikayeye bakıldığında; Yahudilerin ülkesinde yeni bir kıtlık baş gösterir. Kayınvalidesi olacak olan Naomi (isim anlamı hoş, tatlı⁴⁷⁵) eşi Elimelek ve iki oğlu Mahlon ve Kilyon ile birlikte kıtlıktan kaçarak Moab ülkesine giderler.⁴⁷⁶ Elimelek, kıtlık nedeni ile ülkeyi çevreleyen Mısır, Babil ve Moab’dan birisine gidecektir. Bunlar arasından Moab’ı tercih eder. Elimelek’in kaçış için bu şehri seçmesinin sebebi Yeremya kitabında Moab ülkesi için söylenen sözler ile açıklığa kavuşur. “Moab gençliğinden bu yana güvenlikteydi, şarap tortusu gibi durgun kaldı, bir kaptan öbürüne boşaltılmadı, sürgüne gönderilmedi, bu yüzden tadını yitirmedi, kokusu bozulmadı.”⁴⁷⁷ Burada Moab, insanın sessiz ve rahat bir yaşam sürebileceği, fazla hareketliliğin bulunmadığı ve büyük değişimin yaşanmadığı bir ülke olarak anlatılır. Bu nedenle Moab’a yolculuk başlamıştır. Lanetlenmiş insanların milleti bu İbrani adam ve ailesi için bir sığınak olmuştur.

Moab’da, Elimelek’in iki oğlu Tanrı’nın yasasına aykırı olarak Moavlı kadınlarla evlenirler. Mahlon’un eşi Rut, Kilyon’un eşi ise Orpah (isim anlamı Boyun⁴⁷⁸)’tır. Kocasını ve iki oğlu bu ülkede ölen Naomi, ülkesinde kıtlığın bittiğini duyar ve geri dönmek ister. Gelinleri ile konuşur ve onlardan ayrılmak üzere olduğunu bildirir. En başta ikisi de kayınvalidesi ile yola çıkarlar. Fakat Naomi onları tekrar uyarır. Geri dönmelerini ve kendilerine yeni yuvalar kurmalarını söyler. Kendisinin geride evlenebilecekleri oğullarının kalmadığını ve bundan sonra oğul sahibi olamayacağını bu nedenle kendilerine başka eşler aramalarını öğütler. İkisi de onu bırakmayacaklarını söyler.⁴⁷⁹

⁴⁷² Bk. Tesniye 23/4.

⁴⁷³ Bk. Sayılar 25/1-3.

⁴⁷⁴ <http://www.womeninthebible.net/1.13.Ruth.htm>, (06.10.2011).

⁴⁷⁵ <http://www.womeninthebible.net/1.13.Ruth.htm>, (06.10.2011).

⁴⁷⁶ Bk. Rut 1/1.

⁴⁷⁷ Bk. Yeremya 48/11.

⁴⁷⁸ <http://www.womeninthebible.net/1.13.Ruth.htm>, (06.10.2011).

⁴⁷⁹ Bk. Rut 1/ 1-10.

Orpah ile Rut'un sözlerindeki farklılık yüreklerindeki inancı ortaya koyar. Orpah *"hayır, senin ve senin kavminle birlikteyiz"* derken Tanrıyı söylememiştir. Rut ise *"senin kavmin benim kavmim, senin Tanrının benim Tanrımıdır. Seninle döneceğim"* der. Orpah için önemli olan Naomi ve onun halkı iken; Rut için önemli olan Naomi, onun halkı ve en önemlisi onun Tanrısıdır. Bu nedenle Naomi geri dönmeleri konusunda onları bir kez daha uyardığında, Orpah, kayınvalidesiyle vedalaşır ve kendi ailesinin yanında kalır. Rut ise Naomi'nin tüm ısrarlarına rağmen onu yalnız bırakmaz, ailesini ve ülkesini terk ederek, belki de ikinci sınıf insan sayılabileceği bir ülkeye, kayınvalidesiyle birlikte döner.⁴⁸⁰ Dikkat çeken nokta verilen isimlerin anlamları ile davranışlarının örtüşmesidir. Rut kayınvalidesini bırakmayarak isim anlamı gibi ona hoş arkadaş olurken, Orpah boyun anlamındaki ismine uygun olarak kayınvalidesine sırtını döner.

Orpah, bu hikayede küçük bir karakter olsa da Rut'un önemini vurgulayan, ona zıt bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Kötülük olmadan iyiliğin anlaşılamayacağı genel kabulünden yola çıkarsak hikayede Orpah'a yer verilmeseydi Rut'un önemi bu kadar iyi anlaşılamayabilirdi. Rut, şefkat, sadakat ve fedakarlığın simgesi olurken, Orpah, ona en çok ihtiyacı olduğu zaman da yaşlı kadını terk edip sırtını dönen bir kişi olarak anlatılır. Bu iki kadın arasındaki fark da Rut'un Yahudi tarihinde neden bu kadar önemli olduğunu gözler önüne serer. Rut kayınvalidesini bırakmayarak ona *"sen nerede kalırsan orada kalacağım, senin kavmin benim kavmim ve senin Tanrının benim Tanrım olacak"* diyerek kendi kavmi ve inancını terk ederek Yahudi olur.⁴⁸¹ Rut, Moav'da putperestlerin arasında yaşar. Annesi ve babası putperesttir. O, böyle bir inanca sahip bir ortamda büyür. Fakat daha sonra o, babasının dinine sırt çevirir, İsrail'in tanrısına yönelir ve Yahudi olur. Kocasını da kaybedince bir seçim yapmak zorunda kalır. Ya babasının evinde kalacak, onun inancında devam ederek putperest bir erkekle evlenecek ya da ailesine ve onların dinine sırt çevirerek bilmediği bir ülkeye giderek kendine yeni bir yaşam kuracaktır. O zor olanı seçerek Orpah'tan bu nokta da ayrılır. Çünkü aynı tercihle karşı karşıya kalan Orpah kolay olanı tercih ederek büyüdüğü ülkede kalır ve kendi inancından biri ile evlenerek yaşantısına de-

⁴⁸⁰ Bk. Rut 1/15-19.

⁴⁸¹ Bk. Rut 1/17.

vam eder. Oysaki Orpah da Yahudi inancından haberdardır. Fakat inancını değiştirmez. Putperestliğe devam eder.

Naomi, Rut ile birlikte ülkesi “Bethlehem’e” döner. Naomi’yi akrabaları sevinçle karşılar. Naomi, yaşlı ve ailesindeki erkekleri kaybetmiş olması nedeniyle ismini değiştirir ve kendisine “acı” anlamına gelen “Mara” denmesini ister.⁴⁸²

Naomi, yaşlı olduğu için çalışması mümkün değildir. Rut, kayınvalidesinden çalışmak için izin ister. Hayat tecrübesi çok fazla olan ve İsrail toplum yapısını bilen Naomi, Rut’a izin verir. Rut, tesadüfen ölen kocasının uzaktan akrabası olan Boaz’ın tarlasında çalışmaya başlar. Orakçıların arkasında kalan başakları toplayarak geçimini sağlar.⁴⁸³ Bu İsrail toplumunda “Gleaning” adı verilen bir gelenektir.⁴⁸⁴ Bu gelenek yoksul halkın bir nevi geçim kaynağıdır.⁴⁸⁵

Rut, çalışkanlığı ile Boaz’ın dikkatini çeker.⁴⁸⁶ Boaz, ona çalışmasının karşılığında ona fazladan yiyecek verir.⁴⁸⁷ Bu durum Naomi’nin dikkatini çeker. Rut’un kim tarafından bu kadar yiyecek ödüllendirildiğini öğrenen Naomi, Boaz’ın, gelinini beğendiğini anlar ve plan kurmaya başlar.

Naomi, Rut’a kendi iyiliği için evlenmesi gerektiği ve damat adayının zengin ve aynı zamanda akrabası olan Boaz olmasının uygun olacağını söyler. Geline yıkanıp, süslenip güzel kokular sürünerek Boaz’ın tarlasına gitmesini söyler. Boaz’ın yiyip içmesini beklemesini ve o işini bitirip yattıktan sonra ayağının dibine yatıp beklemesini öğütler.⁴⁸⁸ Bu o dönemde evlenmek istediğinin bir belirtisi olarak kabul edilir.⁴⁸⁹

Rut, kayınvalidesinin dediklerini yapar. Boaz’ın yiyip içmesini bekler. Naomi’nin, Rut’a beklemesini söylemesinin sebebi Boaz’ın sarhoş olduktan sonra daha kolay hedef olacağını düşünmesidir.⁴⁹⁰ “Boaz yedi içti kendini iyi hissetti” cümlesi onun sarhoşluk derecesini gösterir.⁴⁹¹ Bu cümlelerden sonra diyebiliriz ki Naomi,

⁴⁸² <http://www.womeninthebible.net/1.13.Ruth.htm>, (06.10.2011).

⁴⁸³ Bk. Ruth 2/3.

⁴⁸⁴ http://biblestudysjerc.org/?page_id=100, (06.10.2011).

⁴⁸⁵ Bk. Levililer 19/9, 23/22; Tesniye 24/19.

⁴⁸⁶ Bk. Rut 2/4-5.

⁴⁸⁷ Bk. Rut 2/15-16.

⁴⁸⁸ Bk. Rut 3/3-4.

⁴⁸⁹ <http://www.womeninthebible.net/1.13.Ruth.htm>, (06.10.2011).

⁴⁹⁰ Charles Halton, “An Indecent Proposal: The Theological Care of The Book of Ruth”, *SJOT: Scandinavian Journal of the Old Testament*, May 2012, c.26, sa. 1, s. 31.

⁴⁹¹ Bk. Ruth 3/7.

Rut'u evlilik teklifinden ziyade Boaz'ı baştan çıkarması için hazırlamış ve onun yanına göndermiştir. Naomi'nin planı, erkek akrabalarını kandırarak onlardan çocuk sahibi olan Tamar ve Lut'un kızlarının hilelerine benzer.⁴⁹²

Rut son ana kadar kayın validesinin söylediklerini dinler. Fakat planda bir değişiklik yapmaya karar vererek kendini tanıtır.⁴⁹³ Boaz'a kendine yakın akraba olarak yardım edip etmeyeceği ile ilgili seçenek sunar. Rut, Naomi'nin planını uygularken büyük risk alır. Bu hem fiziksel hem de itibarı ile ilgili bir risktir. Rut böyle bir uygulama ile itibarını kaybedebilir ve ileride evlenme ihtimalini kaybedebilir. Tüm bunlara rağmen o özveri ile davranır. Naomi evde güven içindeyken, Rut ortak gelecekleri için kendini tehlikeye atar.⁴⁹⁴

Naomi, hikayede belirsiz ve geri planda kalan bir kişilik gibi görünse de aslında olayları komuta eden bir karakterdir. Naomi, çocuksuz bir dul olarak hiçbir statüye sahip olmaması ve hikayede kaybolması beklenirken o, hikayenin sonuna kadar "kayınvalidelik" vasfıyla varlığını sürdürür.⁴⁹⁵ Naomi kadın olarak hikayede ön plana çıkar. O hikayenin başında "Elimelek'in karısı" olarak tanıtılırken hemen peşindeki cümlede kocası onun adı ile tasvir edilir.⁴⁹⁶

Rut, diğer Tevrat kadınlarının aksine Sara, Rebeka, Rahel'de olduğu gibi güzel, bilge, ya da akıllı olarak tasvir edilmez. O eylemleri ve sözleri ile ön plandadır. Rut'un konuşması ve eylemleri güçlü bir iradeye sahip olduğunu ve sadakatini gösterir.⁴⁹⁷

Naomi'nin komplosu Rut ile Boaz'ı karşılaştırır. Boaz, Rut'un yaptığı hareketin bir evlilik teklifi olduğunu anlar. Bu bir Levirite evliliğidir. Rut'un kocasının ölümünden sonra evlenebileceği kayını kalmadığı için bu görev en yakın akrabaya kalır. Boaz, Rut ile evlenmekle yükümlü daha yakın bir akrabanın olduğunu bildirir. Boaz, kent kapısına oturur ve sözünü ettiği adamı bulur ve yanına kentin ileri gelenlerinden on kişi toplayarak Naomi'nin mirası olan tarlayı satmak istediğini söyler. Yakın akraba tarlayı alacağını söyler. Boaz, burada bir ekleme yaparak gelini olan

⁴⁹² Halton, a.g.m., s. 32.

⁴⁹³ Ruth 3/9.

⁴⁹⁴ Halton, a.g.m., s. 39.

⁴⁹⁵ Helen Leneman, "More Than the Love of Men: Ruth and Naomi's Story in Music", Interpretation, Nis. 2010, c..64, sa. 2, s. 149.

⁴⁹⁶ Bk. Rut 1/2- 3.

⁴⁹⁷ Leneman, a.g.m., s. 150.

Rut ile evlenmek zorunda olduğunu belirtir. Mirasa bu şart da eklenince adam tarlayı almaktan vazgeçer.⁴⁹⁸ Bunun farklı nedenleri olabilir. Bunun üzerine Boaz akrabalık görevini kendisinin yapacağını ilan eder. Mal değişimi ve akrabalık görevini yerine getirmek istememe konusunda uygulanan kurala daha önce de değindiğimiz gibi “Halizah” adı verilir. Boaz ve diğer akraba arasında gerçekleşen yakın akrabalık görevinin ve mirasın yer değiştirmesinde aynı geleneğin uygulandığını görürüz. Adam bu görevi yerine getiremeyeceğini söyleyince Boaz adamın ayakkabısını çıkarır ve mirasa sahip olduğunu aynı zamanda da Rut’u satın aldığını duyurur.

Bu olay bize toplumsal yapıda miras konusunda bir takım bilgiler verir. Mirasın geçerliliği kentin ileri gelenleri tarafından onaylanmalıdır. Onaylanan mirasın sahibi kendisine ait olduğu bilinsin diye bunu ilan eder. Daha önce de gördüğümüz gibi bir adamın erkek çocuğu yoksa mirası kızlarına, kızları da yoksa mirası eşine değilse yakın erkek akrabaya geçerdi. Nedeni ise; toprakların korunması ve arazinin aile içinde tutulmasıdır.

Bu hikayede de Naomi’nin eşi ve iki oğlu öldüğü için mirası yakın akrabası olan Boaz’a geçer. Yahudi geleneğine göre, bir kadın erkek çocuğu olmadan dul kalırsa eşinin erkek kardeşi ile evlenmesi gerekir. Evlenecek erkek kardeş yoksa dul kadına erkek çocuk verme görevi en yakın akrabaya geçer. Bu hikayede de levirite evliliği gerçekleşir. Kurnazca bir planla genç, güzel ve çocuksuz bir dul olan Rut’u zengin olan yakın akraba Boaz’la evlendiren Naomi gelinin ve kendisinin geleceğini kurtarır.

Hikaye Naomi’nin kocası ve oğullarının kaybı ile başlar, Rut ve Boaz’ın “Obed” isminde çocuklarının doğumu ile sona erer. Bu çocuk, Rut ve Boaz bir kenara bırakılarak “Naomi’ye bir oğul doğdu” şeklinde ifade edilir.⁴⁹⁹

Rut kitabının merkezindeki hikaye aslında Naomi’nin kaybettiği erkekleri geri kazanma mücadelesi olduğunu söyleyebiliriz. Kitabın başında Naomi açısından kaybedilen güvence kitabın sonunda Obed’in doğumu ile kazanılır.⁵⁰⁰ Bunu sağlayan

⁴⁹⁸ Bk. Rut 4/1-6.

⁴⁹⁹ Bk. Rut 4/17.

⁵⁰⁰ Halton, a.g.m., s. 35.

ise fedakar Rut'tur. Naomi'nin gelini Rut'a olan sevgisi "yedi oğlandan fazla sevdiği" şeklinde ifade edilir.⁵⁰¹

Yahudi tarihi için önemine bir kez daha değinecek olursak; o, ailesini, doğduğu ülkeyi ve taptığı ilahları bırakıp Naomi'nin peşinden yabancısı olduğu bir ülkeye gider ve onun yanında olur. Bu olay Yahudiler için büyük bir fedakarlık örneğidir. Yahudi olmayan bir kadın Yahudi olan kocasına ve onun ailesine sadık kalır ve onları bırakmaz. İsrail'e gelerek kocasının soyunu devam ettirir. Daha da önemlisi Yahudi tarihinde çok önemli yere sahip olan Kral Davut'un dedesi olan Ovet'i dünyaya getirir.⁵⁰² Hikâyenin başında yabancı çocuksuz bir dul olan Rut, hikayenin sonunda İsrail'in en büyük kralı olan Davut'un büyük annesi olur. Yahudilik anneden gelmesine rağmen Kral Davut'un büyükannesi Yahudi değildir. Bu dikkat çekici bir durumdur.

Buraya kadar gördüğümüz kadınların hepsi birinin eşi, annesi, kız kardeşi, kızı olarak hep bir erkekle ilintili olarak yer alırken Rut ve Deborah ilk kez bir erkeğe bağlı kalmadan yalın halde sadece kadın olarak bahisleri geçer.

Rut hikayesi, Tevrat'taki diğer erkek merkezli hikayerlerin tersine kadınların mücadelesinden ve macerasından bahseder. Kadınlar ortak bir refah ve güvenli bir hayat için birlikte çalışırlar.⁵⁰³

Rut kitabında dikkat çeken bir diğer nokta ise; yabancı kadınla evliliğe karşı herhangi bir eleştirmenin olamamasıdır. Tevrat'ta yabancı kadınlara karşı büyük bir tepki mevcuttur. Musa yabancı bir kadınla evlendi diye kardeşleri onu eleştirmişlerdir. Sayılar kitabında ise Moablı kızlarla zina edenler ölümle cezalandırılmıştır. Midyanlı Kozbi ile birlikte olan İsraili erkek onunla birlikte öldürülür ve kötü anılır.⁵⁰⁴ Rut kitabında ise Elimelek'in iki oğlunun Moablı kızlarla evlenmesi yerilmez.

Rut hikayesi Davut'un şecerisini vurgular.⁵⁰⁵ Aynı zamanda Moablılar üzerindeki laneti ortadan kaldırır. Çünkü Moablılar, Lut'un kızlarının ensest ilişkileri sonucu ortaya çıkmış bir kavimdir.⁵⁰⁶ "Ammonlu ya da Moablı biri RAB'bin toplulu-

⁵⁰¹ Bk. Rut 4/15.

⁵⁰² Bk. Rut 4/17.

⁵⁰³ Leneman, a.g.m., s. 148.

⁵⁰⁴ Bk. Sayılar 25/1-15.

⁵⁰⁵ Moshe Weinfeld / S. David Sperling, "Ruth", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c.17. s.593.

⁵⁰⁶ Bk. Tekvin 19/37.

ğuna girmeyecek. Onların soyundan gelenler de onuncu kuşağa dek asla RAB'bin topluluğuna girmeyecek.”⁵⁰⁷ Moab ve Ammon insanlarına karşı on nesil laneti vardır. Şimdiye kadar gördüğümüz bölümlerde hiçbir Moablı İsrailoğulları içine girmemiş ve girenler de cezalandırılmıştır. Bu durum Rut ile değişir.⁵⁰⁸ Rut’un hikayesi, “Moab ve Ammonluların on nesil sonrasına kadar Tanrı halkına giremez” yasağına karşı çıkar. Rut bir Moablı olarak kayın validesini sever, onun inancını benimseyerek İsrail halkı içerisine girer.

Rut kitabı, Naomi’nin mirasının Boaz’a geçtiğine ve Boaz ile Rut’ın evliliklerine şahit olan şehrin büyüklerinin açıklaması ile sona erer. Kız kardeşlerinin Rebe-ka’ya, evlenirken çok çocuk sahibi olması için rabbe dua ettikleri gibi şehrin büyükleri de Boaz ve Rut’a dua ederler. Duada önce Rahel ve Lea’ya vurgu yapılmaktadır. Rut’un bu kadınlar gibi çok erkek çocuğa sahip olması için dua edilir. Bu kadınlara vurgu yapılmasının önemli noktası ise; bunların Yahudi tarihindeki büyük şahsiyetlerin anneleri olmalarıdır. Rahel Yusuf peygamber’in annesi, Lea’nın oğlu Levi de Musa’nın büyük dedesidir. “*RAB senin evine gelen kadını, İsrail soyunun o iki ana direğine - Rahel ve Lea’ya - benzer kılsın. Efrat boyunda varlıklı, Beytlehem’de ünlü olasin.*”⁵⁰⁹ Duanın devamında da Tamar’a vurgu yapılır. “*RAB'bin bu genç kadından sana vereceği çocuklarla senin soyun, Tamar'ın Yahuda'ya doğurduğu Perez'in soyu gibi olsun.*”⁵¹⁰ Boaz’ın soyu Tamar’ın Yahudaya doğurduğu Perez’e dayandığı için burada Perez ismi geçer. Ancak Perez’in burada belirtilmesinin önemli bir nedeni daha vardır. Perez’in doğduğu koşullar bu *Rut kitabında* anlatılanlara benzer.⁵¹¹ Rut yabancı, Tamar ise Kenanlı yani o da yabancıdır. Rut erkek çocuğa sahip olmadan eşi ölür, Tamar’ın da çocuğu olmadan eşi ölür. İkisi de en yakın akrabasının korumasına muhtaçtır. Tamar örtülere bürünerek kayın pederini kandırır, Rut da örtünün altına girerek Boaz’a evlenmek istediğini belli eder. Sonuçta ikisi de çocuksuz bir dul olmanın yükünden kurtulurlar. Tamar Perez’i doğurur, Rut’ta Davut’un dedesi Ovet’i doğurur.

⁵⁰⁷ Tesniye 23/3.

⁵⁰⁸ Bk. Tesniye 23/4.

⁵⁰⁹ Rut 4/11.

⁵¹⁰ Rut 4/12.

⁵¹¹ Moshe Weinfeld / S. David Sperling, “Ruth” a.g.ma, s.593.

Rut kitabında Perez'e dikkat çekilmesinin bir sebebi de anlamında gizlidir. Perez, "gedik açma" anlamındadır. Boaz, Rut ile evlenerek Tanrı'nın kuralında bir gedik açmıştır.⁵¹²

Dikkat çekici noktalardan biri de Boaz'ın şeceresidir. Boaz'ı önemli kılan zenginliği ve Rut ile evlenmesinin yanında soyunun nereye dayandığıdır. Rut kitabının sonunda şeceresi incelendiğinde, Boaz'ın büyük atasının sapık bir ilişkiden, kin alma içgüdüleriyle kayınpederini kandıran Tamar'dan doğan Perez olduğunu görüyoruz. Rut da en başta söylediğimiz gibi Lut'un kızlarının babaları ile girdiği ilişkiden dünyaya gelen Moab'ın soyundan gelmektedir. Perez de Moab da yatak aldatmacası ile dünyaya gelir. Ne gariptir ki Yahudi soyu ataları sapık ilişkiler sonucu doğan kişilerden devam etmiştir. En büyük Kralları da böyle bir soydan gelmektedir.

Rut kitabının yazılma sebebi, bir görüşe göre, Davut hanedanlığının kökleri ile ilişkili olan ensest ilişkileri aklamak içindir. Rut hikayesi Davut soyunu temizlemek amacı ile yazılmıştır. Diğer bir görüşe göre ise; daha sonradan çok katı bir şekilde uygulanacak olan yabancılarla evlilik yasağına bir tepki olarak yazılmıştır.⁵¹³

Rut kitabının önemli bir yere sahip olmasının bir nedeni de kitabın sonunda Davut'a kadar sayılan on ismin İsa'nın soy halkasını oluşturmasıdır. Bu on isim İncil'in giriş kısmında tekrar edilmiştir. İbrahim ile başlayıp İsa ile sona eren uzun listede dört tane kadının ismi yer alır. Bunlardan biri de Rut'tur.⁵¹⁴

D. İSRAİLOĞULLARI KRALLAR DÖNEMİNDE KADIN

Hakimler döneminde hayat tarzları bozulan İsrailoğulları, Tanrı'dan kendilerine hükümdar isterler. Bunun üzerine Tanrı onlara peygamber olarak Samuel'i gönderir.⁵¹⁵ Kral olarak da Samuel tarafından Saul tayin edilir.⁵¹⁶ Saul'ün ölümünden sonra İsrailoğulları'nın başına Davut.⁵¹⁷ Davut döneminde Kudüs fethedilir ve geçer İsrailoğulları kutsal toprakları ele geçirmiş olur. Bu İsrailoğulları'nın en ihtişamlı

⁵¹² Rachel Adelman, "Seduction and Recognition in The Story of Judah and Tamar and The Book of Ruth", *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues*, c.23, sa. 1, 2012, s. 90.

⁵¹³ Adelman, a.g.m., s. 91.

⁵¹⁴ Bk. Matta 1/1-16.

⁵¹⁵ Bk. 1. Samuel 3/20.

⁵¹⁶ Bk. Samuel 13/1.

⁵¹⁷ Bk. 2. Samuel 5/3.

dönemidir.⁵¹⁸ Davut'un ölümünden sonra yerine oğlu Süleyman geçer.⁵¹⁹ İsrailoğulları için büyük öneme sahip olan "Süleyman Mabedini" yani "Bet Amiktaş'ı" inşa eder.⁵²⁰ Yahudi tarihinde birinci mabet dönemi başlar. Süleyman'ın ölümünden sonra İsrailoğulları kuzey ve güney krallık olarak ikiye bölünür. Kuzeydeki İsrail krallığı Asurlular tarafından ortadan kaldırılırken Güneydeki Yahuda krallığı Babilliler tarafından yıkılır. Nabuketnezar döneminde halk Babil'e sürgün edilir. Böylece birinci mabet dönemi sona erer.

1. KRAL DAVUT VE EŞLERİ

Tanrı hakimler döneminden sonra Samuel'i peygamber olarak gönderir. Samuel ile İshak arasında benzerlikler vardır. İbrahim gibi Samuel'in babasının da iki eşi vardır. Bu eşlerden Peninna'nın çocukları olmasına rağmen daha çok sevilen eş Hanna kısırdır. Hanna da tıpkı Sara gibi kocasının ve kendisinin Tanrı'ya yalvarması sonucunda hamile kalır ve Samuel'i doğurur. Hanna Tevrat'ta yer alan yedi kadın peygamberden biridir.⁵²¹

Samuel Tanrı'nın hizmetine adanır.⁵²² Tanrı onun hizmetinden memnun olduğu için annesi Hanna'ya ikisi kız, üçü oğlan olmak üzere çocuklar vererek ödüllendirir.⁵²³

Peygamber Samuel, Saul'ü kral olarak tayin eder ve İsrailoğulları'nda krallar dönemi başlamış olur.⁵²⁴ Saul'den sonra yerine kral olarak Yahudi tarihine damgasını vuran Davut gelir.⁵²⁵

Davut'un hayatında kadınlar fazlaca dikkatimizi çeker. Birden fazla kadınla evlenmiştir. İlk eşi Saul'ün kızı Mikal'dir.⁵²⁶ Laban'ın Yakup'u kandırıp Rahel yerine Lea ile evlendirdiği gibi Saul'de Davut'u kandırır. Kızı Merav'ı Davut'la evlendireceğini söyler düğün vakti geldiğinde de vazgeçer ve kızını başkası ile evlendirir. Davut'u diğer kızı Mikal ile evlendirmeye karar verir. Bu kararının altında Davut'a

⁵¹⁸ Bk. Adam, a.g.m., s. 213.

⁵¹⁹ Bk. 1. Krallar 2/12.

⁵²⁰ Bk. 1. Krallar 7/1.

⁵²¹ Bk. 1. Samuel 2/21

⁵²² Bk. 1.Samuel 1/ 1-28.

⁵²³ Bk. 1.Samuel 2/ 21.

⁵²⁴ Bk. 1.Samuel 13/ 1.

⁵²⁵ Bk. 2.Samuel 5/3.

⁵²⁶ Bk. 1.Samuel 18/27.

bir tuzak kurup onu öldürtme planı yatar. Saul, Davut'a kızı Mikal'i ona eş olarak vereceğini buna karşılık yüz Filistinliyi öldürmesini ister. Bu isteğiyle Saul, Davut'u Filistinlilerin eline vererek onun öldürüleceğini umar. Fakat Davut kayınpederinin isteğini fazlasıyla yerine getirir. Yüz değil iki yüz Filistinliyi öldürür ve kızı Mikal ile evlenir.⁵²⁷ İlk planı başarısız olan Saul, Davut'u öldürmek için kendisi harekete geçer. Fakat Mikal, Davut'u korur. Babasının Davut'a kurduğu tuzağa karşı o babasını tuzağa düşürür.⁵²⁸ Bunun üzerine Saul kızını Davut'tan alır başka bir adamla evlendirir.

Davut, daha sonra Abigail ve Ahionam adlı iki kadınla aynı anda evlenir.⁵²⁹ Abigail, çölde yaşayan Nabal isimli zengin bir çobanın karısıdır. Davut, kral olarak çölde kaldığı süre içerisinde Nabal'dan yiyecek gibi bazı ihtiyaçlarını karşılamak için isteklerde bulunur fakat o bu istekleri geri çevirir. Davut ve adamlarının ihtiyaçları Nabal'ın eşi olan Abigail tarafından gizlice karşılanır. Rab, Nabal'a Davut'a karşı geldiği için kızar ve onu öldürür. Nabal'ın öldüğünü duyan Davut hiç vakit kaybetmeden dul kalan Abigail ile evlenir.⁵³⁰ Dikkat çekici nokta evli bir kadının eşinin arkasından gizli bir iş çevirmesi ve eşinin ölümden sonra beklemesi gereken yas süresini beklemeden başkası ile evlenmesidir. Tevrat'ta Sara'dan tanımadığı erkeklerin karşısına çıkmadığı için övgü ile bahsedilirken, Abigayel'in tanımadığı bir erkeğin karşısına çıkması ve kocasının arkasından iş çevirmesi yerilmemektedir.

Davut'un Abigail ve Ahionam haricinde Mekan, Haggit, Abital, Eglal, Bat-Şeba isimde eşleri vardır.⁵³¹ Daha sonradan Mikal ile tekrar evlenir.⁵³² Bunlar sadece isimleri geçen eşleridir. Bunların yanında daha birçok cariyyeye ve ismi yer almayan eşe sahiptir.⁵³³

İsrailoğulları'nın en büyük kralı olan Davut birçok eşe sahipken kendi komutanın karısı olan Bat Şeba'ya göz diker. Kocasını savaşta olan Bat Şeba ile beraber olur ve kadın hamile kalır. Bat Şeba'nın kendinden çocuk beklediğini öğrenen Davut, adamı savaşta en ön sıraya koyarak öldürür. Kocasını bilerek öldürdüğü Bat Şeba ile

⁵²⁷ Bk. 1.Samuel 18/17-27.

⁵²⁸ Bk. 1.Samuel 19/9-17.

⁵²⁹ Bk. 1.Samuel 25/44.

⁵³⁰ Bk. 1.Samuel 25/3-42.

⁵³¹ Bk. 2.Samuel 3/2-5; 2.Samuel 11/ 2-5.

⁵³² Bk. 2.Samuel 3/13-16.

⁵³³ Bk. 2.Samuel 5/13.

de evlenir.⁵³⁴ En büyük Kral olarak görülen Davut, Musa'nın getirdiği on emirden biri olan "zina etmeyeceksin" kuralına karşı gelse de onun bu davranışı kötü gösterilmez. Kocasını aldatan kadının davranışı da yerilmemektedir. Sadece gizli ilişki sonucu olan çocuk doğumdan sonra ölür. Böylelikle ikisi de Tanrı tarafından cezalandırılmış olur.⁵³⁵ Bu cezadan sonra ise Bet Şeba, İsrailoğulları'nın ikinci büyük kralı Süleyman'ın annesi olarak ödüllendirilir.⁵³⁶

İkinci kez evlendiği eşi Mikal ise Tanrı tarafından kısırlıkla cezalandırılır. Çünkü Mikal, Davut'u kutsal sandığın önünde, tüm halkın içinde dans ederken görür ve onu küçümser. Bu küçümsemesi nedeni ile o çocuksuzlukla cezalandırılır.⁵³⁷

Kendisi pek çok eşe sahipken başkalarının kadınlarına göz diken Davut'un oğlunda da kabul edilmesi güç bir ilişki yaşanır. Amnon, kız kardeşi Tamar'la birlikte olur.⁵³⁸ Musa döneminde evlenmesi yasaklanan kız kardeş ve üvey kız kardeş kuralı bu dönemde pek umursanmaz. Çünkü Tevrat bu olayı duyan Davut'un tepkisini şöyle ifade eder; "*Davut çok kızdı.*"⁵³⁹ Oysaki bu İsrailoğulları'nın kurallarına göre kesin olarak yasaklanmıştır. Dikkat çeken bir nokta da kendisiyle birlikte olmak isteyen kardeşine Tamar'ın söylediği sözdür. Tamar, kardeşine kendisine böyle bir kötülük yapmaması için yalvarırken, "*eğer babama söylersen beni senden esirgemeyecektir*" şeklinde bir ifade kullanır.⁵⁴⁰ Buradan da anlaşıldığı gibi kız içinde baba içinde kardeşler arası gerçekleşen böyle bir ilişki kabul görmektedir. Tamar kendisine bu kötülüğü yaptıktan sonra terk eden Amnon'a "*beni istemeyerek yaptığın bu kötülük öbür kötülükten daha büyüktür*" diyerek kardeşi tarafından terk edilmeyi başına gelen diğer olaydan daha büyük bir dert olarak görmesi gariptir.⁵⁴¹

Davut sayısız eşe ve cariyeye sahipken ölüm döşeğinde bile yanına başka bir kadın bulup koyarlar. Üstelik bu kadın sıradan bir kadın değildir. Bütün İsrail sınırları dolaşmış ve en güzeli seçilip krala getirilmiştir. Ölüm döşeğinde aldığı bu kadının adı "Abişag" dır.⁵⁴²

⁵³⁴ Bk. 2.Samuel 11/2-27.

⁵³⁵ Bk. 2.Samuel 12/18.

⁵³⁶ Bk. 2.Samuel 12/24.

⁵³⁷ Bk. 2.Samuel 6/16-23.

⁵³⁸ Bk. 2.Samuel 13/1-19.

⁵³⁹ Bk. 2.Samuel 13/21.

⁵⁴⁰ Bk. 2.Samuel 13/13.

⁵⁴¹ Bk. 2.Samuel 13/16.

⁵⁴² Bk. 1. Krallar 1/1-3.

Görüldüğü gibi Davut'ta da oğullarında da Musa'nın getirmiş olduğu şeriat yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. Özellikle bu aşınmanın kadınlar ile ilgili olan konularda gerçekleştiği de görülmektedir.

2. SÜLEYMAN İLE DİĞER KRALLAR VE EŞLERİ

Davut ölüm döşeğinde yatarken oğulları arasında krallık tartışmaları başlar. Oğullarından Adoniya kendisini kral ilan edince Bat Şeba boş durmaz kendi oğlu Süleyman'ın kral olması için harekete geçer. Kurduğu düzmece ile Süleyman'ı kendinden sonra kral tayin etmesi için Davut'u kandırır. Böylelikle Davut ölür ve İsrailoğullarının ikinci kralı yine bir kadın sayesinde belirlenen Süleyman olur.⁵⁴³ Bat Şeba da oğlu sayesinde yönetimde önemli bir yere sahip olur. Eş olarak fazla önemli olmayan kadın anne olarak baş tacı yapılır. Bat Şeba oğlunun tahtının yanında bir tahta bile sahip olur. Süleyman annesi yanına geldiğinde ayağa kalkar, önünde eğilir ve annesini tahta bizzat kendisi oturtur.⁵⁴⁴ Kadın annelik yönüyle böyle bir saygı ve ikramı hak eder. Oysa kadın aynı kadındır eş olarak Bat Şeba kral Davut'un önünde eğilirken anne olarak kral Süleyman onun önünde eğilmektedir.

Davut'un oğullarında görülen, Musa'nın şeriatı ile ters düşen istek ve davranışlar onun ölümünden sonra da devam eder. Krallığı kardeşine kaptıran Adoniya, babası için getirilen son kadın Abişag ile evlenmek ister. Davut onunla bizzat birlikte olmasa bile onunla evlenmiştir. Adoniya, babasının karısı ile evlenmek istemesi İsrailoğulları'nın yasalarına uygun değildir. Bu isteği nedeni ile Süleyman tarafından öldürülür.⁵⁴⁵

Süleyman ilk evliliğini Mısır Firavununun kızı ile yapar.⁵⁴⁶ O da babası gibi birçok eş ve cariyeye sahiptir. Tevrat'ta yer alan ifadeye göre yedi yüz karısı ve üç yüz cariyesi vardır.⁵⁴⁷ Süleyman İsrailoğulları'nın kurallarına tamamen aykırı davranarak Tanrı'nın evlenmeyi yasakladığı milletlerden kadınlarla evlenir.⁵⁴⁸ Bu evlilikleri sonucu kadınlar onu Tanrı'nın yolundan çevirip başka ilahlara tapmasına neden olurlar. Bu günahı nedeni ile Tanrı Süleyman'ı, krallığını ikiye bölerek cezalandı-

⁵⁴³ Bk. 1. Krallar 1/5-40.

⁵⁴⁴ Bk. 1. Krallar 2/19.

⁵⁴⁵ Bk. 1. Krallar 2/13-25.

⁵⁴⁶ Bk. 1. Krallar 3/1.

⁵⁴⁷ Bk. 1. Krallar 11/3.

⁵⁴⁸ Bk. 1. Krallar 11/1-2.

rır.⁵⁴⁹ Süleyman'ın ölümünden sonra krallık İsrail Krallığı, Yahuda Krallığı olmak üzere ikiye ayrılır. İsrail kolunun kralı Yeroboam, Yahuda kolunun kralı Süleyman'ın oğlu Rehoboam olur.⁵⁵⁰

Süleyman'ın başlattığı putperestlik iki krallıkta da devam eder. Davut ile aşınan İsrailoğulları'nın yasaları Süleyman'da Tanrı inancı olarak yok olur. Bu yok oluş fuhuşu da beraberinde getirerek bölünen iki krallıkta devam eder.⁵⁵¹ Yeroboam ve Rehoboam'dan sonra peş peşe krallar gelir. Bazı krallar putperestlik ve fuhuşu düzeltse de onlardan sonra gelenler tekrar aynı yola dönerler. Bu nedenle İsrail ve Yahuda krallıkları Tanrı tarafından sürgünle cezalandırılırlar.

Krallar döneminde dikkati çeken bir nokta da İsrail Krallığında başa geçen kralların annelerinin isimlerine yer verilmeyip o dönemde kimin peygamber olduğu belirtilir. Yahuda Krallığında ise başa geçen her kralın annesinin ismi bizzat zikredilir.

Bu dönemde kadın, kraliçe ve peygamber olarak karşımıza çıkar. Atalya adında bir Kraliçe ile Hulda adında kadın Peygamber'in isimleri yer alır.

⁵⁴⁹ Bk. 1.Krallar 11/11-13.

⁵⁵⁰ Bk. 1.Krallar 12/16-20.

⁵⁵¹ Bk. 1.Krallar 14/24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜRGÜN VE SÜRGÜN SONRASI DÖNEMDE KADINA

BAKIŞ

A. SÜRGÜN SIRASINDA YAŞANANLAR VE YAHUDİ TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

Ester kitabında anlatılan olaylar, Birinci Mabet'in yıkılışından altmışaltı yıl sonra, sürgün sırasında yaşanmıştır. Bu dönemde Yahudiler Pers İmparator'u Ahoşveroş'un yönetimdedirler.⁵⁵² Ester kitabı, sürgündeki insanların yaşadığı deneyimi tasvir eden bir kitaptır.⁵⁵³

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için buraya kadar olan tarihi olaylara değinelim. Babil kralı Nabuketnezar, Yahuda Krallığı'na son vererek İsrailoğullarını Babil'e sürgün eder ve Mabet'i yıkar. İsrailoğulları uzun yıllar Babil esaretinde kalırlar. Daha sonra Babil İmparatorluğu, Persler tarafından yıkılır. Pers Kralı Koreş, Mabet'in yeniden inşası için emir verir fakat tamamlanmadan ölür. Yerine oğlu Ahoşveroş geçer. Perslilerin, Babil'i yıkmaları ile rahat bir nefes alan İsrailoğulları, Koreş'in yerine geçen Ahoşveroş zamanında tekrar büyük bir sıkıntı içine girerler.

Ahoşveroş, Vaşti ile evlidir. Vaşti, Nabuketnezar'dan sonra başa geçen Babil Kralı Belşatsar'ın küçük kızıdır. Persliler, Babil'i yenilgiye uğrattıklarında Vaşti, Pers Başkentine getirilmiş ve on sekiz yaşına girdiğinde de Ahoşveroş ile evlendirilmiştir.⁵⁵⁴ Tevrat, Ahoşveroş'u yüz yirmi yedi vilayete sahip büyük bir Kral olarak tanıtır.⁵⁵⁵ Din bilginlerine göre, Ahoşveroş Yahudilere karşı nefret duyar. Bu nefretin Ester kitabında açıkça yer almamasının nedeni, Ahoşveroş'un bir hükümdar olması ve onun bu konumuna olan saygıdır. Yoksa o da en az Aman kadar Yahudiler'den nefret etmektedir.⁵⁵⁶ Yahudilere olan nefretin sebebi ise astrologların ona bir Yahudinin kendisinin elinden tacı alıp yerine kral olacağını bildirmeleridir. O da tüm Ya-

⁵⁵² *Purim: Tükçe Çeviri, Transliterasyon ve Açıklamalarıyla Megilat Ester*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2010, s. 91.

⁵⁵³ Lee Beach, "Preaching Subversively: The Book of Ester As a Hometical Model", *McMaster Journal of Theology & Ministry*, 2008-2009, c.10, s. 77.

⁵⁵⁴ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 101.

⁵⁵⁵ Bk. Ester 1/1.

⁵⁵⁶ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 103.

hudilere karşı düşman olur. Halbuki yerine geçecek olan Yahudi kendi oğlu II. Daryaveş'tir. Annesi Ester bir Yahudi olduğu için oğlu Daryaveş de bir Yahudidir.⁵⁵⁷ Ahoşveroş'un yüz yirmi yedi vilayete sahip olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu da tüm Yahudi nüfusunun yaşadıkları bölgeleri kapsar. Bu nedenle Aman'ın ileride göreceğimiz gibi Yahudiler adına vereceği karar, Yahudilerin tamamen yok olması anlamına gelir.⁵⁵⁸

Ester kitabı, Yahudilerin Ahoşveroş'un döneminde yaşadıklarını, onların kendilerine karşı olan nefretten ve tamamen yok ediliş planından kurtuluşlarını anlatır. Bu hikayenin baş kahramanı Yahudi kökenli bir Kraliçedir. Ester, Tevrat'ta hakkında olumlu bahsedilen birkaç kadından biridir. Bunun yanında o, en büyük Yahudi şahsiyetlerden ve yedi kadın peygamberden biridir. Yahudilerin tarih sahnesinden silinmesini engellemiştir.

Ahoşveroş'un hükmünü sürdürdüğü yüz yirmi yedi vilayetle ilgili olarak yapılan yorumlardan biri Sara ile ilgilidir. Sara yüz yirmi yedi yıl yaşamış ve bu sürede birçok kişiye Tanrı inancı konusunda yardım etmiştir. Ester, Sara'nın soyundan gelmektedir. Ahoşveroş'tan sonra yerine Ester'den olan oğlu II. Daryaveş geçer ve babasının hakim olduğu vilayetlerde o hüküm sürer. Yüz yirmi yedi yıl yaşayan Sara, kendi soyundan gelen bir hükümdarın yüz yirmi yedi vilayette hüküm sürmesi ile ödüllendirilir.⁵⁵⁹

Ahoşveroş, kraliyetinin zenginliğini ve hakimiyetinin gücünü göstermek amacı ile yüz seksen günlük bir ziyafet verir. Bu ziyafette, krallığının hüküm sürdüğü yerlerin ileri gelenleri katılır.⁵⁶⁰ Bu ilk ziyafetin ardından sadece başkent Şuşan'daki halkın katıldığı yedi günlük bir ziyafet daha düzenler.⁵⁶¹ Bu ziyafette Vaştı'de bayanlara özel bir davet verir.⁵⁶² Tevrat yorumcularına göre bu ziyafette amaç Yahudileri günaha sürükleyip, Tanrı'nın onlara sinirlenmesini sağlamaktır.⁵⁶³ Eğlencede misafirlere bol bol şarap sunulur. Ziyafete katılan Yahudiler bu şarapların etkisi

⁵⁵⁷ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 303.

⁵⁵⁸ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 111.

⁵⁵⁹ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 112.

⁵⁶⁰ Bk. Ester 1/4.

⁵⁶¹ Bk. Ester 1/5.

⁵⁶² Bk. Ester 1/9.

⁵⁶³ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 129-130.

ile kendilerinden geçecekler, kadınlarla günaha sürükleneceklerdir. Böylece Tanrı'nın emrini çiğneyecekler ve bu sebeple de Tanrı onlara kurtuluşu yaşatmayacak, Mabed'e tekrar kavuşamayacaklardır. Bu planın fikri de Aman'a aittir.

Sayılar kitabı yirmi beşinci bölümde Balam'ın hikayesinde olduğu gibi amaç Yahudileri içki ve kadınla tuzağa düşürmektir.⁵⁶⁴ Zaten konunun devamında bu planın uygulandığı verilmektedir. Kral Ahoşveroş, sarhoş olduktan sonra kendi karısını bile kullanmaktan çekinmeyip, erkeklerin huzuruna sadece üzerinde kraliyet tacı bulunduğu halde çağırır.⁵⁶⁵ Bu çağırma da yine yorumculara göre Vaşti için kısasa kısas bir cezadır. Kral onu huzuruna ziyafetin son günü olan yedinci günde çağırır. Bu günde Şabat'tır. Vaşti, kendine hizmet eden Yahudi kızlarını özellikle Şabat'ta çıplak olarak çalıştırır. Bundaki amacı Yahudilikte önemli olan Şabat'ı ve Yahudi kadın için gerekli olan örtünme kurallarını çiğnetmektir. Bu nedenle Şabat'a rastlayan ziyafetin son günü çıplak olarak erkeklerin huzuruna çağırılması yaptıklarına karşı bir cezadır.⁵⁶⁶

Vaşti, Kralın isteğini yerine getirmez. Bu davranışı nedeni ile cezalandırılmadır. Kral yedi kişiden olan bir kurula karısına ne ceza verilmesi gerektiğini sorar. Kuruldan Memukan adında olan kişi Vaşti'ni idam edilmesi ve onun yerine başka birinin kraliçe seçilmesi gerektiği kararını açıklar. Böylece Vaşti'nin durumu ülkedeki tüm kadınlar açısından kocalarının sözünü dinleme konusunda bir örnek teşkil edecektir.⁵⁶⁷ Bir görüşe göre "Memukan" adlı kişi Aman'dır. Aman'ın, Vaşti'den kurtulmak için gerekçeleri mevcuttur. Astrologlar, Aman'a bir kraliçe tarafından idam ettirileceğini söylemişlerdir. O da bunu yapacak olanın Vaşti olduğunu düşünür. Üstelik boşalacak olan kraliçelik makamına kendi kızı uygundur. Bu gibi nedenlerle Vaştiden kurtulmalıdır.⁵⁶⁸ Aman'ın kararı Kral ve diğer kurul üyeleri tarafından kabul edilir. Vaşti'nin sonu gelir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 128.

⁵⁶⁵ Bk. Ester 1/10.

⁵⁶⁶ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 138.

⁵⁶⁷ Bk. Ester 1/16-20.

⁵⁶⁸ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 149.

⁵⁶⁹ Bk. Ester 1/21-22.

Vaşti'nin ölümü ile Kral'a yeni bir eş aranır. Bu arama ülke çapında düzenlenecek olan bir güzellik yarışması ile yapılacaktır. Kızlarda aranan şartlar güzel ve hiç evlenmemiş olmalarıdır.⁵⁷⁰ Bununla birlikte Ester'e saraya giriş yolu açılır. Kuzeni, Mordekay tarafından Ester de aday gösterilir. Tevrat önce Mordekay'ı tanıtır. “*Kiş'in oğlu, Şimei'nin oğlu, Yair'in oğlu, Benyamini Morkeday*”.⁵⁷¹ Bu şecere gerçekte hiç kesinti olmadan Mordekay'ın soy zinciri olabileceği gibi bir görüşe göre de onun Kral Şaul'ün soyundan gelen seçkin bir kişi olduğunu vurgular.⁵⁷² “Mordekay, Babil Kralı Nabukatnezar'ın, Yahuda Kralı Yerobeam ile birlikte sürgün ettiği Sanhedrin'in üyesidir. Pers Hakimiyeti ile değişen ve Şuşan olan başkente Sanhedrin ve diğer Yahudi cemaati ile birlikte getirilmiştir.”⁵⁷³ Sürgüne Kral Yerobeam ile gönderilmesi onun ve ailesinin Yahuda Krallığında önemli bir yere sahip olduğunu gösterir.⁵⁷⁴

Tevrat, Mordekay'dan sonra Ester'den bahseder. Ester isminden önce “Adasar” ismi geçer.⁵⁷⁵ Bir görüşe göre bu isim, “Mersin ağacı” anlamına gelip aslında Ester'in gerçek adıdır. Ester ismi ona Kraliçe olduktan sonra verilmiştir. Başka bir görüşe göre ise Adasar onun İbranicedeki adı, Ester de Pers dilindeki adıdır.⁵⁷⁶ Daha yaygın olan görüşe göre ise ismi Pers dilindeki “sitare” yani “yıldız” anlamındadır.⁵⁷⁷ Bir yandan da Ester, İbranicedeki “Satar” yani “gizlemek” kelimesinin köküyle de bağlantılıdır ki bu da ailesini ve halkını gizlemesiyle paraleldir. Mordekay, İbranice Adasar olan kuzenin kimliğini gizlemek amacı ile ona “Ester” ismini vermiştir. Bu bir anlamda da “isimsiz” manasına gelen bir addır.⁵⁷⁸ Ester, Mordekay'ın amcası Abihayil'in kızıdır.⁵⁷⁹ Mordekay, Abihayil öldükten sonra Ester'i yanına almış ve onu yetiştirmiştir.

⁵⁷⁰ Bk. Ester 2/1-4.

⁵⁷¹ Ester 2/5.

⁵⁷² *Megilat Ester*, a.g.e., s. 166.

⁵⁷³ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 169.

⁵⁷⁴ A.J. Koller, “The Exile of Kish Syntax and History in Ester 2/5-6”, *Journal for the Study of the Old Testament*, Eylül 2012, 37(1), s. 46.

⁵⁷⁵ Bk. Ester, 2/7.

⁵⁷⁶ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 169.

⁵⁷⁷ Elimelech Epstein Halevy.“Esther”, *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, ABD 2007, c.6, s.515,

⁵⁷⁸ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 170.

⁵⁷⁹ Bk. Ester 2/15.

Ester diğer kızlarla birlikte haremde bir yıl kozmetik bakımdan geçer. Bu süreç sadece kozmetik bakım için düzenlenen bir kamp gibi görünse de çok daha derine inen bir olgudur. Kızlar sadece vücutlarını değiştiren bir uygulamaya katılırlar fakat sonuçta onların kimlikleri de değişir.⁵⁸⁰ Çünkü onlar Kralla karşılaşacaklar ve içlerinden biri Kraliçe olacaktır. Fiziksel güzelliğin yanında kişilik olarak da yeni statüye hazırlanmaları gerekmektedir. Saraya girişte uygulanan kimlik değiştirme kampına rağmen Ester Yahudi kimliğini muhafaza eder.⁵⁸¹

Mordekay, Ester'e Yahudi olduğunu ve hangi aileden geldiğini söylememesini tembih eder. Ester de kimliğini sarayda olduğu süre boyunca saklar. Yorumculara göre bu süre de o, Tevrat'ın getirdiği kuralların dışına çıkmamış, Yahudiliğin bütün gereklerini çok sağlam bir şekilde yerine getirmiştir. Örneğin, yasak olan yiyeceklerden sakınmak için vejetaryen olduğunu söylemiştir. Onun hizmetine yedi tane kız verilmiş, her gün bir kızla çalıştığı için kızlar onu hep aynı tavırlarla görmüşler, bu nedenle Şabat'ı uygulayabilmiştir. O gün gelen hizmetçisi onun her zaman aynı şekilde hiçbir iş yapmadığını düşünmüş ve bunu sorgulamamıştır. O da Şabat gibi tüm önemli kurallara dikkat ederek bir yandan da kimliğini gizleyerek kralın huzuruna çıkmak için sırasını beklemiştir.⁵⁸² Sonunda kralın huzuruna çıkmış. Ahoşveroş'un beğenisini kazanmış ve Vaşti'nin yerine kraliçe olmuştur.⁵⁸³

Ester'in kraliçe olması ile birlikte, Mordekay'ın da sarayda olan konumu değişir. "O günlerde Mordekay "Kral Kapısı'nda" oturmaktadır." şeklinde yer alan Tevrat cümlesinde "Kral Kapısı'ndan" kasıt, İmparatorluğun üst düzey danışmanlarından oluşan makamdır.⁵⁸⁴ Mordekay, bu makama Ester'in yardımı ile getirilmiştir.⁵⁸⁵ Mordekay yeni görevini yerine getirirken, iki görevlinin aralarında konuştuklarına kulak misafiri olur. Bu iki kişi Ahoşveroş'a suikast düzenleyeceklerdir. Mordekay, hemen Ester'e haber verir. Ester, durumu krala bildirir ve böylelikle suikastçılar

⁵⁸⁰ Anne Mareike Wetter, "In Unexpected Places: Ritual And Religions Belonging in The Book of Ester", *Journal for the Study of the Old Testament*, Mart 2012, 36(3), s. 326.

⁵⁸¹ Wetter, a.g.m, s. 328.

⁵⁸² *Megilat Ester*, a.g.e., s. 177.

⁵⁸³ Bk. Ester 12-18.

⁵⁸⁴ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 191.

⁵⁸⁵ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 194.

yakalanır ve idam edilirler.⁵⁸⁶ Bu olay ile Ester ve Mordekay, krala olan sadakatlerini göstermiş olurlar.

Bu olaylar yaşanırken terfi eden bir diğer isim de Aman olur. Kral Aman'ı tüm bakanların üstü yapar.⁵⁸⁷ Aman, Amelek'in soyundan gelmektedir.⁵⁸⁸ Kral rütbesini değiştirdiği Aman'ın önünde tüm bakanlar dahil herkesin eğilmesini ister. Fakat Mordekay, hiçbir zaman onun önünde eğilmez. Eğilmemesinin nedeni Tevrat'ta verilmemesidir. Bu arada o diğer bakanlara kendisinin Yahudi olduğunu açıklar. Bakanlar Aman'a, Mordekay'ın kendisinin önünde eğilmediğini söylerler. Bunun yanında onun bir Yahudi olduğunu da haber verirler. O da Mordekay'ı bahane ederek tüm Yahudileri yok etmek ister.⁵⁸⁹ Çünkü o atası Amelek gibi tam bir Yahudi düşmanıdır. Ahoşveroş döneminde yaşayan tüm Yahudiler onun hükümdarlığı altında yer almaktaydılar. Bu fırsatı kullanarak onlardan tamamen kurtulacaktır. Üstelik Mordekay'ın kendisinin önünde eğilmeme sebebi Yahudi olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer Yahudilerin de aynı sebeple kendi önünde eğilmeyeceğinin farkındadır. Bu nedenle sadece Mordekay'ı yok etmekle eline bir şeyin geçmeyeceğini bilir.⁵⁹⁰

Aman'ın önünde eğilme kralın emriydi. Mordekay, eğilmeyerek Aman'ın büyüklüğünü kabul etmediğini göstermekte fakat bir yandan da Kral'ın emrini çiğnemektedir. Aman da, Yahudileri yok etme planını Ahoşveroş'a açıklarken buradan konuya girmekte ve hiç isim vermeden hükümdarlığı altında kendisinin emirlerine karşı gelen bir halkın mevcut olduğunu anlatmaktadır. Kraldan bu halkın yok edilmesine dair bir ferman yayınlanmasını ister. Bu iş için gerekli bütün masrafları da kendisinin karşılayacağını bildirir. Kral da yetkiyi ona teslim eder ve gereken hazırlıklar başlar. Aman, planın en başından kabul edileceğini öngörürcesine Yahudileri yok etmek için hangi günü seçeceğini belirler. Bunu kura ile yani "pur" ile yapar.⁵⁹¹ Aman'ın yapmış olduğu kura uygulaması eski Babil geleneklerine dayanır. Bu inanişe göre, bir insanın yapması gerektiği her işte başarılı olması için uygun olan bir gün vardır. Bu günü de falcı attığı kura ile belirleyebilir. Aman da buna dayanarak kalkı-

⁵⁸⁶ Bk. Ester 2/21-23.

⁵⁸⁷ Bk. Ester 3/1.

⁵⁸⁸ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 210.

⁵⁸⁹ Bk. Ester 3/2-6.

⁵⁹⁰ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 211.

⁵⁹¹ Bk. Ester 3/7-11.

şacağı büyük işten önce başarılı olacağı, ona en uygun günü bulmak ister. Çekilen kurada gün on üç Adar olarak çıkar. Kura anlamına gelen “pur” kelimesi Akad dili kökenlidir. Purim bayramı adını bu kelimedenden alır.⁵⁹²

Ülkenin her yerine Yahudilerin imhası için fermanlar gönderilir. Bu karar on üç Nisanda çıkar. Mordekay fermanı duyar duymaz yasa bürünür. Bir yas ifadesi olarak çul giyip, başına kül serperek sokaklarda dolaşır. Tanrıya yalvarmaya başlar. Fermanın ulaştığı her ildeki Yahudiler de aynı şekilde yasa bürünürler. Mordekay’ın bu hali her şeyden habersiz olan Ester’e ulaşır. Ester, bir aracı göndererek bu olanların sebebini Mordekay’dan öğrenir. Mordekay, Ester’den krala gitmesini, kimliğini açıklayarak kendi halkı için yardım istemesini, fermanın uygulanmaması için yalvarmasını söyler. Ester de Mordekay’dan, Şuşal’da bulunan tüm Yahudileri toplamasını, üç gün oruç tutmalarını ve bu süre de tövbe edip dua etmelerini söyler.⁵⁹³ Tevrat’ta oruç ya yas için (2. Samuel 7/6, 12/16-18) ya dua için (2. Samuel 1/12, 1.Samuel 31/13) ya da tövbe için (Hakimler 20/26) tutulur. Ester’in Yahudilerden oruç tutmalarını istemesi Tanrıya yalvarış için ve kendisine manevi destek olması içindir.⁵⁹⁴

Ester’in kahraman ilan edilmesi bu aşamada gerçekleşir. Çünkü o canı pahasına Yahudileri kurtarır. Şöyle ki, kralın huzuruna hiçbir kadın ve erkek çağrılmadan çıkamaz. Ester bir aydır davet edilmemiştir. Bu iş duyulduktan sonra çağrılmayı beklemeden Ahoşveroş ile görüşmek için yanına gidecektir. Tüm ülkede bilinen bu kurallı çığneyecektir ki bunun cezası idamdır. Affetmek krala kalmıştır.⁵⁹⁵ Tüm bunları göze alarak Kralın karşısına çıkmak için hazırlık yapar. İşte bu olay onun kahraman olarak görülmesine neden olur. Kendi canını halkı için feda etmesi onun Yahudilik açısından neden önemli olduğunu gösterir. Onun sayesinde dünya üzerinden silinmekten kurtulmuşlardır.

⁵⁹² *Megilat Ester*, a.g.e., s. 214.

⁵⁹³ Bk. Ester 4/1-17.

⁵⁹⁴ Wetter, a.g.m, s.327.

⁵⁹⁵ Bk. Ester 4/11.

Oruç tutulacak olan günler önemlidir. Ferman on üç Nisanda çıkar.⁵⁹⁶ Aynı gün Ester ve Morkeday arasında görüşmeler olur ve oruç kararı alınır. Bu da on dört, on beş, on altı Nisana denk gelecektir ki bu günlerde Pesah bayramı kutlanmalıdır. Oruç geceli gündüzlü tutulacağı için Pesah bayramında yenmesi gereken Matsa, Marul ve içilmesi gereken şarap kuralı ihlal edilecektir. Üstelik bayram günlerinde oruç tutmak da yasaktır.⁵⁹⁷ Kurtuluş için bu kurallar çiğnenecektir. Kararı Ester verir.⁵⁹⁸

Üçüncü gün Ester kralın huzuruna çıkar. Ahoşveroş onu affeder ve yanına kabul ederek ne istediğini sorar. Belli ki büyük bir isteği vardır. Çünkü çağrılmadan karşısına çıkma cesaretini göstermiştir. Ester o ortamda halkı için merhamet istemenin uygun olmayacağını düşünür. Kendisini ve Aman'ı hazırlamış olduğu içki ziyafetine davet eder. Kral ve Aman davete katılırlar. Ester ertesi gün tekrar davet düzenlediğini ve isteğini o günde söyleyeceğini bildirir. Aman durumdan memnun bir şekilde davetten ayrılırken Mordekay ile karşılaşır. Ondan beklediği saygıyı yine göremez. Sinirlenen Aman, birileriyle konuşmak ister ve karısı Zereş'ti çağırır. Buradan Aman'ın da tıpkı Kral gibi cariyelerinin ve birden fazla eşinin olduğu yorumunda bulunabiliriz. Çünkü karısı kendisiyle yaşamamakta ve görüşmek için yanına çağrılınca gelmektedir.

Aman, Zereş'e zenginliğinden, oğulları nedeni ile sahip olduğu kudretten, kraliçe tarafından bile önemsendiğinden bahseder. Bunlar içerisinde canını sıkan tek olay Mordekay'dır. Bu onun için büyük derttir. Karısı da bu dertten kurtulmak için Mordekay'ın idamını kraldan istemesini önerir. Aman'ın keyfi yerine gelir. Kralın bunu kabul edeceğinden emin bir şekilde darağacını hazırlamaya başlar.⁵⁹⁹ Fakat o gece işler tersine döner. Hatıraların tutulduğu defteri okuyan Ahoşveroş, kendisine suikast hazırlayanları yakalatan Mordekay'ın ödüllendirilmediğini öğrenir. Esterin kendisinden isteyeceği şeyin bu olduğunu düşünerek hemen harekete geçer. Aman'ı çağırır ve isim vermeden birini ödüllendirmek istediğini bunun için ne yapması gerektiğini sorar. Aman bunun kendisi olduğunu düşünerek, ödül alacak kişiye krala ait kıyafetlerin giydirilip, tacın takılması ve yine krala ait olan ata bindirilerek sokaklar-

⁵⁹⁶ Bk. Ester 3/12.

⁵⁹⁷ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 259.

⁵⁹⁸ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 261.

⁵⁹⁹ Bk. Ester 5/1-14.

da gezdirilmesi gerektiğini söyler. Fakat ödüllendirilen kişi kendisi değil Mordekay olur.⁶⁰⁰

Ertesi gün Ester'in ikinci davetine katılırlar. Kral Ester'den ne istediğini bir kez daha sorar. O sırada Ester kimliğini açıklar ve Yahudilerin öldürülmesi için verilen emrin iptal edilmesini ister. Kral, Aman'ın böyle bir şeye kalkıştığını duyunca çok sinirlenir ve cezalandırılmasını emreder. Aman, Mordekay için hazırlanan darağacında idam edilir.⁶⁰¹ Ahoşveraş, Aman'ın kendinden aldığı yüzüğü Mordekay'a, Aman'ın evini de Estere verir.⁶⁰² Mordekay, Aman'ın yüzüğünü alarak onun rütbesine yükselmiştir. Aman, bütün Yahudileri öldürüp mallarını yağmalamayı planlarken kendisi bir Yahudi tarafından öldürülmüş şimdi de malları yine bir Yahudi'ye kalmıştır. Aman'ın mal varlığı da Yahudiler için kullanılmıştır.⁶⁰³ Ester ve Mordekay sayesinde Yahudiler maddi olarak da rahat ederler. Artık yönetimde de en üst kademede Yahudiler yer almaktadır.

Ester kralın karşısına, Aman'ın asılma isteğinden sonra bir istekle daha çıkar. Çünkü Aman'ın asılması halk için olan tehlikeyi de ortadan tamamen kaldırmış değildir. Ortada yazılı olan bir ferman vardır. Ester bu kez de Ahoşveraş'tan bu fermanın kaldırılmasını ister.⁶⁰⁴ İlk fermanın yetmiş gün sonra yirmi üç Sivan'da ikinci ferman Mordekay tarafından yayınlanır.⁶⁰⁵ Pers imparatorluğunun kurallarına göre Kral mührü ile yayınlanan bir ferman ortadan tamamen kaldırılamayacağı için Mordekay ikinci fermanla Yahudilere on üç Adar'da kendilerini savunma izni vermiştir. Kesin olan on üç Adar'da Yahudiler ile düşmanları arasında bir savaşın gerçekleşeceği. Başkent Şuşan'da fermanın ilan edilmesi ile Yahudiler büyük bir sevinç yaşarlar. Tevrat'ı o gün hevesle yeniden kabul etmiş gibilerdir. Purim olaylarında Yahudiler Tevrat'ı tam bir sevgi sonucu tekrar kabul ederler. Sözlü gelenekte yer alan "Yasa Başkent Şuşan'da verildi" sözlerindeki ima bunun göstergesidir.⁶⁰⁶

⁶⁰⁰ Bk. Ester 6/1-11.

⁶⁰¹ Bk. Ester 7/1-10.

⁶⁰² Bk. Ester 8/1-2.

⁶⁰³ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 337.

⁶⁰⁴ Bk. Ester 8/5-6.

⁶⁰⁵ Bk. Ester 8/9.

⁶⁰⁶ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 358.

Dualarının kabul edildiğini gören Yahudiler Tevrat'ın emirlerini daha dikkatli uygulamaya koyulurlar. İhmal edilen kurallar yeniden ve özenli bir şekilde yapılmaya başlanır. Aralarında Yahudilikten tamamen uzaklaşanlar yeniden Tevrat ve emirlerini öğrenmeye başlarlar.⁶⁰⁷ Tüm bunlar Yahudi inancına belli bir canlılık getirir. Sönükleşen inancı yeniden hareketlendirmesi adına Ester'in yaptıkları önemlidir. Ester hikayenin başında pasifliğini ve korkusunu aşan, kraliçe olma ümidi ile hareme giren küçük bir kızdır. İçeride saray otoritesi ve Aman ile Kral Ahoşveroş'un gücü ile yüzleşme cesaretini bulur. Hikayenin sonunda da Morkeday'a tam yetki veren gerçek Kraliçe olarak karşımıza çıkar.⁶⁰⁸

On üç Adar geldiğinde Yahudiler guruplar halinde bir araya gelirler. Fakat kendilerine saldırmaya cesaret eden pek fazla kişi olmaz. Bunun nedeni artık ülkenin Kraliçesinin bir Yahudi olduğunun bilinmesidir. Bunun yanında baş vezir olan Morkeday da bir Yahudidir. Yönetimin zirve isimleri Yahudilerden oluştuğu ve Kralın onlara olan desteği bilindiği için kimse saldırmaya cesaret edememiştir. Yahudiler beş yüz kişiyi ve Aman'ın on oğlunu öldürürler.⁶⁰⁹ Fakat Ester'in, Aman ailesine olan hırsı geçmemiştir. Aman'ın on oğlunun cesedini babasını asıldığı darağacında astırır. Şuşan'da meydana gelen savaşın bir gün daha sürmesini ister.⁶¹⁰ İkinci günde üç yüz kişi daha öldürülür.⁶¹¹ Talmud'a göre bu öldürülenlerin arasında da Aman'ın oğullarından birkaçı daha vardır. Savaştan sonra geriye kalan oğulları ve Aman'ın karısı Zereş, Şuşan'dan kaçarlar.⁶¹²

Başkentte savaş on üç ve on dört Adar tarihlerinde sona ermiş, uzak şehirlerde ise sadece on üç Adar'da savaşılmıştır. Şuşan'da on beş Adar, diğer şehirlerde ise on dört Adar da Yahudiler kutlamalar düzenlemişlerdir.⁶¹³ Düzenlenen bu kutlamalara "Purim Bayramı" adı verilir.⁶¹⁴

⁶⁰⁷ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 363.

⁶⁰⁸ Janet Wootton, "For Such a Time as This The Timeliness of The Book of Ester", *International Congregational Journal*, Yaz 2007, c.6, sa. 2, s. 26.

⁶⁰⁹ Bk. Ester 9/6-7.

⁶¹⁰ Bk. Ester 9/13.

⁶¹¹ Bk. Ester 9/15.

⁶¹² *Megilat Ester*, a.g.e., s. 379.

⁶¹³ Bk. Ester 9/19-22.

⁶¹⁴ Bk. Ester 9/26.

Mordekay tüm Yahudilere her yıl surlu şehirlerde on beş Adar'da, sursuz şehirlerde on dört Adar'da Purim Bayramını kutlamaları kuralını koyar. Kutlamalar içkili ziyafet, yemeklerin paylaşılması ve hediyeleşme ile gerçekleşecektir.⁶¹⁵ Bu bayramın içkili kutlanmasında Ester kitabının başından itibaren anlatılan olaylarında içkili ziyafetlerin temel noktaları oluşturması etkilidir.⁶¹⁶ Ester'in kraliçe olma yolunu açan Vaşti'nin öldürülme olayı içkili bir ziyafet sonrası gerçekleşir. Aman, Ahoşveroş'tan yüzüğünü aldığı anda bunu içkili ziyafetle kutlar. Ester'in kimliğini açıklaması ve Aman'ın idam edilmesine sebep olan olay yine bir içkili ziyafet sırasında yaşanır.

İnsanların hediyeleşmesi de kazanılan zaferi simgelemektedir. Çünkü o dönemde savaşı kazanan askerler birbirlerine, akrabalarına hediyeler gönderirlerdi. Hediyeleşme ve yemeklerin paylaşılmasının bir diğer nedeni de Aman'ın Ahoşveroş'a Yahudileri "dağınık, bölünmüş bir halk" şeklinde tanıtmasıdır. Yemek paylaşımı ve hediyeleşme ile Yahudiler birbirlerine bağlı bir halk olduklarını gösterirler.⁶¹⁷

Ester kitabı Purim Bayramının bütün nesiller boyunca bağlayıcı nitelikte olması amacı ile Ester tarafından verilen emir ile sona erer. Purim olaylarının meydana geldiği Adar ayı Yahudiler için önemlidir. Musa yedi Adar'da dünyaya gelmiştir. Bunun yanında Mordekay ile Ester sayesinde Yahudiler yok olmaktan bu ayda kurtulmuşlardır ve Tevrat'ı ikinci kez samimi istekleri ile kabul etmişlerdir.⁶¹⁸ Bu ayda Ester orucu denilen bir oruç tutulur. On üç Adar'da tutulan bu oruca Ester'in adının verilmesinin nedeni, Mordekay ve diğer Yahudilerden üç gün oruç tutup, dua etmelerini istemesidir. Oruç ve dua fikri Esterden çıktığı için tutulan bu oruca onun ismi verilmiştir. Bu üç günün yanında savaşın gerçekleştiği on üç Adar'da tüm Yahudiler oruç tutmuşlar ve peşinden de zaferi yaşamışlardır. Bu günün anısına her yıl on üç Adar'da Ester orucu tutulur.⁶¹⁹

Savaşın ardından gelen zafer ziyafetle kutlanır. Zaferin yaşandığı bu günlerde kutlanan bayrama "Purim" denir. Purim İsrail'in fethedildiği dönemde, surlarla çevri-

⁶¹⁵ Bk. Ester 9/19-28.

⁶¹⁶ Wetter, a.g.m, s.330.

⁶¹⁷ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 389.

⁶¹⁸ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 2.

⁶¹⁹ *Megilat Ester*, a.g.e., s. 14.

li olan şehirlerde günümüzde surlarla çevrili olmasa bile on beş Adar'da kutlanır. Şuşan'da olayın merkezi olduğu için Purim kutlamaları on beş Adar tarihinde düzenlenir. Bunların dışındaki şehirlerde kutlamalar on dört Adar'da gerçekleşir.

Yahudilik açısından Purim'e bu kadar önem verilmesinin nedeni büyük bir mucize olduğunu düşündükleri içindir. Fakat bu mucize Tevrat'ta görmeye alışık olduğumuz gözle görülür, doğa olaylarının aksine gerçekleşen bir mucize değildir. Büyük mucize gizlenmiş ancak olayın sonunda anlaşılabilmiştir. Bunun nedeni Tanrı Yahudilere tüm sıkıntıları Tevrat'tan ve ibadetlerden uzaklaştıkları, birtakım günahlara sürüklendikleri için yaşatmıştır. Bunlardan tövbe edip tekrar inanışlarına dönmelerini istemektedir. Bu nedenle kurtuluş gizliden gerçekleşmiştir. Eğer açıkça görülen bir mucize ile gerçekleşseydi Yahudiler üzerinde çok fazla etki bırakmayacak, tövbelelerini samimiyetle yapmayacaklardı. Olaylar başladığında herkes oruç tutup tövbe etmiş kurtuluş için Tanrı'ya yalvarmışlardır. Tanrı'dan zaferin geleceğine dair görünür bir işaret almamışlardır. Bu nedenle duadan ve Tanrı'ya yalvarmaktan vazgeçmemişlerdir. Fakat durum yine de gizlidir. Tanrı'dan yardımın gelip gelmeyeceğinden emin değillerdir. Tüm bu olaylar Yahudileri toplu halde günahlarından bağışlanmak için tövbe yapmaya yöneltmiştir. Gelen zafere çok sevinmelerinin nedeni de her şeyin gizliden gerçekleşmesidir. Bu nedenle zafere ulaştıklarında tüm kalpleri ile Tevrat'a olan inançlarını yenilemişlerdir. Tevrat'ı Tanrı'dan ilk kez alır gibi içtenlikle ona yönelmişlerdir. Bu nedenle Purim olayları ve Ester kitabı Yahudiler açısından önemlidir.

Bu olaylarda Ester'in Yahudi olmayan biri ile evlendiği, canı pahasına halkını kurtardığı, Yahudileri toplu olarak tövbeye çağırarak onların bağışlanmasını sağladığı için Yahudilikte ayrı bir yeri vardır. Onun sayesinde yok olmaktan kurtulmuşlar, onun önerileri sayesinde Tanrı onlara kurtuluşu yaşatmıştır.

Ester kitabının en önemli özelliklerinden bir diğeri ise Tanrı isminin geçmediği tek Tevrat kitabıdır.⁶²⁰ Bu durum birtakım tartışmaları ve görüş ayrılıklarını beraberinde getirir. Bazı bilim adamları, Ester kitabının Tanrı'nın hiçbir rol oynamadığı Laik bir kitap olduğu görüşündedirler. Bazılarına göre ise kitapta çok fazla içki içilip

⁶²⁰ Lee Beach, a.g.m, s.81.

sarhoş olarak kutlanan ziyafetler yer aldığı için burada kutsal adın telaffuzu uygun değildir.⁶²¹

Tanrı'nın bizzat ismi geçmese de ona birçok yerde atıf yapılmıştır. Örneğin Mordekay'ın, Ester'i Kralın huzuruna çıkmak için ikna etmeye çalışırken kurduğu cümle bunlardan biridir. Ester, Kralın huzuruna çıkma konusunda isteksizdir. Mordekay onu ikna eder. O, Ester'e kendilerine yardım etmeyi reddederse Yahudilere kurtuluşun başka yerden geleceğini söyleyerek Tanrı'ya atıfta bulunur.⁶²²

Ester'in eylemlerinin sonucu sekizinci bölümde ortaya koyulur. Diğer milletlerden pek çok insan Yahudi olur.⁶²³ İnsanlar Yahudilerden korktuğu için onlara dönüşür. Bu durum Tanrı'nın daha önce onlara vermiş olduğu bir vaattir.⁶²⁴

B. SÜRGÜN SONRASI DÖNEME GENEL BAKIŞ

Yahuda krallığının Babildeki sürgün hayatı Perslilerin Babil'i ele geçirmesi ile sona erer. Pers kralı Koser, Yahudilerin Yahuda'ya dönmelerine ve Mabedi inşa etmelerine izin veren bir ferman yayımlar.⁶²⁵ Yahudiler bu izin sayesinde ülkelerine dönmeye başlarlar. Tevrat'ta bu dönüşün toplu bir dönüş olamayıp farklı zamanlarda farklı grup halinde olduğu anlatılmaktadır. İlk grup Kral Koreş döneminde Şeşbetsar önderliğinde Yahuda'ya döner.⁶²⁶ Bu ilk grup yanlarında Nabuketnezar'ın sürgün sırasında Babil'e getirdiği kutsal Mabed eşyalarını da Yahuda'ya getirirler.⁶²⁷ İkinci dönüş Kral Darius döneminde Zerubbabel önderliğinde gerçekleşir.⁶²⁸ Şeşbetsar önderliğinde gelen ilk grubun başlattığı Mabedin inşası Zerubbabel önderliğinde gelen ikinci grup tarafından tamamlanır.⁶²⁹ Diğer dönüş ise Kral Artahşaşa döneminde Ezra önderliğinde gerçekleşir.

Ezra önderliğinde gerçekleşen dönüş ilk dönüş olmamasına rağmen diğerlerinden farklı görülmüş ve üstün tutulmuştur. Bu üstünlüğün nedeni Ezra'nın dönüş

⁶²¹ Lee Beach, a.g.m, s.82.

⁶²² Bk. Ester 4/14.

⁶²³ Bk. Ester 8/17.

⁶²⁴ Bk. Tesniye 2/25, 11/25.

⁶²⁵ Bk. Ezra 1/1-4.

⁶²⁶ Bk. Ezra 1/8.

⁶²⁷ Bk. Ezra 1/7.

⁶²⁸ Bk. Ezra 3/2.

⁶²⁹ Bk. Ezra 6/15.

sonrasında yaptığı dini reformlardır. Unutulan ibadetleri yeniden hayata geçirmiş ve göç eden milleti dini bir cemaat haline getirmiştir. Ezra'nın dönüşünü önemli kılan hususlardan biri İsrail topraklarının sınırının son şeklini bu dönemde almasıdır. Babil'den dönenlerin yerleştikleri topraklar İsrail'in sınırları kabul edilmiştir. Yani Tanrı tarafından İsrailoğulları'na verilen topraklar, Yeşu tarafından değil, Ezra tarafından belirlenmiştir.⁶³⁰ Ezra ile dönüş sırasında halktan altın, gümüş gibi eşyaların toplanması ile Musa'nın İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarırken topladığı eşyalar arasında paralellik kurulur. Musa'nın Mısır'dan yılın ilk ayında ayrılması gibi Ezra da Babil'den yılın ilk ayında çıkmıştır. Bu gibi benzerlikler nedeni ile Ezra ile Babil'den çıkış, Musa önderliğinde Mısırdan çıkışa benzetilir.⁶³¹ Ezra, Yahudiliğe Babil sürgününden sonra aldığı biçimi ve yüzyıllarca koruduğu özellikleri kazandırdığı için ikinci Musa sayılacak kadar öneme sahip olmuş ve Yahudiliğin babası olarak görülmüştür.⁶³²

Ezra dönemi Tevrat'ın yeni harflerle yeniden yazılması, İsrail topraklarının sınırlarının belirlenmesi, yabancılarla evlilik yasağının kesin olarak uygulanması, gevşek davranılan ibadet hayatının disiplin altına alınması gibi gerçekleşen yenilikler nedeni ile Yahudi tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir.⁶³³ Önemli bir diğer nokta ise Ezra ile sözlü Tevrat geleneği başlamasıdır.⁶³⁴ Tevrat ve ibadetlerde yapılan yeniliklerin yanı sıra Yahudi kimliğini belirleme açısından da reformlar yapılır. İlk kez Yahudi tanımı yapılırken, gerçek Yahudi olarak sürgünden dönen grup kabul edilir.⁶³⁵ Böylelikle sürgüne gitmeyip ülkede kalan İsrailoğulları, Yahudi kabul edilmeyerek sürgünden dönenlerle aralarında ayırım yapılır.

Yahudi kimliği belirlendikten sonra Yahudilerin yabancılarla evliliği yasaklanır. Tevrat'ın en başından itibaren yabancılarla evliliğin hoş karşılanmadığını ve bundan kaçınıldığını görmekteyiz. İbrahim oğlu İshak için Kenanlılardan kız almamış, kendi akrabasına gitmiştir.⁶³⁶ Babası gibi davranan İshak da kendi oğlu Yakup

⁶³⁰ Ali Osman Kurt, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, IQ Kültür Sanat ve Yay., İstanbul 2007, s. 126.

⁶³¹ Kurt, a.g.e., s. 122.

⁶³² Kurt, a.g.e., s. 186.

⁶³³ Kurt, a.g.e., s. 190.

⁶³⁴ Kurt, a.g.e., s. 203.

⁶³⁵ Bk. Ezra 4/1-5, 12; Ezra 5/ 5.

⁶³⁶ Bk. Tekvin 24/3-4.

için eş seçimini akrabalarından yapmıştır.⁶³⁷ Bunların yanı sıra yabancılarla evlilik yapanlar da olmuştur. Eş seçimine dikkat edip Kenanlılarla evlenmeyen Yakup'un kendi oğullarından yabancıyla evlenenler olmuştur.⁶³⁸ Yakup'un kardeşi Esav da yabancı kadınlarla evlenmiştir.⁶³⁹ Daha dikkat çeken Musa da yabancı kadınlarla evlenmiştir. İlk eşi Midyanlı Tsippora, ikinci eşi ise Habeşli bir kadındır.⁶⁴⁰ Sonraki dönemlerde bazı hakimlerin ve Kralların da yabancı kadınlarla evlendikleri görülmektedir.

Görüldüğü gibi yabancılarla evlilik yasağı Tevrat'ın en başından itibaren karşımıza çıkan bir durumdur. Fakat Ezra döneminde bu yasak katı bir kural olarak uygulanmış, ülkenin bir yasası haline getirilmiştir. Önceden sadece hoş karşılanmayan bu evlilikler artık yasal olarak kesinlikle engellenmiştir.⁶⁴¹ Üstelik bu yasak öyle ciddi uygulanmıştır ki yıllarca yabancı bir kadınla evli olanlar bile eşlerinden boşanmak suretiyle ayrılmak zorunda bırakılmışlardır. Bu boşanma işlemleri de sıkı takip altına alınmış ve bir komisyon tarafından takip edilmiştir.⁶⁴² Önceden Tanrı tarafından sadece yedi milletten insanlar için getirilen evlenme yasağı Ezra döneminde bütün yabancıları içine alacak şekilde genişletilmiştir.⁶⁴³ Tevrat'ta daha önce geçen evlenme yasağında kadın erkek ayrımı yapılmazken bu dönemde yasak sadece kadınlarla ilgili olarak uygulanmıştır.⁶⁴⁴ Ayrıca Tevrat'ta Tanrı'nın yabancılarla evlenmeyi yasaklamasının nedeni eşlerini putperestliğe ve zinaya yönlendirecekleri endişesi olarak açıklanır. Ezra döneminde uygulanan yasağın nedeni ise "kutsal soy" ile kirli milletlerin birbirine karışmasını engellemek olarak gösterilir.⁶⁴⁵

⁶³⁷ Bk. Tekvin 28/1-2.

⁶³⁸ Bk. Tekvin 38/1-2; Tekvin 41/45.

⁶³⁹ Bk. Tekvin 26/34.

⁶⁴⁰ Bk. Çıkış 2/21-22; Sayılar 12/1.

⁶⁴¹ Kurt, a.g.e., s. 217.

⁶⁴² Bk. Ezra 10/16-17.

⁶⁴³ Kurt, a.g.e., s. 216.

⁶⁴⁴ Kurt, a.g.e., s. 218.

⁶⁴⁵ Bk. Ezra 9/2.

SONUÇ

İnsanın kendini anlamlandırma serüveni kimim, neyim, var olma amacım ne gibi sorulara bulmaya çalıştığı cevaplar beraberinde kadın erkek arasındaki çekişmeyi de getirmiştir. Bu çekişme ilk insanla başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde kadın hakları halen ülkeleri meşgul eden en önemli konulardır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile kadınlara tanıdığı haklar arasında bir paralellik kurulmuştur. Günümüzde kadınlar sosyal hayatta ne kadar aktif iseler o ülkeler o kadar gelişmiş ve modern sayılmaktadırlar.

İnsanın kendi hayatına anlam bulmak için başvurduğu en önemli kaynak dindir. Dinin insana öğrettiği yaratılış gerçeği onun kendi hayatına bir mana kazandırır. Nasıl yaşaması gerektiği hakkında ona yol gösterir. Bu konuda ele aldığımız kadın, Tevrat'ta yaratılış öyküsü ile başlar. Bu öyküde anlatılan iki cinsin yaratılış hikayesi daha sonra onlardan çoğalacak olan insanlara model olmuştur. Tezimizde de çok kere değindiğimiz gibi Yahudiliğe göre Havva'nın yaptığı hatalar sonucu aldığı cezalar daha sonraki kadınlara da yüklenmiştir.

Yaptığımız incelemede, Adem'in Havva'ya aldanması ile başlayan süreçte erkeklerin kadınlara karşı dikkatli olması gerektiğine dair verilen mesaj Tevrat'ta öne çıkan diğer kadınlarla devam eder. Sara, kadınlık dürtüleri ile hareket ederek başka bir kadına ve küçük bir çocuğa zulmetmekten geri kalmaz. Sara'nın karşısında İbrahim sessiz kalır.

Lut'un karısı itaatsizliği yüzünden helak olur. Karısı kendisini dinlemeyen Lut, Tevrat'ta anlatılan ve bayanlardan en büyük zararı gören erkeklerdendir. Kızları, Lut'u kandırması ve kabul edilmesi mümkün olmayacak bir birliktelik yaşamışlardır. Bir baba için ağır olan bu durumdan kızları herhangi bir üzüntü ve sıkıntı duymadan babalarından olan çocukların adını da o olayı hatırlatacak şekilde koymuşlardır. Sadece kocasının sözünden çıktığı için cezaya çarptırılan Lut'un eşinin yanında kızları daha büyük bir günah içine düşseler de onlar için herhangi bir ceza söz konusu olmamıştır.

Rebeka da iki oğlu arasında ayırım yapmış ve daha çok sevdiği oğlunu kayırarak eşini ve diğer oğlunu kandırmıştır. Lea ve Rahel iki kardeş olmalarına rağmen erkeğin gözünde beğeni bulmak için ocuk doğurma yarışına girerek kendilerini yıpratmışlardır. İki kadın arasında kıskançlık hat safhadadır. Kendileri arasındaki yarışta galip gelmek için diğer hemcinslerini kullanmaktan da çekinmezler. Yakup tarafından daha çok sevilen eş olan Rahel'in başka bir olumsuzluğu ise babasının eşyasını alarak hırsızlık yapmıştır.

Tevrat, Yakup'un on iki oğlu ve bir kızından bahseder. Dört kadından daha fazla kızı olması muhtemeldir. Fakat sadece bir kızın ismi verilir. Adı Dina olan kız ile ilgili anlatılan tek olay da zinadır. İsmi çevresindeki bütün erkekleri utandıran ve onların başını belaya sokan bir olayda geçen Dina'dan başka bir yerde bahsedilmez.

Yakup'un oğlu Yahuda, kadından zarar görmüş bir diğer erkektir. Gelini Tamar, kendisine verdiği sözü tutmadığı için onu kandırmış ve onunla zina etmiştir. Yahuda'nın kardeşi Yusuf da aynı şekilde bir kadın yüzünden yıllarca hapiste kalmıştır.

Peygamber olarak geçen Miryam, Musa'nın peygamberlik yönünü sorgulamış bu nedenle de Tanrı tarafından cezalandırılmıştır. Olumlu bir örnek olan kadın Hakim Deborah'ın yanında Yael'den bahsedilerek ne kadar iyi örnekler olsa da kadınlara karşı bir erkeğin her zaman dikkatli olması gerektiği mesajı verilir.

şimşon'da Delila adlı bir kadın yüzünden gözlerini kaybetmiştir. Be şeba, Davutla zina yaparak kocasının öldürülmesine zemin hazırlamıştır. Süleyman'ın eşleri onu yoldan çıkararak putlara hizmet etmesini sağlamışlardır. Zereş, kocası Aman'ı Mordekay'ı asmak için ikna etmiştir.

Tevrat'ta kadınlar hakkında çizilen bu tablo nedeni ile sözlü gelenekte onlarla ilgili olarak olumsuz pek çok düşünceye yer verilmiştir. Bunlardan hareketle sözlü gelenekte, kadınların güvenilmez, kıskanç, hilekar ve düzenbaz, kibirli, kötülüklerin kaynağı, zinacı, kavgacı oldukları, onlara karşı dikkatli olunması gerektiği savunulmuştur.

Erkeklerin kadınlara karşı her zaman dikkatli olmaları gerektiği düşüncesinden hareket ederek kadının yönetimi daima bir erkeğe verilmiştir. Bekarsa babasının evliyse kocasının hükmü altındadır. Evlilikte babanın sözü önemlidir. Aynı zamanda evlilikte etkin olan taraf erkektir. Kadın ibadetlerinde bile erkeğe bağımlıdır. Adak adamaya hakları vardır fakat baba ya da kocasının iznine tabidir. Şahitlikleri güvenilmez oldukları için geçerli değildir. Zamana bağlı olan ibadetlerden de muaftırlar. Çünkü kadının yaradılış amacı erkeğe yardımcı olmak ve çoğalmaktır. Kadın evine ve çocuklarına bakmakla yükümlüdür. Kadın annelik ile kutsal bir konuma sahip olur. Bazı ayetlerde anneye karşı isyan lanetlenmiştir.

Tüm bu olumsuzlukların yanısıra Tevrat kadın peygamberlerden söz eder. Hatta bu kadın peygamberlerden biri olan Sara'nın peygamberlik yönü eşi İbrahim'den üstünde ifade edilir. Musa'nın kardeşi Miryam toplumda önemli bir liderlik görevini yerine getirir. Hakim Deborah da komutanların üzerinde bir söz hakkına sahip olarak erkeklere hükmeder. Tevrat'ta yer alan kadınlar, peygamberlik gibi yüksek bir makama seçilebiliyorken ve Tevrat bizzat bunlardan bahsetmişken din bilginleri bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Yorumcular, kadınları "eksik akıllı" olarak tanımlarken, Tevrat peygamberlik, hakimlik, liderlik gibi makamlarda onları erkeklerle bir tutar. Cesaretleri ile ön plana çıkan kadınlar da vardır. Tevrat'a göre bunlardan biri de Ruth'tur. Ailesini ve tanıdığı çevreyi bırakarak hiç tanımadığı insanların yanına yerleşme kararını verebilmiştir. Kadınlar, Tevrat'ın bazı anlatımlarda ise farklı karelerle karşımıza çıkarlar. Miryam ve Deborah gibi toplumu çoşturan müzik icra edip dans edenler ile Hanna gibi şairler bunların içerisinde yer alır. Bu gibi Tevrat ifadelerinden de kadınların toplumsal hayatta önemli gelişmelerden haberdar oldukları bizzat buna katılıp öncülük ettikleri söylenebilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Tevrat ve onun yorumunda kadına karşı genel olarak olumsuz bir tavır sergilense de olumlu söylemler de mevcuttur. Fakat Yahudi din bilginleri ve yorumcular genelde bu olumlu tarafları görmezden gelmişlerdir.

Tanah incelenerek oluşturulan bu araştırmamız Yahudilik'te kadın algısını anlamak konusunda sınırlı kalmaktadır. Yahudiliğin kadınlara karşı olan tutumunun daha iyi değerlendirilmesi için Talmut'un ve Ortadoks Yahudilik, Reformist Yahudi-

lik, Muhafazakâr Yahudilik gibi akımların görüşleri de ayrı bir inceleme konusu yapılmalıdır.

EK: TABLOLAR

Tablo 1: Tekvin Kitabı'nda Geçen Kadımlar

TEKVİN	EŞ	ANNE	KIZ-KARDEŞ	KIZ ÇOCUK	YABANCI	YABANCI OLMAYAN	CARİYE	OLUMLU	OLUMSUZ	KISKANÇ	HELAK OLAN	UYGUNSUZ DAVRANAN
HAVVA	2/22	4/1 4/2							3/1-21			
ADA	4/19	4/20 4/21										
TSİLLA	4/19	4/22										
NAAMA			4/22									
NUH'UN KARISI	7/13											
NUH'UN GELİNLER	7/13											
SARA	11/29	17/16 21/2								16/5-6 21/9		
MİLKA	11/29	22/20 -23										
REUMA		22/24					22/24					
HACER	16/3	16/11 16/15			16/1		16/1					
LUT'UN KARISI	19/16										19/26	
LUT'UN KIZLARI		19/37 19/38		19/16								19/32
REBEKA	24/67	25/21		22/23		24/4			27/5-17			
KETURA	25/1	25/2										
YUTİD	26/34				26/34				26/34			
BASEMAT	26/34				26/34				26/34			
MAHALAT	28/9		28/9									
LEA	29/23	29/32 -33- 34-35 30/17 -21	29/16	29/16		29/16				29/32 29/33 29/34 30/9		
RAHEL	29/30	30/23 35/16	29/16	29/16 29/6		29/16			31/19	30/1		31/19

BİLHA	30/4	30/5 30/7					29/29					35/22
ZİLPA	30/9	30/10 30/12					29/24					
DİNA				30/21								34/2
ADA	36/2	36/4			36/2							
OHOLİVAMA	36/2	36/18		36/25	36/2							
BASEMAT	36/3											
TİMNA			36/22									
MEHETABEL	36/39			36/39								
YAHUDANIN KARISI	38/2	38/2- 3-4-5										
TAMAR	38/6	38/28 38/29 38/30										38/18
POTİFARIN KARISI	39/7				39/7							39/7-20
ASENAT	41/45	41/50			41/45							
SERAH			46/17									

Tablo 2: Çıkış Kitabı'nda Geçen Kadınlar

ÇIKIŞ	EŞ	ANNE	KIZ KARDEŞ	KIZ ÇO- CUK	PEYGAMBER	YABANCI	YABANCI OLMAYAN	OLUMLU
YOKETEBET	6/20	2/2 2/9 6/20	6/20					2/2-9
MİRYAM			2/4 2/7		15/20			2/4,8 15/20
FİRAVUNUN KIZI				2/5 2/10		2/5		2/5-10
ZİPPORA	2/21	2/22		2/18		2/21		4/24-26
ELİŞEVA	6/23	6/23	6/23	6/23				
PUTİEL'İN KIZI	6/25	6/25						
ŞİFRA								1/17
PUA								1/17

Tablo 3: Levililer Kitabı'nda Geçen Kadınlar

LEVİLİLER	EŞ	ANNE	KIZ KARDEŞ	KIZ ÇOCUK	OLUMSUZ
ŞELOMİT		24/11		24/11	24/11

Tablo 4: Sayılar Kitabı'nda Geçen Kadınlar

SAYILAR	KIZKARDEŞ	OLUMSUZ	EŞ	YABANCI	KIZ ÇOCUK	OLUMLU
MİRYAM	12/1-4	12/10				20/1
KOZBİ		25/6-9		25/15		27/6
MAHLA			36/10		27/1	27/6
NOA			36/10		27/1	27/6
HOGLA			36/10		27/1	27/6
MİLKA			36/10		27/1	27/6
TİRTSA			36/10		27/1	27/6
SERAH					26/46	

Tablo 5: Yeşu Kitabı'nda Geçen Kadınlar

YEŞU	YABANCI	KIZ ÇOCUK	EŞ	OLUMSUZ	OLUMLU
RAHAV	2/1			2/1	2/4-21 6/17-25
AKSA		15/16	15/17		
MAHLA		17/3			17/3
NOA		17/3			17/3
HOGLA		17/3			17/3
MİLKA		7/3			17/3
TİRİTSA		17/3			17/3

Tablo 6: Hakimler Kitabı'nda Geçen Kadınlar

HAKİMLER	KIZ ÇOCUĞU	EŞ	YÖNETİCİ	YABANCI OLMAYAN	ANNE	YABANCI	OLUMSUZ	CARİYE
AKSA	1/12	1/13						
DEBORA		4/4	4/4	4/4				
YAEL		4/17		4/17			4/21	
YİFTA'NIN KIZI	11/34			11/34				
MANOAHIN KARISI		13/2			13/3 13/24			
ŞİMŞONUN KARISI		14/2				14/1		
DELİLA		16/4					16/18 16/19	
MİKANIN ANNESİ					17/2			
LEVİLİ'NİN CARİYESİ								19/1

Tablo 7: Rut Kitabı'nda Geçen Kadınlar

RUT	EŞ	YABANCI	ANNE
NAOMİ	1/2		1/1
ORPA	1/4	1/4	
RUT	1/4 4/10	1/4	4/13

Tablo 8: 1. Samuel Kitabı'nda Geçen Kadınlar

1.SAMUEL	EŞ	ANNE	KIZ ÇOCUK
HANNA	1/2	1/20 2/21	
PENİNNA	1/2	1/2	
PİNEHASIN KARISI	4/19	4/19	
MERAB	18/17 18/19		14/49

MİKAL	18/27 25/44		14/49	
AHİNOAM	14/50 25/43			
ABİGAİL	25/3 25/42			
CİNCİ KADIN				28/7

Tablo 9: 2. Samuel Kitabı'nda Geçen Kadınlar

2.SAMUEL	ANNE	CARİYE	EŞ	KIZ KARDEŞ	KIZ ÇOCUK	
AHİNOAM	3/2		2/2			
ABİGAİL	3/3		2/2			
MAAKA	3/3					
HAGİT	3/4					
ABİTAL	3/4					
EGLA	3/5					
RİSPA	21/8	3/7				
BAT-ŞEVA	11/27 12/12,15 12/24,25		11/3 11/27			
TAMAR				13/1		
TEKOALI KADIN						14/1
TAMAR					14/27	
HİZMETÇİ KIZ						17/17
BAHURİMLİ ADAMIN KARISI						17/19
BİLGE KADIN						20/16
MİKAL	21/28		3/13-15		21/8	

Tablo 10: 1. Krallar Kitabı'nda Geçen Kadınlar

1.KRALLAR	CARIYE	ANNE	EŞ	KIZ ÇOCUK	KIZ KARDEŞ
ŞUNEMLİ AVIŞAG	1/3		2/17		
BET-ŞEBA		1/11;31			
FİRAVUNUN KIZI			3/1		
TAFAT				4/11	
BASEMAT				4/15	
SABA KRALİÇESİ					
KRALİÇE TAHPENES			11/19		
TAPHENESİN KIZ KARDEŞİ		11/20	11/19		11/19
SERUA		11/26			
YAROVAMIN KARISI			14/1		
AMONLU NAAMA		14/21			
MAAKA		15/2			
İZEVEL			16/31		
SEFERATLI DUL KADIN					
AZUVA		22/42			

Tablo 11: 2. Krallar Kitabı'nda Geçen Kadınlar

2.KRALLAR	ANNE	KIZKARDEŞ	YÖNETİCİ	EŞ	PEYGAMBER
YOKSUL DUL KADIN	4/1				
ŞUNEMLİ ZENGİN KADIN	4/17				
İSRAİLLİ ESİR KIZ					
AHABIN KIZI					
ATALYA	8/26		11/3		
YEHOŞEBA		11/2			

SİVYA	12/1				
YEHOADDAN	14/2				
YEKOLYA	15/2				
YERUŞA	15/33				
AVİYA	18/2				
HEFSİVAH	21/1				
MEŞULLEMET	21/19				
YEDİDA	22/1				
HULDA					22/14
HAMUTAL	23/31 24/18				
ZEBİDA	23/36				
NEHUŞTA	24/8				

Tablo 12: 1. Tarihler Kitabı'nda Geçen Kadınlar

1.TARİHLER	EŞ	KIZKARDEŞ	ANNE	CARİYE	KIZ ÇOCUK
MEHETAVEL	1/50				
KENANLI ŞUANIN KIZI			2/3		
SERUYA		2/16	2/16		
ABİGAYİL		2/16	2/17		
AZUVA			2/18		
YERİOT			2/18		
EFRAT	2/19				
MAKİR'İN KIZI			2/21		
AVİYA			2/24		
ATARA			2/26		
ABİHAYİL			2/29		

EFA			2/46	2/46	
MAAKA			2/482/493/2	2/48	
AKSA					2/49
HAGİT			3/2		
AVİTAL			3/3		
EGLA			3/3		
BAT ŞEBA			3/5		
TAMAR		3/9			
ŞELOMİT		3/19			
HASELELPONİ		4/3			
HELAH	4/5		4/6		
NAARA	4/5		4/7		
BİTYA			4/18		
MERETİN YAHUDALI KARISI			4/18		
NAHAMIN KIZ KARDEŞİ			4/19		
ARAMLI CARIYE			7/14		
MAAKA	8/29	7/15	7/16		
HAMMOLEKET		7/18	7/18		
ŞEERA					7/24
SERAH		7/30			
ŞUA		7/32			
HUŞİM	8/8		8/11		
BAARA	8/8				
HODEŞ	8/9		8/9		

Tablo 13: 2. Tarihler Kitabı'nda Geçen Kadınlar

2.TARİHLER	EŞ	ANNE	KIZ ÇOCUK
MALAHAT	11/18	11/19	
ABİGAİL		11/18	
MAAKA	11/20	11/20	
MİKAYE		13/2	
AZUYA		20/31	
ATLYA		22/2	
YEHOŞEBAT			22/11
SİVYA		24/1	
YEHODDAN		25/1	
YEKOLYA		26/3	
YERUŞA		27/1	
AVİYA		29/1	

Tablo 14: Nehemya Kitabı'nda Geçen Kadınlar

NEHEMYA	KIZ ÇOCUK	PEYGAMBER	EŞ
ŞALLUMUN KIZLARI	3/12		
NOADYA		6/14	
MEŞULLAMIN KIZI			6/18

Tablo 15: Ester Kitabı'nda Geçen Kadınlar

ESTER	EŞ	ANNE	KIZ ÇOCUK
VAŞTİ	1/9		
ESTER			2/7
ZEREŞ	5/10		

Tablo 16: Eyüp Kitabı'nda Geçen Kadınlar

EYÜP	KIZ ÇOCUK	EŞ
EYÜP'ÜN ÜÇ KIZI	1/2	
EYÜP'ÜN KARISI		2/9
YEMİMA	42/14	
KESİA	42/14	
KEREN HAPPUK	42/14	

Tablo 17: Yeremya Kitabı'nda Geçen Kadınlar

YEREMYA	ANNE	KIZ ÇOCUK
HAMUTAL	52/1	52/1

Tablo 18: Hoşea Kitabı'nda Geçen Kadınlar

HOŞEA	EŞ	KIZ ÇOCUK	ANNE	OLUMSUZ
GOMER	1/3	1/3	1/31/61/8	1/2
LO-RUHAMA		1/6		
HOŞEANIN İKİNCİ EŞİ	3/1			

SÖZLÜK

Aguna: “Zincirli Kadın”. Kocasını bir *Get* vermeden ortadan kaybolmuş kadın. Kocanın öldüğü veya boşanma belgesi verdiği açık bir şekilde belirlenmediği sürece kadın bir başkasıyla evlenemeyeceği için bu terimle anılır.

Arusah: Evliliğin *İrusin* aşamasını geçmiş, ama henüz *Nisuin* kısmını tamamlamamış kız.

Afarat Nedarim: “*Neder*’lerin Feshi”. Belirli şartlar altında bir kızın *nederin* babası, bir kadının *nederinin* de kocası tarafından feshedilmesi.

Atalar: Bene-Yisrael’in temellerini oluşturan üç baba. İbranice *Avot*. Bunlar, Avraam, Yitshak ve Yaakov’dur.

Baal: 1. Sahip; efendi. 2. Koca. 3. Eski Kenaani toplumlarında baş ilahın ismi. Güneştanrısı ve toprağa bereket veren güç olduğuna inanırlardı.

Behor: Bir annenin ilk doğan çocuğu erkekse, *behor* ünvanını alır. Tüm *behorlar* Tanrı’ya aittir. Bir babanın birden çok kadından oğulları varsa, kendisi için bunların en büyüğü *behordur*. Mirastan, diğer kardeşlere göre iki kat pay alacak olan budur.

Beraha: 1. Bereket duası; mübarek kılmak; 2. Tanrı’ya teşekkür, övgü vs. için söylenen sabit metinli cümle/paragraf. 3. Bereket, şans, başarı; 4. Hediye.

Berit Mila: “Sünnet Antlaşması”. Tanrı’nın Avraam ile yapmış olduğu antlaşmanın işareti olarak, sünnet derisinin kesilmesiyle yapılan işlem.

Bethlehem: Anlamı “ekmek evi”. Kudüs’ün güneyinde, doğu-batı sırtı 4 kilometre düz bir yerde yer alan, üç tarafı çevrili yemyeşil, bereketli tarım alanları olan küçük bir kasabadır.

Bar Mitsva: *Mitsvalardan* sorumlu erkek. Bir erkek 13 yaşından gün aldığı anda *Tora*’nın tüm emirlerinden sorumlu hale gelir.

Bat Mitsva: *Mitsvalardan* sorumlu kız. Bir kız 12 yaşından gün aldığı anda *Tora*’nın emirlerinden sorumlu hale gelir.

Bet-Amikdaş: “Kutsal Ev”; “Kutsiyet Evi”. Yerusalayim’de iki kez inşa edilmiş ve yıkılmış olan Tapınak. I. *Bet-Amikdaş*, Kral Şelomo tarafından 2928 (MÖ 832) yılında inşa edilmiş, Babil İmparatoru Nevuhadnetsar tarafından 3338 (MÖ 422) yılında yıkılmıştı. II. *Bet-Amikdaş* 3408 (MÖ 352) yılında halkın lideri Zerubavel, peygamberler Ezra ve Nehemya tarafından inşa edildi ve Romalılar tarafından 3828 (MS 68 – bazılarına göre MS 70) yılında yıkıldı.

Boel Nida: *Nida* konumundaki bir kadınla ilişkiye giren erkek.

Ereg: Kılıçla Öldürme.

Erets-Yisrael: “Yisrael Ülkesi”. Tanrı’nın, Avraam, Yitshak ve Yaakov’un çocuklarına vermeyi vaad ettiği ülke.

Get: 2. Kadına verilen ve kocayla ilişkisini tümüyle kesen boşanma belgesi.

Gittin: “*Get*”ler. *Mişna*’nın “*Naşim – Kadınlar*” bölümündeki, boşanma kurallarını ele alan ünite.

Halal: Bir *Koen*’in, kendisiyle evlenmesi yasak olan bir kadından olan oğlu. Bu oğul “*Koen*” değildir ve *Koenler*’e ait görev ve ayrıcalıklar onun için geçerli değildir.

Halitsa: 1. Bir şeyi takılı olduğu yerden çıkarma, kurtarma. **2.** Ardında çocuk bırakmadan ölmüş olan kardeşinin karısıyla evlenmeyecek olan bir kayınbiraderin ayağındaki çarığın, dul yenge tarafından çözülüp çıkarılmasıyla gerçekleştirilen prosedür.

Halutsa: *Halitsa* yapmış kadın.

Henek: “Boğma”. Tora’daki dört idam cezasından biri.

Hupa: 1. Evlilik töreni sırasında, gelin ve damadın üzerine dört direk yardımıyla gerilmesi âdet olan ve aynı çatı altında birleşmeyi simgeleyen tente. **2.** Düğün.

İrusin: Ya da **Erusin**. Nişan. Tora’nın dilinde, nişan, günümüzde olduğundan çok daha bağlayıcıdır. Bu törene **Kiduşin** adı da verilir. Söz konusu törenle, kızın konumu değişir ve o ana kadar hiçbir erkeğe bağlı değilken, tören sonrasında, damadın resmi eşi olur ve bu bağ ancak erkeğin ölümü ya da boşanma durumunda

bozulabilir. Yine de *İrusin*, düğünün tamamlandığı anlamına gelmez. Düğünün ikinci aşaması olan *Nisuin* yapılarına kadar, ikisi yasal eş olmalarına karşın, karı-koca yaşamı süremezler; birbirlerinden ayrı evlerde yaşarlar. Eski dönemlerde, kızın çeyiz, erkeğin de iş ve ev hazırlıkları yapabilmesi için ikinci aşamaya kadar yaklaşık bir yıllık bir süre olurdu. Günümüzde ise, her iki aşama aynı ortamda birbiri ardına gerçekleştirilir.

İmaot: Anneler. Sara, Rebeka, Rahel ve Lea.

İmenu: Annemiz. *Anneler*'in her birinin ismine eklenen sıfat: Sara İmenu, Rebeka İmenu, Rahel İmenu, Lea İmenu.

Karet: “Kesme”. Bu, ruhun manevi kaynağından kesilip atılması anlamına gelen üst düzey bir cezadır. Bazı görüşlere göre bu ceza, gelecek dünyadaki payın kaybedilmesi, zamansız ya da çocuksuz ölüm anlamına da gelebilir.

Ketuba: Damadın düğün sırasında geline verdiği ve ona yönelik tüm yükümlülüklerinin yazılı olduğu evlilik antlaşmasını içeren belge.

Kiduşin: 1. Evlilik töreni. Bu törenle, erkek kadını “özel kılar” ve kadın, erkek için, diğer kadınlardan farklı bir konuma sahip olur (Bk. *İrusin*). **2.** *Mişna*'nın “*Naşim – Kadınlar*” bölümündeki, evlilik kurallarını ele alan ünite.

Kinyan: 1. Mal. Satın alma ya da çalışma karşılığında elde edilen herhangi bir şey. **2.** Bir şeyi parasını vererek satın alma, iyeliğe geçirme. **3.** Yaratma, şekillendirme. **4.** [*Alaha*'da:] Bir malın el değiştirdiğini, resmen yeni sahibinin malı olduğunu onaylayan fiil.

Kohen: 1. Aaron'un soyundan gelen ve *Bet-Amikdaş*'taki özel hizmetlerin yanında, halkı eğitime ve mübarek kılma görevine sahip erkek.

Kohen Gadol: “Büyük *Koen*”. En yetkili *Kohen*. Aynı zamanda “**Kohen Amaşiah** – Meshedilmiş *Kohen* ve “**Kohen Aroş** – Baş *Kohen* olarak da adlandırılır.

Levirite: Kadın, erkek çocuk sahibi olamadan kocası ölürse, eşinin erkek kardeşi ile evlenmelidir. Bu şekilde gerçekleşen yenge kayın evliliğine denir.

Mamzer: *Giluy Arayots*sınıfındaki herhangi bir ilişkiden doğmuş olan çocuk. Bir *mamzer/mamzeret* sadece *mamzeret/mamzer* sınıfındaki biriyle evlenebilir; bu

sınıfta olmayan bir Yahudi ile evlenemez. Bir *mamzerin* çocukları da kendisi gibi *mamzerdir* ve bu, ebediyen tüm nesillerde aktarılan bir özelliktir.

Megilat Ester: “Ester *Megilası*”. *Purim* olaylarını anlatan Ester kitabının yazılı olduğu *Megila*. Ester, *Tanah*'taki “*Megila*” olarak adlandırılan toplam beş kitap-tan biridir.

Mezuza: Hayvan derisine, belirli kurallara göre bir *Sofer* tarafından yazılan ve kapı pervazına sabitlenen, *Tora*'dan iki bölüm: Devarim 6:4-9, 11:13-21. *Mezuza* evlerde (banyo, tuvalet ve balkon gibi bölümler hariç) her odanın girişine, evin ana girişine ve işyerlerine, genelde bir muhafaza içinde, içeri girerken sağda kalacak şekilde sabitlenir.

Mikve: 1. Önemli miktarda suyun biriktiği yer. 2. *Tora*'nın gerektirdiği şekilde bedenın kutsal saflığa kavuşması için tümüyle daldırıldığı ve en az 40 *sea* doğal su içermesi gereken özel havuz.

Minyan: “Sayı”. On yetişkin (13 yaşını doldurmuş) Yahudi erkekten oluşan topluluk. Duaların, Tanrı'nın Kutsiyeti'ni vurgulayan, *Kadiş*, *Keduşa* gibi bölümleri sadece *minyan* olduğu takdirde söylenebilir.

Mitsva: Emir. Tanrı'nın emri. *Tora*'daki *mitsvaların* sayısı 613'tür.

Moar Abetulot: Ketuba ile kocanın üstlendiği on sorumluluktan birisidir. Öldüğü veya boşandığı takdirde karısına verilecek belli bir miktar paraya denir

Mohar: Evlenirken erkek tarafının kızın ailesine ödediği para.

Motsi Şem Ra: “Kötü İsim Çıkarıcı”. Evlendiği genç karısı hakkında, *Kiduşin* ve *İrusin* törenleri arasında geçen zaman içinde zina ettiğine dair iftirada bulunan koca.

Naara: “Genç Kız”. *Alaha*'ya göre 12 ile 12,5 yaşları arasında bulunan kız çocuğu.

Naşgaz: Hahamlarımız'ın “*Nida – Âdetten Dolayı Temea Olmuş ve Gereken Arınma Sürecinden Geçmemiş Kadın*”, “*Şifha – [Yahudi Olmayan] Cariye*”, “*Goya – Yahudi Olmayan Kadın*” ve “*Zona – Fahişe*” sözcüklerinin baş harflerinden oluşturdukları, bir Yahudi erkek için yasak olan dört temel ilişki. Yahudi bir erkek yal-

nızca *Hupa* ve *Kiduşin* yoluyla evlenmiş olduğu eşiyle ilişkiye girme hakkına sahiptir.

Nazir: Normal yaşamdan kendisini ayırarak, hayatını Tanrı'ya adayan kişi. Bu kişi, şarap ve üzüm ürünlerinden uzak durur, saçlarını kesmez. Genelde bu tipte bir *nederde* bulunan kişi, kısıtlı bir süre (çoğunlukla 30 gün) boyunca *nazir* olarak kalır.

Nesua: Evliliğin *Nisuin* aşamasını da geçmiş, tamamen evli bir kadın.

Nida: Kadının âdet görmeye başladığı andan itibaren, bir *mikveye* dalarak arınmasına kadar olan süredeki *tuma* konumu. Bu süre boyunca çift fiziksel temas anlamıyla ayrı durmalıdır. Bu nedenle kadın da busüre boyunca “uzaklaştırılmış” anlamına gelen *nida* sıfatını alır.

Nisuin: “Evlilik” İki aşamalı olan evlilik töreninin ikinci aşaması. Bu aşamanın sonrasında, çift, karı-koca hayatı yaşamak üzere aynı evde yaşamaya başlayabilir.

Pur: Akat dil kökenli “çekiliş, kura” anlamına gelen kelime.

Purim: Pers İmparatorluğu döneminde, Ester ve Mordehay'ın liderliğindeki Yahudiler'in, baş vezir Aman'ın buyruğuyla yok edilmekten, doğal görünen mucizevi “rastlantılar” sonucu kurtulmalarının anısına, sursuz şehirlerde 14 Adar, (Yeoşua zamanında) surlu olanlarda 15 Adar tarihinde kutlanan sevinçli bayram.

Roş Aşana: Yahudi takvimine göre yılbaşı. Tişri ayının ilk gününde, bu vesileyle yapılan bayram;

Sanhedrin: Konsey; meclis; danışma kurulu sözcüğünden. II. *Bet-Amikdaş* dönemindeki, halkın 71 ileri geleninden oluşan kanuni merkezi organ. Aynı zamanda Yisrael'in en yüksek adli mercii.

Sekila: Taşlama. Tora'daki dört idam cezasından biri.

Sukot :“Çardaklar Bayramı”. Tanrı'nın *Bene-Yisrael*'i Mısır'dan çıkarışından sonra, çölde çardaklarda oturtması anısına kutlanan bayram. *Hasat Bayramı*” olarak da bilinir. 15 Tişri günüdür; bir önceki gece başlar ve 7 gün kutlanır. *Sukot*'un en önemli özelliği, bir hafta boyunca *Sukalar*'da yaşanması ve bereketli ürün alınacak bir sene için dualarda *Arbaat Aminim* ile sembolik hareketler yapılmasıdır.

Sota: Sapmış Kadın. **1.** Kocasına ihanet ettiğine dair güçlü şüpheler olan bir kadın,**2.** *Mişna*'nın, "*Naşim – Kadınlar*" bölümündeki, *Sota* konumundaki bir kadınla ilgili kanunları ele alan ünitesi.

Şabat: Haftanın yedinci günü. Tam anlamı "işi bırakmak"tır.

Şavuot: İbranice "*Şavua – Hafta*" sözcüğünden, "Haftalar Bayramı". *Pesah*'ın ikinci gününden itibaren sayılan yedi haftanın tamamlanışının ardından kutlanan bayram. *Tora*'nın Sinay dağında Bizzat Tanrı tarafından tüm Bene-Yisrael'e verildiği gündür. Bu günde *Bene-Yisrael* Tanrı'ya bağlılık yemini etmiş, Tanrı da *Bene-Yisrael*'i Kendi Halkı olarak alacağını bildirmiştir. Bayramın isminin sebebi, bu karşılıklı yeminler (Şevuot) de olabilir. Bu bayram aynı zamanda (yılın ilk buğday-hasadının yapıldığı dönemde olması nedeniyle) "*Hag Akatsir– Ürün Biçme Bayramı*" ve (*Bet-Amikdaş*'a *Bikurim*'in getirildiği bayram olması nedeniyle) "*Hag Abikurim– Turfanda Bayramı*" olarak da bilinir. Bu günde, yılın yeni çıkan meyveleri *Bet-Amikdaş*'a getirilirdi. *Şaloş Regalim*'den biri olan *Şavuot*, bir *Yom Tov*'dur ve *Erets-Yisrael*'de bir, *Diaspora*'da ise ikigün kutlanır.

Şomeret Yavam: Yibum beklemekte olan kadına verilen isim.

Şema: Tanrı'nın birliğini ilan eden ve Yahudi inancının temellerini oluşturan parça. Sabah ve akşamleyin *Şema* okumak, doğrudan *Tora*'nın bir emridir.

Taanit: Oruç.

Talit: Dört köşesinde *Tsitsit* bulunan ve genelde sabah dualarında kullanılan dua şalı.

Talmud: *Tora* için kullanılan ve *Mişna*, *Gemara*, *Tosefta*, *Midraşe Alaha* ve *Midraşe Agada*'yı içinde barındıran genel isim.

Talmud Bavli: "Babil *Talmudu*". *Mişna*'nın derlenilip tamamlanmasının ardından gelen dönemde, *Mişna*'daki kuralları açıklayan Babil ve Erets-Yisrael'de yaşamış olan *Amoralar*'ın bu açıklamalarının derlendiği yapıt. *Talmud Bavli*, Ravina'nın da yardımıyla Rav Aşe tarafından düzenlenmiş ve ondan sonraki nesilde Rav Yose tarafından son haline getirilerek kapatılmıştır. *Talmud Bavli* de tıpkı *Mişna* gibi

altıbölüm halinde düzenlenmiştir ve toplam 36 üniteden oluşur ve Yahudi kanununun temelini oluşturur.

Tame: Bir *tuma* kaynağından etkilenmiş kişi.

Tefila: 1. Dua. 2. *Amida*. 3. *Tefilin*in iki parçasından her biri.

Tefilin: *Şabat* ve bayram günleri haricinde her gün sabah duasında sol kola ve başa yerleştirilen; içinde *Tora*'dan dört bölümün yazılı olduğu parşömenler bulunan, hayvan derisinden yapılmış iki siyah renkli küpkutu. Bu kutulardan çıkan deri şeritler, kutuların yerleştirilmesini ve bağlanmasını sağlar ve kendilerine göre kurallara sahiptir.

Tora: Tanrı'nın, Moşe Rabenu'ya dikte ettiği ve *Bene-Yisrael*'e verdiği, Yahudilik'in temel kitabı. Bereşit, Şemot, Vayikra, Bamidbar ve Devarim kitaplarından oluşan beşli.

Tuma: Kişiyi *Bet-Amikdaş*'a girmekten ve kutsal nitelikli yiyecekleri yemekten alıkoyan manevi durum.

Yefat Toar: Güzel Görünümlü Kadın. *Tora*'nın, savaşta esir düşmüş yabancı bir güzel kadın için kullandığı sıfat.

Yibum: Bk. "Levirite."

Zav: Anormal Bedensel Akıntısı Olan Erkek.

Zava: Anormal Kanaması Olan Kadın.

Zona: 1. Fahişe. 2. Bir *Koen*'le evlenmesi yasak olan kadın sınıflarından biri.

KAYNAKÇA

- ABRAHAMS, Israel, "Moses", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 14, s. 522-543.
- ACAR, İ, "İslam Ceza Hukukunda Kadının Şahitliği", *İslamiyat III*, 2, İstanbul, 1998, s. 81-85.
- ADAM, Baki, "Yahudilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2007, s.205-275.cYahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Pınar Yay., İstanbul 2002.
- "Affinity", jewishencyclopedia , <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/877-affinity>, (05.03.2012).
- AMULİ, Cevadi, *Celal ve Cemal Aynasında Kadın*, İnsan Yay., İstanbul 2008.
- ARSEL, İlhan, *Tevrat ve İncil'in Eleştirisi*, Kaynak Yay., İstanbul 2011.
- ASLAN, Hıdır, *Tanrı ve Kadın*, Berfin Yay., İstanbul 1999.
- AY, E., "Örtünmenin Tarihsel, Görünümleri ve Sembolik Anlamları", *İslamiyat IV*, 2, İstanbul, 2001, s. 11-18.
- BATUK, Cengiz, "Adem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Adem ve Havva'nın Hayatı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/2, c.V, sa:10, ss. 51-96.
- "Berakoth", halakhah, http://halakhah.com/berakoth/berakoth_24.html,24a (12.03.2012)
- BASALEL, Yusuf, "Aile", *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.42-46.
- _____, "Anne", *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, Gözlem yay., İstanbul 2001, s. 64.
- _____, "Birhot A-Tora", *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.123-124.
- _____, "Boşanma", *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.127-129.
- _____, "Evlilik", *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 1, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.161-167.
- _____, "Kadın", *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.301-304.

- _____, “Ketuba”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.322-324.
- _____, “Kısırlık”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.331.
- _____, “Kıskançlık”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.331-332.
- _____, “Mikve”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.406-408.
- _____, “Miras”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.410-411.
- _____, “Nazir”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.441.
- _____, “Niuf”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.447-448.
- _____, “Peraşa”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 2, Gözlem yay., İstanbul 2001, s.478-498.
- _____, “Sara”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 3, Gözlem yay., İstanbul 2002, s.567.
- _____, “Seks”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 3, Gözlem yay., İstanbul 2002, s.579-588.
- _____, “Talmud”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 3, Gözlem yay., İstanbul 2002, s.695-711.
- _____, “Tamar”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 3, Gözlem yay., İstanbul 2002, s.712.
- _____, “Yibum”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, cilt 3, Gözlem yay., İstanbul 2002, s.788-89.
- “Beard and Shaving”, jewishvirtuallibrary, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0003_0_02230.html, (05.10.2011)
- BERKTAY, Fatmagül, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metris Yay.İstanbul 1996.
- BLECH, Rabi Benjamin, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, Gözlem Yay., İstanbul 2004.
- ÇİLİNGİR, L, “Kültür Kaynaklarımız Açısından İlk İnsandan Günümüze Kadın Problemi”, *İslamiyat IV*, 4, İstanbul, 2002, s.477-483.

- “Dance”, jewishvirtuallibrary, “http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/_judai-ca/ejud_0002_0005_0_04849.html”, (05.10.2012).
- “Deborah”, womeninthebible, http://www.womeninthebible.net/1.8.Deborah_Jael.htm, (06.10.2011).
- “Deborah”, topicalbible, <http://topicalbible.org/d/deborah.htm>, (06.10.2011).
- DRORİ, Moshe, “divorce”, *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c.5, s. 710-721.
- ELON, Menachem, “Levirate”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 12, ss.725-729.
- Encyclopaedia Hebraica, “Bilhah”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 3, s. 698.
- FARSİ, Moşe, *Purim*, Gözlem Yay., İstanbul 2010.
- FELIKS, Jehuda/ Carol Meyers, “Mandrake”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 13, s. 466.
- FİDAN, Hafsa, *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Vadi Yay., Ankara 2006.
- GEFFEN, Rela M., “Marriage”, *Encyclopedia of Judaica Second Edition*, c. 13, ABD 2007, 563-574.
- GEFFEN, Rela M., “Marriage”, *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 13, ss. 563-574.
- “Hagar”, womeninthebible, <http://www.womeninthebible.net/1.2.Hagar.htm>, (09.09.2011).
- “Halizah” halakhah, <http://halakhah.com/tglossary.html#Halizah> (22.02.2012)
- HARMAN, Ömer, “Kadın”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s.82-94.
- HATEMİ, Hüseyin, *İlahi Hikmette Kadın*, Birleşik Yay., İstanbul 2000.
- HATİP, Abdülaziz, *Onların Gözüyle İslam'da Kadın*, Sebat Yay., İstanbul, 2005.
- HATİPOĞLU, M, “İslam'ın Kadına Bakışı”, *İslamiyat V*, 4, İstanbul 1991, s.231-235.
- HERMAN, Zvi/ Shaked Gilboa, “Zilpah”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 21, s. 532.
- HIRSCHBERG, Haim Z'ew, “Lot”, *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 13, ss. 215-216.
- HIRSCH, Albert, *İlk Günah Adem İle Havva*, Yurt Yay., Ankara 2003.

- KAMRAT, Yuval, “Esav”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 6, ss. 487-488
- KARESH, Sarah, Hurvitz, Mitchell M., “divorce”, *Encyclopedia of Judaism, Facts on File Publishing*, New York 2006, s.119-120.
- KATAR, Mehmet, “Tevrat’ın Lut Kıssası Üzerine Bir Araştırma”, *AÜİFD*, XLVIII(2007), sa. 1, ss. 57-76.
- “Kethuboth”, halakhah, <http://halakhah.com/pdf/nashim/Kethuboth.pdf>, (19.02.2012).
- “Ketubah”, jewishencyclopedia, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9290-ketubah#anchor2>,(19.02.2012).
- “Kiddushin” , halakhah, <http://halakhah.com/pdf/nashim/Kiddushin.pdf>, Kiddushin 80b, (05.03.2012).
- Kitab-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2003.
- KORSAK, Mary Phil, “Havva Kötü mü Yoksa İftiraya mı Uğradı”, çev. Cengiz Batur, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 31, Samsun 2011, ss.279-293.
- KURT, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007.
- KUTUP, Muhammed Ali, *İman ve İnkâr Aynasında İki Kadın*, İlke Yay., İstanbul 1999.
- KUZGUN, Şaban, *İslam Kaynaklarına Göre Hz İbrahim ve Hanıflık*, Se-Da Yay., Ankara 1985.
- “Marriage”, jewfaq, <http://www.jewfaq.org/marriage.htm>, (19.02.2012).
- MERCAN, Zühdü, *Farklı açılardan Kadın ve Aile*, Işık Yay., İstanbul 2005.
- MUTLU, İsmail, *Kadın Kaburga kemiğinden mi Yaratıldı?*, Mutlu Yay., İstanbul 2004.
- NANA, Mahmut, *Yahudi Tarihi*, Selenge Yay., İstanbul 2008.
- “Nashim” halakhah, http://halakhah.com/talmud/nashim_h.html(01.01.2012)
- ÖZEN, Adem, *Yahudilikte İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.
- PAŞA, Ahmet Cevdet, *Adem ile Havva Cennet-i ala ve Şeytan*, Çelik Yay., İstanbul 2005.
- POPE, Marvin H., “Adam”, *Encyclopedia Judaica*, ABD 2007, c. 1, ss. 371-376.

“Prostitution”, jewishvirtuallibrary, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/judaica/ejud_0002_0016_0_16127.html, (05.10.2011).

Purim: Türkçe Çeviri Transliterasyon ve Açıklamalarıyla Megilat Ester, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2010.

“Rebecca”, womeninthebible, <http://www.womeninthebible.net/1.3.Rebecca.htm>, (09.09.2011).

“Rumpelstiltskin”, <http://en.wikipedia.org/wiki/Rumpelstiltskin>, (01.12.2013).

“Ruth”, womeninthebible, <http://www.womeninthebible.net/1.13.Ruth.htm> (06.10.2011).

Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih, Hüner Yay. Konya 2009.

“Sanhedrin”, Halakhah, http://halakhah.com/sanhedrin/sanhedrin_22a.html (12.03.2012).

SARNA, Nahum M., “Rachel”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 17, ss. 47-49.

SARNA, Nahum M., “Rebbekah”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 17, ss.137-138.

SARNA, Nahum M., “Zipporah”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 21, s. 639.

SARNA, Nahum M., “Asenath”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 2, ss. 555-556.

SARNA, Nahum M. / S. David Sperling, “Jochebed”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c.11, s. 360.

SARNA Nahum M. / S. David Sperling, “Jael”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 11, s.58-59

SCHERESCHEWSKY, Ben-Zion (Beon), “Agunah”, *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 1, ss. 510-520.

SHAHAK, Israel, *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*, Ağaç Yay., İstanbul 2010.

“Shevuot”, halakhah, <http://halakhah.com/pdf/nezikin/Shevuoth.pdf>, Shevuot 42a, (05.03.2012).

SHUPAK, Nili, “Leah”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 12, ss. 566-567.

- SIFF, Myra J./S. David Sperling, "Sarah", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 18, ss. 46-47.
- "Sotah", come-and-hear, <http://www.come-and-hear.com/sotah/sotah.20.html> _Sotah 20a, (06.03.2012).
- STEM, Ephraim / S. David Sperling, "Miriam", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 14, ss. 311-312.
- TA-SHMA, Israel Moses / Judith R. Baskin, "Niddah", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 15, s.253-259.
- "Talmud/bavabatra", jewishvirtuallibrary, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Talmud/bavabatra8.html>, (05.10.2011).
- "Tamar", womeninthebible, http://www.womeninthebible.net/.5.Tamar_and_Judah_.htm, (09.09.2011).
- Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, 1. Kitap: Bereşit*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2010.
- Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, 2. Kitap: Şemot*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2004.
- Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, 3. Kitap: Vayikra*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2010.
- Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, 4. Kitap: Bamidbar*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2010.
- Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, 5. Kitap: Devarim*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Yay., İstanbul 2009.
- TUKSAL, H, "İlhan Arsel, Şeriat ve Kadın", *İslamiyat I*, 4, İstanbul, 1998, s.227-238.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- VAUX, Ronald de, *Yahudilikte Aile*, Arasta Yay.,Bursa 2003.
- "Virgin", jewishvirtuallibrary, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0020_0_20440.html, (05.10.2011).
- "Yahudilikte Temel Kavramlar-Nida", Salom, <http://www.salom.com.tr/news/detail/17834-yahudilikte-temel-Kİbrahimlar-Nıda--1-asp.aspx>,(05.10.2011).
- "Yahudilikte Temel Kavramlar Savuot", Salom, <http://www.salom.com.tr/news/detail/8970-SAVUOT.aspx>, (06.10.2011).

- YASDIMAN, Hakkı Şah, “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, *DEÜİFD*, XV, İzmir 2002, s. 97-120.
- _____, “Yahudilikte Kadınlara İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler”, *DEÜİFD*, XV, İzmir 2002, s. 121-143.
- _____, “Yılan, Havva, Adem Arasında Geçen Olaylara İslam Ve Yahudiliğin Bakışı”, *DEÜİFD*, XXXIV, İzmir 2011, s. 9-35.
- _____, “İslami Litaretürde İsrailiyat İzleri: Cennetin Kaybı”, *DEÜİFD*, XXXIV, İzmir 2011, s. 37-64.
- _____, “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *DEÜİFD*, XIII-XIV, İzmir 2011, s.241-266.
- “Yebamoth”, halakhah, http://halakhah.com/yebamoth/yebamoth_64.html (01.01.2012).
- YEIVIN, Ze’ev, “Shiphrah an Puah”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c. 18, s. 486.
- WEINFELD, Moshe/ S. David Sperling, “Ruth”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ABD 2007, c.17, ss. 592-596.
- “Yoma”, halakhah, <http://halakhah.com/pdf/moed/Yoma.pdf>, Yoma 47a, (13.03.2012).
- “Zarah”, Halakhah, http://halakhah.com/zarah/zarah_36.html, (12.03.2012).